

8
Б ~~226443~~
226443

БА 226443

се 228
226443

І. ДВАРЧАНІН

ХРЭСТАМАТЫЯ НОВАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТЭРАТУРЫ

ВЫПУСК II

ЯНКА КУПАЛА,
ЯКУБ КОЛАС

Прагледжана спецыяльнай камісіяй Беларускага
Навуковага Таварыства.

ВІЛЬНЯ — 1927

БЕЛАРУСКАЕ ВЫДАВЕЦКАЕ ТАВАРЫСТВА

4
7
52

ba 226443

І. ДВАРЧАНІН

ХРЭСТАМАТЫЯ НОВАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТЭРАТУРЫ

(ад 1905 году)

ДЛЯ СТАРЭЙШЫХ КЛЯСАЎ
БЕЛАРУСКІХ СЯРЭДНІХ ШКОЛ

ПРАГЛЕДЖАНА СПЭЦЫЯЛЬНАЙ КАМІСІЯЙ
БЕЛАРУСКАГА НАВУКОВАГА ТАВАРЫСТВА

БЕЛАРУСКАЕ ВЫДАВЕЦКАЕ ТАВАРЫСТВА

1 9 2 7

58

226443

Дзяржаўная
бібліятэка БССР
ім. Я. Я. Купалы

- 0. 0 3. 2010

I. Dwarczanin. — „Chrestomatja Howej Literatury Białoruskiej“

Drukarnia „Wydawnictwo Wileńskie“ B. Kleckina, M.-Stefańska 23

103

Янка Купала.

У беларускім жыцці Я. Купала агульна неяк ужо прызнаецца за найбольшага беларускага паэта. Гэта прызнаньне выявілася ўжо і ў друку а) Як па сіле свайго таленту, так і па ліку напісанага Купала па праву заняў гэтае месца.

Янка Купала

Янка Купала (Іван Луцэвіч) вызначаецца сярод сялянскіх пісьменьнікаў апошняга часу над'звычайнай сілай свайго слова, якая прабівае лёд

А. Nawina Našy pieśniary, Wilnia, 1918, стр. 37.

халоднасьці ў душы чытача. Гэтая сіла зусім гарманое з характарам творчасьці нашага поэта. Купала пераважна поэт-будзіцель, званар, прарок. Гэта разам вызначыла яму месца павадыра маладых беларускіх поэтаў, а потым — і ўсяе беларускае інтэлігэнцы. Яго словы робяцца законам для гэтае інтэлігэнцы і то амаль—бяз розьніцы кірункаў.

Купала выступае на літэратурную ніву сьпяраша толькі, як селянін. А. Навіна кажа: „Можна з пэўнасьцю сказаць, што пачатак творчасьці Купалы—зусім самабытны, ня звязаны з... рухам. Купала пісаў свае вершы незалежна ад ідэяў, будзіўшыся ў беларускім грамадзянстве“...

З першага верша „*Мужык*“, надрукованага ў рас. газэце: „Сьверо-Западный Край“ а) праз вершы, друкаваньня ў „Н. Ніве“ і зборніку „*Жалейцы*“, Купала—амаль што толькі селянін. Нават і верш яго тут—чуць не народная песьня. Ён выстаўляе думкі селяніна аратага, жнеяў, касца, пастуха, ён горды сваім імем мужыка; сьведомы вялікай ролі карміцеля сьвету, хоча разам з ім „людзьмі звацца“. Часта плача „аб нядолі яго“. Сам—„не поэта“—„просты з вёскі“.

Гэта першая пара яго творчасьці. Той-жа крытык зазначае, што з зборніка „*Ніслаг*“ „усё ярчэй пачынае выступаць індывідуальнасьць яго: ён ужо ня зьліваецца з тэй сярмяжнай народнай масай... а даходзіць сьведомасьці свайго я і глядзіць на ўсё навакол іншымі вачыма“ б). Поэт ужо—сьведомы, што ён—„Гусляр“, ён ў далейшым аддаецца чыстай музыцы гукаў (русалчыны песьні ў „*Сьне на Кургане*“), апыцоўвае легенды, апявае красу прыроды („*Песьня сонцу*“); верш яго адшліфоўваецца...

Можна сказаць што гэтая перамена ўжо чутна ад верша „*Пры скаціне*“ ў „*Жалейцы*“.

„У апошнім пэрыядзе творчасьці Купала дае яркае выражэньне тым думкам і ідэалам, якія родзяцца ў душы толькі што збуджанага ад векавога сну беларускага народу. Купала—адзін з найбольш яркіх ідэолягаў беларускага адраджэньня“ в). Тут выступае наперад—бацькаўшчына; яна, хварэньне за яе лёс і будучыню, замілаваньне ў яе мінуласьці, абарона яе перад ворагамі, кліч, часамі гнеўны трубны кліч аб устанавіні—вось тэмы вершаў Купалы прыблізна ад выхаду ў сьвет зборніка „*Шляхам жыцьця*“.

Скажам далей, што Купала з песьняра сялянскага паступова перабраецца ў поэта—ідэоляга адраджэнскай беларускай інтэлігэнцы, вышаўшай з сялянскае гушчы, тае інтэлігэнцы, якая не парывае яшчэ рэзка з сваімі бацькамі пад саломенай стрэхай, але ўжо мае і свае асаблівыя жаданьні. Гэтае злучэньне сялянскіх імкненьняў і імкненьняў народніцкай, сялянскай інтэлігэнцы стаўляе Купалу на месца агульна-нацыянальнага песьняра, як правільна кажа Навіна. Спачатку ў Купалы беларус—гэта селянін. Адраджэньне беларуса—гэта адраджэньне беларускага селяніна. Гэта яго ён хоча зрабіць чалавекам. Хаця гэты мамэнт цягнецца амаль да самага канца творчасьці, усё-ж у апошніх творах ён губляецца. Скажам: ён у апошні час ёсьць пераважна ідэоляг беларускай адраджанай інтэлігэнцы. І гэтым застаўся да апошніх дзён і ў зборніку „*Спадчына*“ і ў зборн. „*Безназоўнае*“, вельмі характарным ужо па самым загалоўку.

Купала радзіўся 25 чэрвеня 1882 г у фальве. Вязынка, недалёка ад Радашкавіч. Ён паходзіць з дробнае шляхты. Вучыўся ў народным вучылішчы с Сеньніца, але далей бацька ня пусціў. Памагаў бацьку ў службю ў браварох памочнікам вінакура. Пераехаў у Вільню і працаваў у

бібліятэцы і рэдакцыі „Наша Ніва“. Пераехаў у Ленінград і слухаў лекцыі на агульна-адукацыйных курсах Чарняева. Потым зноў жыў у Вільні, рэдагуе „Нашу Ніву“ і працуе ў Выдавецкім Т-ве. У 1915 г. ад'ехаў а) у Маскву, дзе ў 1916 г. ажаніўся. Потым жыў на чарзе ў Менску, Полацку, Смаленску, і зноў у Менску, дзе жыў і да апошніх дзён. б)

Апроч паданых вышэй зборнікаў вершаў, Купала пісаў амаль не ўва ўсіх беларускіх перыядычных выданнях і выпусціў асобна:

1. „Адвечная песня“—Пецярбург, 1910. Сцэнічны абразок у 12 праявах, дзе праходзіць усё жыццё селяніна ад нараджэння да сьмерці.

2. „Паўлічка“, 1912 г.—(літаграфавана), сцэна з шляхоцкага жыцця ў 2 актах

3. *Раскіданае гняздо*, 1913, драма з сялянскага жыцця ў 5 актах.

4. *Сон на Кургане*—у зборн. „Маладая Беларусь“, Ленінград, 1912 г. фантастычная сцэнічная рэч у 4 абразок.

М у ж ы к.

Што я музык, усе тут знаюць,
І, як ёсьць гэты сьвет вялік,
З мяне сьмяюцца, пагарджа-
юць,—

Бо я музык, дурны музык.
Чытаць, пісаць я ня умею,
Ня ходзе в) гладка мой язык,
Бо толькі вечна ару, сею,—
Бо я музык, дурны музык.
Бо з працы хлеб свой дабываю,
Бо зношу лаянку і крык,
І сьвята рэдка калі знаю,—

Бо я музык, дурны музык.
Галеюць дзеці век бяз хлеба,
Падзёрты жончын чаравік,
Ня маю грошы на патрэбу,—
Бо я музык, дурны музык.
Заліты потам горкім вочы;
Ці я малы, ці я старык,— з)

Працую, як той вол рабочы,—
Бо я музык, дурны музык.
Як хвор ды бедзен—сам бяруся
Лячыць сябе: я чараўнік!

Бо я бяз доктара лячуся,—
Бо я музык, дурны музык.
Што голы я, павінен згінуць,
Як той у лесе чашчавік,
І, як сабака, сьвет пакінуць,—
Бо я музык, дурны музык.
Але, хоць колькі жыць тут буду,
Як будзе век тут мой вялік,
Ніколі, братцы, не забуду,

Што чалавек я, хоць музык.
І кожны, хто мяне спытае,
Пачуе толькі адзін крык,
Што, хоць мной кожны пагард-
жае,
Я буду жыць!—бо я музык!

З зборніка: „Жалейка“.

Я музык беларус, —
Пан сахі і касы;
Цёмны сам, белы вус,
Пядзі дзьве валасы.

Бацькам голад мне быў,
Гадаваў і карміў;
Бяда маткай была,
Праца сілу дала.

а) ів. 37. б) З аўтабіяграфічнага ліста зьмешчанага ў Карскага: Б'лорусы, т. III, 3, Петроград, 1922 г., стар. 229—230. в) Провіанд. — Ходзіць. з) Русіц. — Стары.

Хоць пагарду цярплю,
Мушу быць глух і нем,
Хоць сьвет хлебам кармлю,
Сам мякіначку ем.
З цяжкай працы мае
Карыстаюць усе,
Толькі мне за яе
Няма „дзякуй“ нідзе.
Глянь: высокенькі бор, —
Вокам нельга прабіць, —
Загудзеў мой тапор, ^{а)} —
Як блін, поле ляжыць!
Сошку з вышак сыцягнуў,
Кабылічку ўшчаміў,
Сьпіну трохі прыгнуў, —
Пес на пахань ^{б)} зрабіў!

Дый засеяў кусок,
Потым з жонкай пажай.
Пан пшанічкі тачок,
Люба глянуць, наклаў.
Так вот, людцы, які
Я мужык беларус:
Над ілбом сінякі,
Цёмны сам, белы вус.
Эй, каб цёмны ня быў,
Чытаць ксёнжкі ^{в)} умеў, —
Я-бы долю здабыў.
Я-бы песенькі пеў!
Я-б патрапіў сказаць,
Што і я — чалавек,
Што і мне гараваць
Надаела ўвесь век!.

Л а п ц і .

Не праклінайце
Лапцяў ліповых,
Не пагарджайце
Лапцяў лазовых.
З імі шануйце
Цяжкую працу,
Лапатнік корміць
Пана з палацу.
З часам-жа лапці.
Гаю, ой гаю!
Выпра дастатак
З нашага краю,
Людзі абуюць
Боты, камашы,

Прыдзе загуба
На лапці вашы,
Но ^{г)} з іх адзін хоць
Мусе ^{д)} астацца,
Ў царкве завісьне,
Дый на падкляццы.
Вушкам, аборай
Скурай падсподам
Памяткай будзе
Прышлым ^{е)} народам.
Будзе ён сьведчыць,
Як у няволі
Кепска жывецца

У хаце і ў полі,
Як людзей сотні
Лапці цягалі,
Каб багачы ўсе
Ў золаце спалі.
І пройдуць леты,
Многія векі, —
Зьменяцца людзі
Можа і рэкі, —
Лапаць-жа будзе
Ў царкве вісеці,
Люд аб ім будзе
Песенькі пеці.

Песьня жнеяў.

Пагнуўшы ў крук худыя сьпіны,
Сярпом махаючы крывым.
Мы, жонкі, ўдовы і дзяўчыны,
Пры доўгай постаці стаім.

І дружна жнём,
І паддаём
Адна аднэй
Ахватывы больш,
І песьню жаласна пяём,

Асобна кожную загонам
Нас надзяліў пан-дабрадзеі,
А над усімі злы аконам ^{ж)}
Стаіць, ганяе жаць бардзеі ^{з)}!
І мы ўсё жнём.. (як раней)

Агніста сонца прыпякае,
Ў губах язык засох, як косць,
Пот горкі вочы залівае,
Змачыў кашулю ^{і)} ўсю, як ёсьць.
А мы ўсё жнём (як раней)

^{а)} Русіц. — Сякера. ^{б)} Ралью. ^{в)} Полёнізм, — кніжкі. ^{г)} Русіц. — пабелар. — але. ^{д)} Провінцыялізм, — мусіць. ^{е)} Полён. — будучым. ^{ж)} Лац. — наглядчык над раб-
богай у двары. ^{з)} Больш ужыв. — барджэй, хутчэй. ^{і)} Полён. — пабел. сарочка.

Серп прыбаўляе ранаў косых,
Павеку рэжуць асьцюкі,
Як п'яўкі смокчуць кроў з ног босых
Аржынныя а) вострыя сукі.

Но б) мы ўсё жнём.. (як раней)

Мы жнём, растуць сналы і мэтлі, в)
Мы жнём людзям, гэі, гэі, пабач,
Гаротным нам хочь лезь у петлі,
Працуй на полі — дома плач,
Но ўсё-ж мы жнём... (як раней)

Гэй, жнёмце, бабкі і дзяўчынкі,
Гаруйма, гора не напасьць;
Пан справіць гучныя дажынкі
За пот, кроў, сьлёзы водкі дасьць,

Мы будзем піць,
Як гора п'ём,
Пансў хваліць
І дружна ім
Скрозь сьлёзы песьню
прапяём,

Песьня вольнага чалавека.

Напрасна сьвістамі нагаек з)
Застрашыць хочуць тыраны, д)
Нагнаўшы чорных соцень шаек,
Акулі рукі ў кайданы.

Душой я вольны чалавек
І гэtkім буду цэлы век!

Ня страшны мне Сыбір, вострогі,
Меч катні шыяй над маей, е)
Хоць і скуюць мне рукі й ногі,
Хоць зрэнкі выдзяруць з вачэй,

Душой я вольны чалавек
І гэtkім буду цэлы век!

Напрасна гіканьне нясецца
Дэспотаў жс) подлых над зямлёй,
Што воля ў путы акуецца,
Згнаецца сілаю, пятлёй.

Душой я вольны чалавек
І гэtkім буду цэлы век!

Ці-ж згасіць сонца людзі могуць,
Згасіць, як сьвечку, яснасьць дня?
І волі-ж дэспоты ня змогуць,
Бо воля сонейку раўня.

Душой я вольны чалавек
І гэtkім буду цэлы век!

Пры скаціне.

Яшчэ і сонца ня ўзыйшло
Людзей на днеўны труд будзіць,
Тру-гу, тру-гу! на ўсё сяло
Труба пастырская гудзіць.

Тру-гу, тру-гу! ўставай,
Хто жыў, адзін, другі,
Вароты адчыняй,
Скаціну выганяй,
Тру-гі, тру-гі, тру-гі!

Устае сяло на трубны гук,
Спяшыць к жыўеліне сваей, з)
І вот раздаўся рык і грук
Кароў, авечак і сьвіней.

Тру-гу, тру-гу ідзі
На поле, на лугі,
Скацінка, і глядзі,
Друг дружку не бадзі. і)
Тру-гі, тру-гі, тру-гі!

Ідзе ўсё войска на папар,
Прышло, скланіла ж) галаву,
І дружна, дружна мал і стар л)
Скубе вільготную траву.

Тру-гу, тру-гу, дзярны
Травіцу з-пад нагі,
Даждаўшыся пары,
Нап'ешся ты вады.
Тру-гі, тру-гі, тру-гі!

а) Жытняя пожня. б) Русіц. — Але. в) Копы зложаных снапоў. г) Русіц. — бізун.
д, жс) Дэспот, тыран — словы грэцкія азначаюць самаўладца, той, хто кіруе дзяржаваю не
па законах, а як яму самому захочацца. У старадаўняй Грэцыі тыранамі зваліся асо-
бы, захапіўшыя найвышэйшую ў дзяржаве ўладу, якая ім не належала па праву. е) Зва-
рот няправільны, трэба — над маей шыяй. з) Сваёй. і) Русіц — не калі. ж) таксама —
схіліла. л) Правільней — малы, стары.

Скубець скаціна, а пастыр
Пасе, пільнуе ад ваўка,
Снуе вакол а) удоўж і ўшыр,
То цёлку злае, то быка.

Тру-гу, тру-гу, з трубы
На сьвет шырок, даўгі
Мкне адгалос трубы,
Аж стогне лес, дубы,
Тру-гі, тру-гі, тру-гі!

Но б) вот наеўся і ідзе
Рагаты, сыты полк у хлеў,
Пастух за ім у грамадзе,
Но в) ці й пастух сыт, ці пад'еў?

Тру-гу, тру-гу й ня сьніў .
Пастыр, слуга слугі,
Свой полк кармі, пасі,
Сам посьле пад'ясі.
Тру-гі, тру-гі, тру-гі!

Бабулька-прадаўшчыца зёлак.

У Менску на рынку,
У канцы агароды,
Бабулька старая
Садзіцца заўсёды.
Усякія зёлкі
На рынак прыносіць,
І людцаў пракожых
Купляць у ёй в) просіць.
Ляжаць перад бабкай,
Ці вечар, ці ранак,
Пучкі дзевясілу, г))
Чабор г) і румянак
Ад кожнай хваробы
Ё зёлкі, карэньні:
Лячыць можна імі
Падвей, парушэньні.
І любчыку нават
Дасьць вам пад сакрэтам,
Ды наўча, д) як зводзіць
Любезьнічкам гэтым
І ўсякіх, усякіх
Дастанеце лекаў,
Якіх толькі людзі
Ня зналі ад векаў.
Шмат летак бабульцы:
Трасуцца ўжо рукі,
Ё пэўна унукі,
Ба! нават праўнукі.

Усяк ёй жылося
На сьвеце, на Божым,
І смутна, самотна,
І з хлопцам прыгожым;
І сьлёзы ліліся,
І песьні зьвінелі,
.....

Но в) ўсё пралацела,
Як яснай маланкай;
Сьпяць думкі і песьні,
У магіле сьпіць Янка.
Эй, моладасьць — радасьць
Мінула ўдалая!
Но в) старасьць і беднасьць
Ніяк ня мінае.
І кепска бабульцы:
Сівая, худая,
Брак сіл працаваці,
Так зёлкі зьбірае,
Нясе іх да Менска,
На рынку садзіцца,
Збывае і вуча, е)
Як трэба лячыцца.
А можа паможа
Душы хоць адной дзе,
І праца бабулькі
Намарна ня пойдзе.

А хто там ідзе?

А хто там ідзе, а хто там ідзе?
У вагromністай такой грамадзе?

— Беларусы.

а) Лепш увакол. б) Рус. — але. в) Зварот польскі, пабел. — у яе. г) Трава. д) Навучыць. е) Провінц. — вучыць.

А што яны нясуць на худых плячах,
На ў лапцях нагах, на ў крыві руках? а)
— Сваю крыўду.

А каму нясуць гэту крыўду ўсю,
А куды нясуць на паказ сваю?
— На сьвет цэлы.

А хто гэта іх, не адзін мільён,
Крыўду несць б) наўчыў, в) разбудзіў іх сон?
— Бяда, гора.

А чаго-ж, чаго захацелась ім,
Пагарджаным век, ім сьляпым, глухім?
— Людзьмі звацца!

З зборніка „Гусьляр“.

Г у с ь л я р .

Гэй, гусьляр, гусьляр!
Ты удар, удар
Па струнах - званах, г)
Дай нам з песень дар,
Дум вялікіх чар,
К сонцу зорны шлях,
Дай, гусьляр, гусьляр!

Дзе залёг абшар
Курганоў - ахвяр,
Сей, засея прасьвет.
Ты — слуга і цар,
Ты дудар - званар, —
Чуе, знае сьвет...
Эй гусьляр, гусьляр!

Перавалы хмар,
Цемру, зводы мар
Выжый звонам струн;
Як вялік і стар
Сьвет, зямлі папар,
Ты ад гумн да гумн
Запануй, гусьляр!

Дай паходням д) жар,
Лінь жыцьцё ў бор - яр,
Ня мінай вакон;
Строй ваякаў шар, е)
Кроў сагрэй, як вар,
Сказам новых дзён...
Грай, будзі, гусьляр!

Жальцеса, грайкія струны.

Ліра зьмірае ў спакою,
Губіцца струнавы звон;
Лірнік чапніся рукою —
Творыцца песень мільён.

Жальцеса, грайкія струны,
Рэхам разходзьцеса ў даль!
Гэткі сьвет ярмен жс) і сумны,
Гэткі паношыцца жаль!

Сэрцу нясіце злягчэньне,
З пут вызваляйце душу,
Новыя лійце праменьні
Ў сонную быта глушу.

Лійце прызыўныя чары,
Жыўчую з) думкам ваду,
Высельце буднасьці мары, і)
Духаў благіх чараду.

а) Няправільны зварот, лепш — на нагах у лапцёх, на руках у крыві. б) Лепей нясьці. в) Прав. — навучыў. г) Правільней — званах. д) Запалены смаяк, наагул рэч для паленьня пры паходзе, урачыстасьцях. е) Рад. жс) Пад'ярэмны, зацсьнены. з) Жывучую. і) Полён. — лятункі, лятуденні.

Ціхаму кроўнаму полію
Сьлёзьмі абмытай зямлі
Вызваньце лепшую долю,
Лепшыя скарбныя дні!

Сьцежку хутчэй ідэалу! а)
Квецься, палай, хараство!

Куйся, зарнічная хвала,
Вечная радасьць, дабро!

Ліра пье ў няпрывецце;
Жаліцца лірнік адзін;
Гэй-жа, далей з беспрасьвецьця!
К сонцу з пакутных нізін!

Адгукніся, душа!...

Адгукніся, душа, песьняй звонкай грывні!
Няхай песьня з віхрамі памчыцца;
Ў братніх сэрцах няхай разгарацца агні,
Думы новай пальлюцца крыніцай.

Ад зары да зары па радзімай зямлі
Зацяганья людзі снуюцца,
І чаруюць яны, рэдка шчасны б) калі
З чорнай доляй змагаюцца, б'юцца.

З іх жыцьця бяз жыцьця, з іх бядот і цямот
Карыстае бязпуцьце, як можа;
І ніхто-ж не жалее, як вечных сірот,
Ні свой брат, і ні Ты нават, Божа!

Жальбаў слухае іх толькі шум баравы;
На іх мукі глядзяць толькі зоры.
Адгукніся-ж, душа, на іх стогн векавы,
Задрыжыце, даліны і горы!

За годам год.

За годам год, за родам род,
Што хваліхмар, што плесьні вод,
Па зьменах зьмен, на ўсход, на сход в)
За родам род, за годам год.

На ўсход, на сход ідзе — брыдзе
У чарах — снох, у злыбядзе...
Канца ні ў чом, канца нідзе,
На ўсход, на сход брыдзе — ідзе.

За бытам быт, за стонам стон, г)
За сьмехам сьмех, за сконам скон,
За векам век, за звонам звон,
За мглою мгла з усіх старон.

Ідзе — брыдзе за сьледам сьлед,
І ноч, і дзень, і цьма д), і сьвет,

а) Тое што зьяўляецца прадметам нашых імкненьняў. б) Шчаслівія. в) Заход.
г) Замест стогн. д) Ужываецца больш — цемра.

І песьні кліч, і сьмерці цьвет,
Ідзе — брыдзе за сьледам сьлед.

За годам год, за родам род,
Што хвалі хмар, што плесьні вод,
Па зьменах зьмен, на ўсход на сход
Ідзе — брыдзе на быт, на звод...

З зборніка „Шляхам жыцця“.

П р а р о к.

Сярод маны, сярод насьмешкаў,
Знак нейкі тулячы к грудзям,
Ішоў прарок пяшчанай сьцежкай
З навукай новаю к людзям.

Праціўны вецер лез у вочы
І плачам пеў, як дзіцянё,
Зьвяр'ё зубамі йграла ўночы,
Днём выла ў небе груганьё.

А ён, ня знаючы граніцаў,
Ішоў, хістаючысь на-ўслонь; ^{а)}
Агонь біў толькі із зраніцаў, ^{б)}
Вялікіх праўд сьвяты агонь.

Душа палала дзіўным жарам,
Бы з зораў выснутая ніць,
Што сьвет магла-б сваім пажарам
Абвіць і к сонцу ўваскрасіць.

Ужо з сваім аклічным словам
Прарок далёка быў вядом,
Народу шмат збудзіў к днём новым,
Даў славу братнюю братом.

Аж так дасьціг ^{в)}—аквечан хвалай—
Зямлі забранай сумных хат,
Дзе царства цемры панавала,
Дзе сілу ўзяў над катам кат.

Народ змарнеўшы таго края
Свайго на'т імені ^{г)} ня знаў.
Як непатрэбшчына якая,
Гібеў на сьвеце і канаў.

Галовы людзі пахіліўшы
Зямлю капалі, як краты,
Ўтапіўшы ў мёртвай ночнай цішы
Усе жаданьні ясныя.

а) На сонца. б) З вачэй. в) Русіц. — дасяг. г) Правільнай — імя.

Прарок — пасол сьвятла — ў загону
Людзей убачыўшы такім,
Маячыць стаў ім, як шалёны,
Прарочым голасам сваім:

.....
.....
.....
.....

„Глядзіце: прадзедавы косьці
Ў зямлю калісь за вас ляглі,
А вы, як збэшчаныя госьці,
Пракляцьцем сталі тэй зямлі.

Дзе вашы песьні жыватворны?
Дзе ў вас прарокі й дудары,
Што над пагібельнасьцяй чорнай
Віталі-б полымем зары?

Забылі а) ўсё, згубілі долю,
Зьмяшалі славы цьвет з гразёй
І запрадаліся ў няволю,
З душой і скурай счэзьлі ў ёй.

Пара у рукі браць паходні,
Ўставаць, ісьці ноч разсьвятляць!
Бо што ня возьмеце сьгодня,
Таго і заўтра вам ня ўзяць.

На зло кривавым перашкодам
Скідайце ёрмы, клічце сход,
І дайце знаць другім народам,
Які вы сільны йшчэ о) народ!

За мной, за мной, забраны людзе!
Я добрай доляй послан к вам
І знаю, што было, што будзе,
І вас у крыўды не аддам“.

Так гаварыў і з рабства клікаў
Людзей на волю той прарок,
Ждучы з трывогаю вялікай
Ад іх адказу неўнарок. в)

А людзі, глянуўшы на сонца,
Адказ казалі грамадой:
— Па сколькі-ж нам дасі чырвонцаў,
Калі мы пойдзем за табой?

.....

Песьня сонцу.

Вольным гоманам хвоек высокіх,
Туманамі санлівых нізін,
Казкай векаў блізкіх і далёкіх
Клічам, сонца, цябе, як адзін!

а) Ужываецца болей — забыліся. б) яшчэ. в) Ляпей — незнарок.

Распусьці залацістыя косы,
Схаладзелы загон ацяплі,
Аквяці лугавыя пакосы,
Ўсходы новыя сей на зямлі.
З непатульнай пакорнай зямліцай
Заручыся, шлюб вечны вазьмі,
Разьлівайся люстранай крыніцай
Між даламі, гарамі, людзьмі...
Рассыпайся па сёлах, па нівах
Брыльлянцістай ажыўчай расой;
У вясёлках купайся цьвятлівых,
Ласкай сэрца, душу супакой..
Як у сьвята Купальскае, сонца,
Свой жывы абнаўляеш паглёд, ^{а)}
Аднаві славу нашай старонцы,
Аднаві яе сумны народ!
Хай нам явары вечныя думы,
Думы-байкі шасьцяць, шалясьцяць,
І нясуцца хай гэтыя шумы,
Па бел-сьвету ляцяць, хай ляцяць!..
Дык глянь з хорамаў вольных, высокіх
Да Крывіцкіх туманьных нізін..
Казкай векаў блізкіх і далёкіх
Клічам, сонца, цябе, як адзін!

Песьня Званара.

На высокай гарэ, дзе ніхто не арэ,
Толькі птушка-арол дзе садзіцца,
Там збудую, ўзьвяду нізі ўсей на віду
Мураваную вежу-званьніцу.
І завешу я звон з усіх чутны старон—
Раўня голас і вхру, і грому.
Як пушчу яго ў ход, сазаву ^{б)} харавод, ^{в)}
Ні адзін не заседзіцца дома!
Разгудзецца мой звон ад вакон да вакон,
Душы збудзіць, па сэрцах удара, ^{г)}
Дрогнуць сковы цямніц, бліснуць іскры зарніц,
Заварушацца яры, папары.
На мой кліч вечавы, хто жывы, чуць жывы,
Пад гарою касой загамоне. ^{д)}
Гулам звона скажу, сьцежку-шлях пакажу
На прывольле, на ўродныя гоні!
За гарой за другой дам жывы вадапой,
Жыватворнае кожнаму зелье;
На нязлічаны час па нягодах папас
Усім тым, што цярпяць і цярпелі.

а) Пагляд — твар. б) Русіц; — склічу. в) Таксама — кара.од. г) Провіңц. — ударыць. д) Таксама — загамоніць.

Гэткі будзе мой клік — і магуч і вялік,
А ня трапіць ён к душам прыспаным, —
Вызву ^{а)} гром, пяруны — хай памогуць яны
Раз'агніць, ^{б)} затрасьці ўсе паляны.
Стогне бура, грымот. Я свой звон ход у ход
Размахну, як ніхто і ніколі,
Аж ад рук і ад хмур вежы рухне падмур,
Толькі розгалас пойдзе па полі.
Ляжа крушняю ^{в)} там вежа, звон і я сам.
Арол-птушка ўскрыліцца пад небам.
А навокал гары задымяць сьцяжары, ^{г)}
Груганамі ўскалышущца вербы...
.....
І вясна, і зіма. Быў званар і няма.
Ціха, ціха на белым прасторы...
Толькі жыў няжывы звону гул вечавы,
Аб тым шэпчуць дубы, ясакары.
Йдзе, зыходзіць лет шмат. Званара помніць брат,
Помніць звон, а сястрыца — званьніцу.
Аб высокай гарэ, дзе ніхто не арэ,
Казкі-байкі ліюцца крыніцай.
Як у прошчу ^{д)} па лек стане йсьці чалавек
К мохам высланай крушні каменьня, —
Ад звана чарапок, цэгля — мура кусок
Будуць несьці падмогу ў цяргеньні.
Буду ўсё званаром, хоць даўно пад дзярном
Сьпіць мая галава маладая.
Эх, бо ведае сьвет, што вялікіх дум цьвет
Адно толькі на зломе ўзрастае.

Гэй, наперад!

Гэй наперад, покі сэрца
Б'ецца, рвецца на прастор!
Годзі млеці ў паняверцы; ¹²⁾
Гэй, да сонца! гэі, да зор!
Хай бацькі стагналі ўчора,
Йшлі на той сьвет без пары;
Сеньня ў нашай моцы гора,
Мы жыцьця гаспадары!
Думка ў думку, дружна, смела
Усе наперад грамадой!
Кожны ведай сваё дзела,
Знай, за праўду крэпка стой!
К новай долі шлях нам ляжа,
Як на небе млечны ^{е)} шлях,

^{а)} Полёнізм — выклічу. ^{б)} Распаліць. ^{в)} Крушня — куча пакрышанага жалеза, мэталю, руды. ^{г)} Месцы для стагоў, стагі. ^{д)} Сьвятыня. ^{е)} Полён.— малочны.

Слова, дум ніхто ня зьвяза;
Жыць, цярпець ня будзе страх!
І ня стане больш пакуса
Першых лепшых з боку браць
Славяніна-беларуса
Вечна ў лапці абуваць.
Дык наперад, покі сэрца
Б'ецца, рвецца на прастор,
Годзі млеці ў паняверцы!
Гэй, да сонца! гэі, да зор!

У ночным царстве.

Скрыпяць трухляцінай асіны,
Над курганамі зьвар'ё вые...
Гасьцінцам, церневай пуцінай
У ёрмах, скованы скацінай,
Ідуць нябошчыкі жывыя.
Ідуць, ідуць... Сярод пустыні
Хрусьцяць надломаныя косці,
І качанеюць ногі ў ціне,
І чахнуць ^{а)} вочы ў павуціне,
А шлях — як точаныя восьці.
Перад вачамі глуш нямая,
І плач і скрыгат за вачамі;
Пракляцьце ў жылах кроў сьцінае,
Душу бязсілы вынімае,
Гняце зьмяянімі кляшчамі.
У грудзі, здаўленыя ^{б)} здрадай,
Упіўшысь, рабская трывога
Шыпіць хаўтурнаю загладай,
На небе толькі, як прынада,
Бялее млечная дарога.
То там, то сям запалане
Іскра над скованаю шыяй;
Наскоча пошасьць ^{в)} трупавая, —
І царства ночнае шалее,
Над курганамі зьвар'ё вые.

Над Нёманам.

Ціха і плаўна ў даль коцяцца воды
Вольнага Нёмана, ў цёмную даль,
Толькі ў часе глухой непагоды
З берагу Нёман ня выйдзе амаль.

а) Русіц. — сохнуць, марнеюць. б) Русіц. — здушаныя. в) Зараза.

Вербы і вольхі калышуцца глуха,
Сінія хвалі шумяць і бурляць.
Чуткай душою ў такі час паслухай, —
Здасца там гэтакі голас чуваць:

«Гэй, ня дзівуйся, мой дружа нядбалы,
Што я сягоньня так злосна шумлю:
Грудзі здавілі а) мне хмары навалай,
Пошасьць уелася ў матку-зямлю.

«Сумна мне, сумна, што ўсё тут іначай
Некалі бераг мой бачыў і знаў:
Іншы меў выгляд — ня гэткі жабрачы,
Іншы я плыт на плячах сваіх гнаў.

«Край, дзе жыцьцё я сваё пачынаю,
Шмат весялей прыглядаўся на сьвет,
Песьні і казкі інакшыя баіў,

Шчасьце цьвіло ў ім, як макавы цвет.
„Буйным жыцьцём усё чыста кіпела,
Слава далёка за мора ішла.
Ворага кожны за плечы браў сьмела,
Цемра чужынцаў ня страшнай была.

«Панам быў дома і слаўным за домам
Мой патаптаны сягоньня народ;
Змог ён ня толькі знаць штуку з заломам. —
Роднаму слову ўмеў кніжны даць ход.

«З вольнай дружнаю князь на пасадзе
Вольнаму люду законы пісаў;
Слухалі князя, а князь што ня ўладзіў —
Слухаў, што веча яму звон казаў.

„Чую, ах, чую цяпер яшчэ ясна
Той неўгамонны, расходзісты звон...
Сьціх, занямеў, аглушылі напрасна; б)
Ці адазьвецца калі болей ён?...

«Так, так, мой дружа, іначай бывала, —
Не называўся забытым мой край;
«Поўнач» ня раз у ім схову шукала,
«Захад» знаў сілу яго неўнарай. в)

«Га, а цяперака што гаварыці?...
Ўсе мае скарбы намарна ідуць:
Жыта учора вывозілі віці, г)
Родныя хвойкі сягоньня плывуць.

«Людзі чужыя змагаюць мне грудзі
З новым парадкам, з адменным жыцьцём, —
Роднага-ж краю тутэйшыя людзі
Ў скуру чужацкую лезуць жыўцом.

«Я іх ня ваблю д) сваю ўжо красай:
Вецер інакшы ім дзьме ў галаве, —
Вісла адным усьміхаецца ласа,
Тыя, заплюшчыўшысь, пруща к Няве.

а) Русіц. — здушылі. б) Русіц. — дарэмна дарма. в) У неахвоту. г) Віці, віці-вы — абоз. д) Прицягаю.

«Скора сын бацьку, а бацька сыночка
Не распознаюць адзін аднаго;
Дзеці чужацкія корме ^{а)} ўжо дочка,
Маці працуе на злыдня свайго.

.....
Прадзэдаў слава лазой зарастае,
Памяць мінуўшчыны дрэмле ў зямлі.
.....

.....
«Га! ты ня слухаеш, бачу, ўжо болей.
Ой, чалавеча, змярцьвелы у сьне!...
Доўга йшчэ будзеш глухім ты, саколе? .
Камень і вольха перш поймуць ^{б)} мяне!...»
.....

Гэтакі ў часе глухой непагоды
Чуецца ў Нёмнавай гутарцы жаль.
Сьціхне, і плаўна зноў коцяцца воды
Вольнага Нёману ў цёмную даль.

Адцьвітаньне.

Не шасьцяць каласы,
Звон ня валіцца з касы.
Не кладуцца ў стог пласты,
Толькі сыплюцца лісты
На яловыя кусты,
На сухія верасы.
Ня іскрыцца небазор,
Ня цьвіце трава-чабор.
Ня цыглиць ^{в)} птушыны стан.

Толькі поўзае туман,
Вецер б'е ў нямы курган,
Шапаціць імглісты бор.

Змога вольная снуе,
Вочы ўставіўшы свае,
То галубне, то пужне.
Сэрца б'ецца у паўсьне,
Думка сэрцу аб вясьне
Зрадны голас падае.

Сьнег.

(На Шшыбышэўскім).

Залягла, як пасьцель,
Лебядзіная бель
На загон, на курган.
І кажан, і груган
Занямеў не на сьмех:
Гэта сьнег, толькі сьнег...

За старухай зямлёй
Ты пасьцель, дружа мой,
Узваліў на душу,
Як-бы крыж на мяжу,
І ўжо рад не на сьмех:
Гэта сьнег, толькі сьнег...

а) Провінец. — корміць. б) Русіц. — зразумеюць. в) Чырыкае.

Думкі, сэрца, пагляд ^{а)}
Абліў лёд, скаваў лёд.
Так спавіў, спавіў сам,
Каб лягчэй было там,
Дзе жыцьцё не на сьмех:
Гэта сьнег, толькі сьнег...
Ты і жыў, і любіў,
Ты ня ўмёр і забыў ^{б)},
Каб нічога ня дбаць,
Сьмела ў даль паглядаць,
Быць самым не на сьмех...
Гэта сьнег, толькі сьнег...

Хтось—сваяк, не сваяк —
Як жыў, скончыўся так.
Прагудзеў поп і зvon,
Ідзі з памяці вон:
Бой за хлеб не на сьмех!
Гэта сьнег, толькі сьнег...
Мо' і лёгкія дні...
Не зачэпяць ані
Ні бяды, ні нуда,
Ні вагонь, ні вада...
Само шчасьце, сам сьмех!
Гэта сьнег, толькі сьнег...

Былі ў бацькі тры сыны... ^{в)}.

Былі ў бацькі тры сыны,
Ды ўсе-ж яны Васілі.
Адзін служыць у дварэ,
Поле панскае арэ;
Другі стражнікам з іх стаў,
Куляй, шабляй засьвістаў;
Трэці згінуў у баю
За свабоду і зямлю.

Бацька ў вёсцы сваей сьпіць,
І дуда пры ім ляжыць;
Ён часамі дзьме ў яе,
Песьню нудную пяе:
Ой, ты, дудка, ой дуда!
Бяда жыці мне, бяда!
Не вяселіш ты мяне
Ў маеі беднай старане.

„Нашай Ніве“

Не загаснуць зоркі ў небе,
Покі неба будзе —
Не загіне край забраны,
Покі будуць людзі.
Ночка цёмная на сьвеце
Вечна не пануе;
Зерне, кінутае ў ніву,
Ўсходзе ^{г)} ды красуе.
Наша зерне — нашы думкі
Не загінуць сьвету, —
Бліснуць краскай непаблеклай
Вечных агняцьветаў.
З добрых думак, што мы кінем
На сваім дзірване ^{д)},

Будзе ўнукам нашым жніва —
Доля — панаваньне.
Беларускаю рукою
Сьветлай праўды сіла
Славу лепшую напіша
Бацькаўшчыне мілай.
Зацьвіце яна, як сонца
Посьле непагоды,
Ў роўнай волі, ў роўным стане
Між усіх народаў.
Не загіне край забраны,
Покі жывы людзі, —
Не загаснуць зоркі ў небе,
Покі неба будзе!

а) Пагляд. б) Ужываецца больш — запамятаваў, забыўся. в) Пускаецца як узор насьледаваньня народных матываў, над якімі пасяля Купала папрацаваў даволі шмат. г) Правінд. — усходзіць. д) Непагараная зямля; мурава.

Ворагам Беларушчыны.

Чаго вам хочацца, панове?
Які вас выклікаў прымус
Забіць трывогу аб тэй мове,
Якой азваўся беларус?

Чаму вам дзіка яго мова?—
Паверце, вашай ён ня ўкраў,
Сваё ён толькі ўспомніў слова,
З якім радзіўся, падростаў.

Цяпер і вы загаварылі,
З апекай вышлі, як з зямлі;
А што-ж дагэтуль вы рабілі?
А дзе-ж дагэтуль вы былі?

Ваш брат і цёмен, і галодны;
Хацінка свой зжывае век;
І век ня знаў ён дум свабодных,
І крыўдзіў свой брат — чалавек.

Вам страшна нашай сьлёзнай песьні,
І жальбы страшна вам глухой?
Вам жутка сонца на прадвесні?
Мілей вам холад з цемнатоў?

А што-ж вам беларус такога
Пасьмеў зрабіць, пасьмеў сказаць?
Эх, трэба ўчыць яшчэ вас многа,
Як свайго брата шанавець!

Эх, кіньце крыўдамі карміцца —
Кожын народ сам сабе пан;
І беларус можа змясьціцца
Ў сям'і нялічанай славян!

Напасьцяй, лаянкай напраснай ^{а)}
Грудзей ня варта мазаліць —
Не пагасіць вам праўды яснай:
Жыў беларус — і будзе жыць!

Ня столькі „хамскія“ натуры
На карках вынеслі сваіх!
І сьвіст даношчыкаў пануры,
Паверце, не запудзіць іх!

К свабодзе, роўнасьці і знаньню
Мы працярэбім сабе сьлед!
І будзе ўнукаў панаваньне
Там, дзе сягонья плача дзед!

а) Рус. — дарэмнай.

Гэй, капайце, далакопы...

Гэй, капайце, далакопы,
Яміну-магілу, —
А шырока, а глыбока,
Колькі хваце а) сілы.
Так капайце днём і ночай,
Помачу б) склікайце, —
Бо ў тым доле хаваць будзем,
Беларусь хаваці.

*

Гэй, ударце, загудзеце,
Званы з усіх вежаў,
Каб ніхто ўжо пары гэтай
Дома не залежаў.
Так зьвінеце, не кідайце,
Дружыну склікайце...
Хаўтуры ўжо свае будзе
Беларусь спраўляці.

*

Гэй, зайграйце ў мільён струнаў,
Слаўныя музыкі,
Каб аж водгалас каціўся,
Як ёсьць сьвет вялікі.
Так іграйце, каб было ўжо
І глухім чуваці, —
Каб маркотна ня было спаць
Беларусі-маці.

*

Гэй, зьбірайцеся на памінкі,
І сыны, і дочкі,
Справім гучную бядэду
Пад аслонай ночкі.
Сабірайцеся, дый ня сьнеце
Галасіці звонка, —
Памінаць бо толькі будзем
Родную старонку.

Наша песня.

Зазьвіні ты, як звон, і удар, як пярун,
Песьня наша, як воля, магучая!
Хай крыўдзіцель дрыжыць, як падбіты каршун,
Хай нясуцца ў сьвет рэхі грывучыя.
Хоць нуды ў табе шмат, вылівана сьлязьмі,
Дума-песьня няхітра складаная,
Але нашая ты; недруг, спробуй вазьмі!..
Ты ня можаш быць, песьня, скаванаю.
Як на небе зара, ці як думка ў душы,
Не скуешся няволі ты путамі:
Ты, як той салавей, зазьвініш і ў глушы, —
Запяешся людзьмі і закутымі.
Пей-жа, песьня, дзень, ноч, песьня родная нам,
Апявай жыцьцё наша праклятае,
І зайграй ты па сэрцу хоць раз бедакам, в)
Наўчы, як найці шчасьце багатае.
Зазьвіні ты, як звон, і ўдар, як пярун,
Песьня наша, як воля, магучая!
Хай крыўдзіцель дрыжыць, як падбіты каршун,
Хай нясуцца ў сьвет рэхі грывучыя...

а) Лепей — хопіць. б) Помача, або талака, калі што робіцца грамадой. в) Прав.— бэдаком.

Курган.

Памяці С. Палуяна.

I.

226443

Паміж пустак, балот Беларускай зямлі,
На ўзбярэжжы ракі шумнацечнай
Дрэмле памятка дзён, што ў нябыт уцяклі,
Удзірванелы курган векавечны.
Дуб гальлё распусціў каранасты над ім,
Сухазельле у грудзі ўпілося,
Вецер стогне над ім уздыханьнем глухім, —
Аб мінуўшчыне ў жалых галосе. ^{а)}
На Купальле там птушка садзіцца, пяе,
У Піліпаўку воўк нема вые,
Сонца днём распускае там косы свае,
Ночкай зоры глядзяць залатыя
Хмары неба ўсьцілалі мо' тысячу раз,
Пяруны білі з краю да края, —
Ён стаіць — гэта памяць людзкая — паказ..
Толькі гутарка ходзе ^{б)} такая.

II.

На гарэ на крутой, на абвітай ракой,
Лет назад таму сотня, ці болей,
Белы хорам стаяў недаступнай сьцяной
Грозна, думна глядзеў на прывольле.
У нагах у яго расьцілаўся абшар
Хвоек гонкіх ^{в)} і пахані ^{г)} чорнай,
Сонных вёсак шары, ^{д)} хат амшальных, як мар, ^{е)}
Хат з сямьбей душ падданных, пакорных
Князь у хораме жыў, слаўны сьвету ўсяму.
Недаступны і грозны, як хорам,
Хто хацеў, не хацеў — біў паклоны яму,
Спуску, ласкі ня знаў непакорам
Зьневажаў, катаваў ён з дружнай сваей,
Стражы ^{ж)} князевы ў полі і дома,
Толькі модлы ^{з)} расьлі небу ў сэрцах людзей,
І пракляцьце расло пакрыёма. ^{и)}

III.

Раз бяседа вялікая ў князя была
На пасад дачку-княжну садзілі,
За сталом він заморскіх крыніца цякла,
Бегла музыка ўкруг на паўмілі.

а) Провінца — галосіць б) Таксама — ходзіць в) Вынёслых, тонкіх. г) Русіц. —
ральлі. д) Рады. е) Таксама — марункаў ж) Старабаўгар — варта. з) Полён. — ма-
літвы. и) Полён — тайна гатаюцца.

На вясельле-разгул наплыло, як на сход,
Госьцяў знатных зусюль, за паўсьвета;
Гэткай гучнай бяседы ня помніў народ.
Гэткіх скарбаў, брыльлянтаў, саетаў! ^{а)}
Дзень — другі ўжо грымела у князя гульня,
І музыкі, і чаркі зьвінелі;
Выдумлялі забаў новых кожнага дня;
Што хацелі, ўсяго госьці мелі.
Ажно трэцяга дня князь прыдумаў адну
Для дружыны пацеху, забаву:
Загадаў ён пазваць гусьляра-старыну,
Гусьляра з яго ведамай славай.

IV.

Акалічны народ гусьлі знаў гусьляра;
Песьня-дума за сэрца хапала;
Ўвакруг гэтай душы дудар-званара
Казак дзіўных злажылась нямала.
Кажуць, толькі як выйдзе і ўдарыць як ён
Па струнах з неадступнаю песьняй, —
Сон зьлятае з павек, болю цішыцца стогн,
Ня шумяць ясакары, чарэсьні;
Пушча-лес ня шуміць, белка, ^{б)} лось не бяжыць,
Салавей-птушка ў той час сьціхае;
Паміж вольхаў рака, як што дзень, ня бурліць,
Паплаўкі рыба-плотка хавае;
Прытаіцца да моху русалка, лясун;
Каня ^{в)} вечнага «піць» не заводзе; ^{г)}
Пад звон-песьню жывучых гусьляравых струн
Для ўсіх папараць-кветка ўзыходзе. ^{д)}

V.

Прывяла гусьляра з яго ніўных сяліб
Дворня князева ў хорам багаты;
Пасадзілі на ганку, між клёнаў і ліп,
На цагляным парозе магната.
Нявыдуманая сьвітка — убор на плячах,
Барада, як сьнег белы — такая,
Нязвычайны агонь у задумных вачах,
На каленях ляглі гусьлі-баі.
Водзіць пальцам худым па сталёвых струнах,
К песьні-музыцы ладзіцца, строе; ^{е)}
Водклік б'ецца ад струн па сьцюдзёных сьцянах,
Заміраючы ў сковах пакояў.

а) Багатых адзежаў. б) Русіц. — вавёрка. в) Птушка. г) Провінц. — не заводзіць. д) Таксама — ўзыходзіць. е) Таксама — строіць.

Вось настроіў, навёў тон у струнах, як сьлед,
Ня зірнуўшы на гулі ні разу,
І сядзіць гэты сумны, як лунь, белы дзед,
І чакае ад князя прыказу.

VI.

„Што-ж маўчыш ты, гусляр, ніў, лясоў песьнябай,
„Славай хат маіх подданных слаўны?!
„Нам сягоньня зайграй, нам сваіх песень дай!
„Князь умее плаціць нязвычайна!
„Запяеш па душы, дасі ўцехі гасьцям —
„Поўны гусьлі насыплю дукатаў; ^{a)}
„Не пад-мысль ^{б)} песьня будзе каму небудзь нам—
„Канапляную возьмеш заплату.
„Знаеш славу маю, знаеш сілу маю...
„Многа знаю і чуў аб табе я, —
„І я сам, як і ты, так табе запяю.
„Ну, пара пачынаць, добрадзею!^{в)}
Гэтак слухае, выслухаў князя гусьляр:
Заіскрыліся вочы сівыя;
Патануў у скляпеньнях адзін, другі ўдар,
І заплакалі струны жывыя.

VII.

„Гэй, ты, князь! гэі, праслаўны на цэлы бел-сьвет!
„Не такую задумаў ты думу, —
„Не дае гусьляром сказу золата цьвет,
„Белых хорамаў п'яныя шумы.
„Скурганіў-бы ^{г)} душу чырванцом тваім я;
„Гусьлям, княжа, ня пішуць законаў:
„Небу справу здае сэрца — думка мая,
„Сонцу, зорам, арлом толькі роўна.
„Відзіш, княжа, загоны, лясы, сенажаць, —
„Ім пакорны я толькі з гусьлямі.
„Сілен, княжа, каваць, галаву сілен зьняць, —
„Ня скуеш толькі дум ланцугамі.
„Славен, грозен і ты, і твой хорам-астрог —
„Б'е ад сьцен, цэгел лёдам зімовым, —
„Сэрца маеш, як гэты цагляны парог,
„І душу — як скляпоў гэтых сховы.

VIII.

„Глянь ты, слаўны ўладар, ^{д)} на палеткі свае:
„Сарачні там сох бачыш, як блудзе, ^{е)}
„А ці чуў ты, аб чым там араты п'яе?
„Дзе і як жывуць гэтыя людзі?

^{a)} Монэт. ^{б)} Лепш. — думка. ^{в)} Зрабіў-бы курганам, сапсаваў-бы. ^{г)} Стара-
баўг. — валадар. ^{д)} Провінц. — блудзіць.

- „Глянь у лѣхі ^{а)} свае, ў пад'зямельлі глянь, князь,
„Што настроіў пад хорамам гэтым:
„Брацьця корчацца там, табой кінуты ў гразь,
„Чэрві точаць живых іх, разьдзетых.
„Ты ўсё золатам хочаш прыцьміць, загаціць...
„Ці-ж прыгледзіўся, хорамны княжа,
„Кроў на золаце гэтым людзкая блішчыць,
„Кроў, якой і твая моц ²⁾ ня змажа?
„Ты брыльянтамі ўсыпаў атласы ^{б)} і шоўк —
„Гэта цёртая сталь ад кайданаў,
„Гэта вісельні петляў разьвіты шнурок,
„Гэта, княжа, твае саматканы.

IX

- „Стол ты ўставиў ядой, косьці шмат пад сталом, —
„Гэта косьці бядноты рабочай.
„Пацияшаешся белым, чырвоным віном, —
„Гэта сьлёзы нядолі сірочай.
„Хорам выстраіў ^{в)} ты, твайму воку так міл,
„Адшліфована цэгла і камень, —
„Гэта памяткі-пліты з няўчасных магіл,
„Гэта сэрц скамянеўшыхся пламень. ^{г)}
„Люба чуці табе скочны музыкі звон:
„Ты, дружина — п'яцё асалоду, —
„А ці ўслухаўся ты, як плыве з яе стогн,
„Стогн пракляцця табе, твайму роду?!
„Ты зьбялеў, ты дрыжыш, слаўны княжа, ўладар!
„Госьці хмурны, а дворня зьнямела...
„Ну, што, княжа? пара даць за песьню мне дар!
„Выбачай, калі сьпеў мо' няўмела“.

X.

- Князь стаіць, князь маўчыць; жуда, помста б'е з воч;
Гулі зглухлі: ніжартаў, ні сьмехаў...
Думаў князь, выдумляў, дрогнуу шабляй на ўзбоч,
Толькі з лоскатам выбегла рэха.
„Гэй, ты, сонцу раўня, не на тое пазваў ^{д)}
„На вясельле цябе сваеі княжны!...
„Ты — шалёны, старык! ^{е)} хто цябе дзе хаваў?
„Ты, знаць, ^{ж)} вырадак цемры сярмяжэйай.
„Ты адважыўся мне на сьляпы перакор
„Вызваняці сусьветныя трэлі;
„Платы маю шмат я для такіх непакор,
„Хто сябе проці мне стаць асьмеліў.
„Я пакнязеўску ўсім і плачу, і люблю;
„Ты ня хочаш дукатаў, — ня трэба!...
„Ўзяці старца і гусьлі жыўцом у зямлю!
„Знае хай, хто тут пан: я, ці неба!“

^{а)} Ням. — нара, падзямельле. ^{б)} Дарагая матэрыя. ^{в)} Лепей — выбудаваць.
^{г)} Стара-баўгар. — полымя. ^{д)} Русіц. — паклікаў, ^{е)} Таксама — старац. ^{ж)} Так-сама — мусіць.

XI.

Падхапілі, ўзялі гусляра-старыка,
Гусьлі разам яго самагуды;
Па-над бераг круты, дзе шумела рака,
Павялі, панясьлі на загубу.
Месца выбралі здатнае, вырылі дол,
Дол тры сажні шырокі, глыбокі;
Закапалі, убілі асінавы кол,
Далі насып тры сажні высокі.
Не часалі дамоўкі ^{а)} яму сталяры,
Не заплакалі бліжня вочы;
Змоўклі гусьлі і ён з тэй пары — да пары;
Сум і сьціша залеглі, як ночай.
Толькі князеўскі хорам гудзеў, не маўчаў;
Шалы, музыка ў тахт рагаталі;
Не адну віна бочку князь кончыў, пачаў:
Шлюб-вяселье ўсё княжны гўлялі.

XII.

Пацяклі, паплылі за гадамі гады...
На гусляравым наспе жвіровым
Палыны узышлі, вырас дуб малады,
Зашумеў непанятлівым ^{б)} словам.
Лет за сотню зьвёў час, ці і болей мо' лет;
Зацьвілі пераказы ў народзе;
Кажуць людзі: ў год раз ночкай з гуслямі дзед
З кургана, як сьнег, белы выходзе. ^{в)}
Гусьлі строе свае, струны звонка зьвіняць,
Жменяй водзе па іх абамлелай,
І ўсё нешта пяе, што жывым не паняць, ^{г)}
І на месяц глядзіць, як сам, белы.
Кажуць, каб хто калі зразумеў голас той,
Не зазнаў бы ніколі ўжо гора...
Можна тут веру даць — толькі слухаць душой...
Курганы шмат чаго нам гавораць.

На Куцьцю. ^{д)}

I.

На небе зоры ўжо мігцяць,
На полі срыбны ^{е)} сьнег іскрыцца;
На бел-сьвет дзівы выпраўляць
Пляцецца ночка-чараўніца.
Глуш абнялася з цішынёй,
І спавівае ўсё ў чары,

а) Труны. б) Русіц. — незразумелым. в) Провінец. — выходзіць. г) Русіц. — не зразумець. д) Вечар перад Калядамі. е) Полён. — серабраны.

Паўзуць і сеюць шорах свой
Старым парадкам цені-мары ^{а)},
Вылазе ^{б)} з цемры бледны звод ^{в)},
Глядзіць сьліўнём ^{г)} на долы, горы,
І тут і там пускае ў ход
Свае нямыя заговоры.
І тут і тамка свой прыгон
Распасьцірае царства ночы;
Салодкі сон, магільны сон
Сьмяецца сьвету ўсяму ў вочы.

II

Заныла ўсё, замёрла ўсё, —
Ня сьпіць адвечнае замчышча ^{д)}
Там пачынаецца жыцьцё
Ў вагнях старога папялішча,
Іскрыстым, блескатным сьвятлом
Заліты княскія сьвятліцы,
Дружына вольная кругом
Сталоў дубовых варушыцца.
Золататканы абрусы ^{е)}
З сталоў зьвісаюць дыванамі,
На абрусох чысьцей расы
Віно красуецца каўшамі.
Духі мінуўшчыны куцьцю
На старасьвецкі лад спраўляюць.
Даўно бываламу жыцьцю
Дары належныя складаюць.

III

На беласьнежны на пасад
Усходзе князь, усходзе княжна;
За імі слуг пачэсны рад
Стаць, задумчыва, суважна.
Агні брыльлянтаў, як зарніц,
Зіяюць з княжаскай кароны, —
Краса б'е з князеўных зраніц ^{ж)},
Як блеск маланак развуглёны.
Зьвярнулi вочы ўсе ў іх бок,
Прымоўклі гоманы дружыны;
Ўсіх званых зблізку і здалёк
Саколім вокам князь акінуў.
Бярэ коўш соладка ^{з)} віна,
П'е за дружыну маладую,
І княжна з князем п'е да дна;
Князь рэч вядзе да ўсіх такую.

а) Полён. — лятункі. б) Вылазіць. в) Дух абману. г) Ядавітая зьмяя. д) Руіны замку. е) Ужываецца — настольнікі, настольніцы. ж) Вачэй. з) Салодкага.

IV.

«Адзін, адзін раз толькі ў год
«Зьбірацца можам з ласкі Рока а),
«Каб лет іржавы карагод
«Зганяць з мінуўшчыны далёкай.
 «Нас не кранулі косы зьмен:
 «Царым мы ў дум жывых гэйнале б),
 «Хоць на падмурах гэтых сьцен
 «Другія наш пасады занялі.
«Багі другія верх бяруць,
«Суды вядуць над нашым краем,
«Сьвяцільні-ж нашы не замруць,
«Што ў сэрцах вольных расьсьвятляем.
 «Прашу паклікаці ганцоў
 «І месца даці ім па чэсьці:
 «Ад нашых стоптаных капцоў
 «Якія нам прыносяць весці?..»

V.

Закончыў князь, махнуў рукой;
Уходзяць тры ганцы ў сьвятліцу,
Ідуць суважнаю ступой,
І князю, й княжне пакланіцца. —
 А першы гэтакі сьветлы быў,
 Як небам сланыя праменьні:
 Ў руцэ меў сьветач, што на зьдзіў
 Усе ўсюдах зводзіў цені.
А быў другі і з ног, і з рук,
Як гром з жывымі пярунамі:
Ў руцэ меў стрэл жалезных пук
І лук стальны меў за плячамі.
 А трэці быў і раб, і цар,
 І слаб, і дуж ўва ўсякім дзеле,
 Як вечнасьць, молад быў і стар;
 Меў гусьлі — на грудзёх віселі.

VI.

І першы князю гэтакі сказ
І княжне скажа міласьцівай:
«Я абышоў іх тройчы раз
«І відзеў, што яшчэ ўсе жывы.
 «А толькі ўсё той самы лад:
 «З вачэй ня зьняты йшчэ павязкі,
 «Ці йдуць уперад, ці назад,
 «Відны сьляды цямычнай ласкі,

а) Бог яёсу. б) Гімн, урачастая песьня пад трубны гук.

«А як ішоў між іх з сьвятлом,
«Яны пачулі, ах, пачулі:
«Сьялым замораныя сном,
«Худыя рукі ўвысь цягнулі.
«За мною ўсьцяж, і тут, і там
«Іх вусны бледныя шапталі:
«Аддайце сонца наша нам!
«На што схавалі — расхваталі?»

VII.

Другі за першым князю сказ
І княжне скажа міласьцівай:
«Я абышоў іх тройчы раз,
«І відзеў, што яны ўсе жывы.
«А топчуць толькі ўсё той сьлед,
«Валочуць ёрмы за сабою;
«Ці ўбачуць корч, ці ўбачуць цьвет,
«Аднёю жаляцца сьязою.
«А як чапнуў стралой аб лук,
«Яны скрануліся ў прасоньні,
«І столькі, столькі крэпкіх рук
«К маей паціснулася броні.
«За мною ўсьцяж, і тут, і там
«Іх вусны бледныя шапталі.
«Аддайце славу нашу нам!
«На што схавалі — расхваталі?»

VIII.

І трэці князю гэткі сказ
І княжне скажа міласьцівай:
«Я абышоў іх тройчы раз,
«І відзеў, што яны ўсе жывы.
«А толькі торг усё ідзе
«Над іх душою патаптанай;
«Яны, як цені, ў грамадзе
«Маўчаць і йдуць на пір а) паганы.
«А як я ўдарыў па струне,
«Замятусіліся, як пчолы,
«І на гарэ, і нізіне
«Мне падавалі голас кволы.
«За мною ўсьцяж, і тут, і там
«Іх вусны бледныя шапталі:
«Аддайце песьню нашу нам!
«На што схавалі — расхваталі?»

IX.

Сказаўшы так, маўчаць ганцы,
Маўчыць і князь крыху часіны,

а) Рвціц. — балг.

І дасьць адвет а) такі ў канцы
Ганцам на іхнія навіны:

«Ня ўмруць, ня ўмруць ужо яны,
«Раз хочуць сонца, славы, песьні;
«Заб'юць ім зычныя званы
«Прабудным званам на прадвесні.

«Сваей забранай старане,
«Скаванай мучаніцы-княжне,
«Ўзьнясуць пасад на кургане
«На панаваньне недасяжне б).

«На дзеле—кожны йшчэ слугой,
«У думках—вольныя ўжо людзі;
«Над сэрцам іх, над іх душой
«Наш дух вітаці вечна будзе.

X.

«Вы, другі верныя, ганцы,
«Як летась, сёлета, на лета
«Ўсе пагранічныя капцы
«Абходзьце зноў з маім прыветам.
«Гусьлямі, лукам і сьвятлом
«Будзеце, клічце і сьвяцеце,
«І так спануйце іхнім сном,
«Каб сон іх счэз і ўсталі жыці.

«А пòкуль поўнач ня прыйшла,
«Вясьці бяседу будзем далей;
«Засядзьце ўсе кругом стала,
«Хай зазьвініць віно ў крыштале.
«А чарку першую ўзьнясьм
«За цень мінуўшчыны у сеці,
«Другой к цяпершчыне прап'ём,
«Праславім будучыну трэцяй».

XI.

Садзіцца княжна, князь, кругом
Садзіцца вольная дружына;
Шуміць бяседа за столом,
Плыве часіна за часінай.

І разгараецца ясьней
Паходня радасьці забытай,
І сьветазарнасьцяй сваей
Вясёлкі сее самавіты.

Ямчэй нацягваецца лук,
Цэль рассяжаюць агнястрэлы,
Дрыжыць паўціна і павук,
Дрыжыць, прыблудак, ачарнелы.

Ракочуць гусьлі звон-у-звон,
На мір-сьвет розгалас нясецца,
Як мір-сьвет, коціцца разгон
І ў думцы казкай раздаецца.

XII.

Плыве шумліва, як рака,
Бяседа вольная такая,
А ўжо нявідзіма рука
На небе поўнач адзначае.
Залопаў крыльлямі пятах, —
І ціхне-ціхне ўсё ў замчышчы;
Замоўк разгул, агонь патах,
Старое згасла папялішча.
На пустку ўзбрыўшы, воўк завьў,
Пуціну заяц перамерыў...
А быў тут хто, або ня быў, —
І так і гэтак мала веры.
І так і гэтак свой прыгон
Распасьцірае царства ночы:
Салодкі сон, магільны сон
Сьмяецца сьвету ўсяму ў вочы.

Мікіта і Валы.

(Байка).

Ці летась, ці залетась, тут, ці там —
Штось мне няўцям,
Ляшыў а) Мікіта
Жыта,
І, як на злосьць, яму адну
Валы скрывілі баразну.
Вось ён і стаў (хоць добра йшлі ўсё лета)
Ім выгаварываці гэта:
«Я вас — так кажа — як магу
І сьцерагу,
Сам не дасплю,
А вас кармлю
Трасяначкай зімою,
Улетку траўкай лугавою,
Што-дня вадзіцы
Даю з крыніцы,
А вы — што мне? — Бязбожна
Крыўляеце барозны,
Хоць і ня можна
Ўсё такое...»
Валы пад тое:
— «Мы-б мо' і ня крыўлялі,
Каб павадоў, ярма і пуг ня зналі».

а) Абгорваў ужо засеенае.

Асёл і навука.

(Байка).

Аслова невуцтва ня раз
Служыла дурням на паказ; —
Дык вось нарэшце узялі —
Асла ў навуку аддалі.
І сталі ўчыць яго чытаць,
Вучылі нават і пісаць.
Асёл так шчыра ўчыцца ўмеў,
Што кніжкі ўсе, як сена, зьеў,

І столькі ў гэтым скарыстаў,
Што горш убоістым ён стаў!..

Людзям ёсьць тут такі прымер
(Ёсьць людзі на быдля?) манер):
Хоць колькі ні вучы асла,
Аслом ён будзе да канца!..

З зборніка „Спадчына“.

Як цені.

Ідуць народы з лета ў лета
К жыццю, к сьвятлу з бяды, з жуды,
А мы, як цені з таго сьвету,
Ідзём, ня знаючы куды.

Ні нас свабода прыгалубе, ^{а)}
Ні доля весела зірне;
Паўзём і стогнем у загубе
З ярмом на шыі, ў вечным сьне.

Не на пацеху дзеці даны
Матулі, што іх сьцеражэ, —
Усё адно сусед пагань
У плуг жалезны запражэ.

Не на прыбытак сеем нівы
І паліваем потам іх
Нахлынуць трутні пражарлівы, ^{б)}
І мы ня ўбачым жніў сваіх.

Пад непрагляднай марай ^{в)} ночы
Нам не дабачыць нашых крыўд,
На сьвет падняць баімся вочы,
Сабе сам кожны ўжо абрыд. ^{г)}

Як мы жывём, чаго чакаем, —
Ня знаем мы, ня знае сьвет;
Ні то ўжо мром, ні то ўскрасаем,
Змагчы ня ў сілах мук і бед.

Зайграе шумам лес зялёны,
Аб хвойку хвойка затрашчыць,
І пойдзе шум той к небасклону, ^{д)}
А неба каменем маўчыць.

а) Провінц. — прыгалубіць, прылашчыць. б) Прав. — пражорлівыя. в) По-
лён. — лятункамі. г) Таксама — даеў, дадзеў. д) Русіц. — небасхілу.

Маўчым і мы і, як сьляпяя,
Як цьмы, снуёмся з кута ў кут,
Адно віхор падчас завые
Ды зьмей прамкнеца там і тут.

На курганох засьвецяць росы —
Крывавы росы — сьведкі мук...
А ў хатах сьпяць цапы і косы —
І ўсё чакаюць ёмкіх рук.

Цару неба й зямлі.

За што, о Божа праведны, магучы,
Караеш так няшчасны свой народ?!
Чаму на стогн маўчыць Твой гром бліскучы,
На стогн, што да Цябе йдзе з году ў год?

За што над намі даў перамаганьне
Табою створанай бядзе і цьме,
Спладзіўшы быт сірочага кананьня
Сыном і іхняй матцы-старане?

Ты пярунамі крышыш горы, скалы,
І пушчам гібелі Твой шле пажар,
А нашых крыўд скрышыць, спаліць і хвалай
Зьмяніць ня можаш Сьвету Уладар. ^{а)}

Зямлю услаў Ты ў моры-акіяны,
Што-год разводзьдзем мыеш рэк сваіх, —
Чаму-ж ня змыеш Ты цярпеньняў раны
З душы і сэрца верных слуг Тваіх?

Вачамі сонейка і зор агністых
Агляд Ты робіш дзень і ноч міроў, ^{б)}
І толькі сьцежак нашых камяністых
Ня бачыш Ты, Ўсясільны Цар Цароў.

Ня бачыш тых магіл, што путы родзяць,
Магіл, расьсеяных, як мак, Табой,
Скуль цені прадзедаў выходзяць
І ўзносяць рукі ўвысь к Табе з мальбой.

Ты ў цьвет сваіх нялічаных народаў
Мінуўшчыну і будучыну ўбраў,
А ў нас — караючы чужой свабодай —
Мінулае — і тое адабраў.

Бадзяцца кінуў па нязьмерным сьвеце,
Нявольнікамі кінуў нас гібець
За тую веру, што бацькі і дзедці
Лет сотні ў моц Тваю вучылісь мець.

^{а)} Стара-баўгарызм або чэхізм; — Валадар. ^{б)} Рус. — сьветаў.

Паўзводзіў царствы, даў ім панаваньне,
І над пасадамі ўзьнёс Свой пасад,
А нашу Бацькаўшчыну на т прыстаньня
Пазбавіў, выгнаў чэзнуць сярод крат.

Прадаў на глум і годным і нягодным
Усё, што ёсьць сьвятым для нас і ў нас;
Мы дома — як ня дома, правам родным
Сваім ня сьмеема пажыць хоць раз.

І Ты глядзіш на гэта ўсё, і неба
Тваё маўчыць, як пад'земелья мур;
Мальбы няшчасных: долі, праўды, хлеба!
Ты глух паняць, а) паслаць маланкі, бур.

Паймі! пачуй! Сон наш і Свой стрывожы, —
Закон і суд Свой праведны пашлі...
Вярні нам Бацькаўшчыну нашу, Божа,
Калі Ты Цар і неба і зямлі!

Роднае слова.

Магутнае слова ты, роднае слова!
Са мной ты на яве і ў сьне;
Душу мне затрэсла пагудкаю новай,
Ты песень наўчыла мяне
Бяссьмертнае слова, ты, роднае слова!
Ты крыўды, няпраўды змагло;
Хоць гналі цябе, накладалі аковы,
Дый дарма: живеш, як жыло!
Свабоднае слова, ты, роднае слова!
Зайграй ты сьмялей, весялей!
.....
Загнанае слова, ты, роднае слова!
Грымні-ж над радзімай зямлёй:
Ты, родная мова, хоць бедная мова,
Мілей найбагатшай чужой.

З в а н ы.

Гудуць званы, з дня ў дзень, гудуць мядзяныя званы,
Як стогн, гук-водгульле гучыць мальбою жудзі;
Дрыжыць званіцы мур сьцюдзёны, цагляны,
Дрыжыць званар, надорваныя рвучы грудзі.

Наводзіць гэта музыка нязводны звон нуды, —
Скрабе душу, як сенажаць жалезныя бароны,

а) Русіц. — зразумень.

Па сэрцы б'е, як дождж па шклянай шыбе ў халады,
Гадуе ў думках сказ бадучы, забабонны.

Ў мазгі залазіць жах, што гэты буйны звон званоў, —
Хаўтурны гэта звон спагон нямых сталецьцяў,
Што гэтая званіца -- мерцьвяковы вечны схоў,
Званар — грабар ^{а)}, што косьці згортвае па сьвеце.

М а я в е р а.

Ня веру ідалам паганым,
Што выразаюць разьбяры,
Бажком ня веру маляваным,
Што мажуць фарбай маляры.

Ня веру купленным прарокам,
Што з казальніц за грошы лгуць
І сочаць прагавітым вокам,
Скуль больш чырвонцаў ім нясуць.

Ня веру ў фокуснікаў цуды ¹³⁾
Усіх народаў і вякоў,
Што ў ход пускаюць хітра ўсюды
Туман на цёмных сьлепакоў.

Ня веру ў каменны багоўні,
Ў людзкой асьвечаны крыві,
Дзе толькі вяжуць, бы ў прыгоне,
Жывому духу ланцугі.

Ні за якую плату, меру
Ня дамся гэтай варажбе...
Ў народ і край свой толькі веру
І веру ў самага сябе.

Быў гэта сон...

Быў гэта толькі сумны сон
Душы расплаканай маеі,
Што сярод бледных будніх дзён
Я сьвята меў, глядзеў сьвятлей.

Быў гэта толькі сумны сон,
Што у вачох яе скрозь сьмех
Чытаў сьвяты сабе закон
Каханьня шчырага і ўцех.

Быў гэта толькі сумны сон,
Што вось інакшая яна,

І пойме б) болю майг стогн,
Зірне ў душу маю да дна.

Быў гэта толькі сумны сон,
Што разьвяду я з ёй бяду,
Што пад яе напеваў звон
Лягчэй к магіле дабрыду.

Ўсе для мяне быў гэта сон;
Хтось іншы яву меў ў жыцьці,—
Ён ёй і мне стварыў прыгон,
А сам зыйшоў, каб... ня прыйсьці!

а) Той, што капае землю. б) Рус. — зразумее.

Яна і я.

Гэта невялічкая арыгінальная поэмка, па правядзенні прыпамінаючая яго-ж, Купалы— „Адвечную песьню“. Тут у 14 абразкох-праявах прадстаўлена проста пяхотнае і) каханьне маладога сялянскага хлапца з вясковай дзяўчынай. Гэта толькі ня песьні нуды, а запраўдныя, высокамастацкія песьні каханья.

Вось яны: 1) Стрэча, 2) У хаце, 3) Праталіны, 4) За кроснамі, 5) Выган у поле жывёлы, 6) Агляд поля, 7) Радаўніца, 8) Ворка (арба), 9) Беліць палатно. 10) Сяўба, 11) Полець агародніну, 12) Яблыні цвітуць, 13) На сенажаці і 14) Краса свету. Кожная песьня — высокамастацкі малюнак паасобных момэнтаў каханья.

Стрэча.

На крыжавых пуцінах з ей сустрэўся —
Куды ісьці, ня ведала яна,
І я ня ведаў — ў полі я, ці ў лесе,
І мне ляжала сьцежка не адна.

Як путнікі, а) заблуканыя ўночы,
Стаялі мы пад труднай ношкай дум;
Адно другому пазіралі ў вочы,
І слухам клікалі найменшы шум.

Стаялі мы. Нявіданыя дзівы
Нас абымалі крыльлямі сваймі,
Шапталі мне: вазьмі яе, шчаслівы!
Шапталі ей: сабе яго вазьмі!

І рукі злучавалі нам навекі,
Багаслаўленьне далі нам сваё
Ісьці у сьвет праз горы, доли, рэкі,
Ісьці супольна праз усё жыцьцё.

Вясельны гимн, як плачкі, нам запелі
І заракалі крыльлямі зарок —
Над ёй, заручанай, у шлюбнай белі,
І нада мной, ахутаным б) у мрок:

А каб вас злыя не змаглі заломы!
А каб ня зналі душы вашы ран!
А каб вас не кранулі буры, громы!
А каб к сабе ня звабіў вас курган!

Такія клалі дзівы нам зарокі
Мядовых асалод, квятчаных крас,
І расплыліся, як сон ветру лёгкі,
Нас кінуўшы ў блэгі, ці ў добры час.

а) Лепш — падарожныя. б) Атуленым.

І мы пашлі, як тыя цені-мары, а)
Няспынна ад расы і да расы,
Запаланелі нам бліскучыя пажары,
Закуранелі чорныя лясы.

За кроснамі.

За кросны ненагляднай сесьці трэ было,
Ядваб-кужэль б) сівенькі ткаць,
Але да гэтага прыладаў ня было, —
Прылады стаў я майстраваць.

З бярозы вычасаў ставы ей новыя,
Набіліцы в) кляновыя зрабіў,
А панажы з) выстругаваў кляновыя,
Навой, д) як трэба, зарубіў.

Узяўшы дзічку-яблыню крамнястую,
Стругаў чаўнок гладзей ад шкла;
Купіў на рынку берда в) густа-частае.
Ніты ж) сама яна спляла.

Садзіцца маё сэрца-ткаля ў кросенкі.
Набіліцамі громка б'е,
Кладуцца ўтоку з) гусьценка палосанькі,
Сучу я цэўкі і) для яе

Так шчыра з ёю ўзяліся да рэчы мы;
Яна ўсё тчэ, а я сучу.

І ўкрадкаю люблююць яе плечамі,
За белымі грудзьмі сачу

Тчы мая ткаля! Кроў твая ўзыгралася;
Маланкай гойсае чаўнок,
О, каб хаця аснова ўжо ня рвалася!
Каб моцны з) й спорны быў уток!

Няхай ад берда часта ўток калоціцца,
Кладзе шырокі гладкі сыцяг,
А доўгі—як рака, што ў мора коціцца,
Як між прысад гасьцінец-шлях.

Каб сыцежка, коцячыся, палатняная,
Дзе парастае дзівасіл, х)
Дайшла ў старонку знаную-нязнаную,
Туды, да бацькаўскіх магіл.

а) Полён. — лятункі. б) Ядваб, гадваб — шоўк, кужэль — найтанейшае палатно з лёну. в) Частка кросен, куды ўкладаюць бёрды. г) У кроснах прылады для працы нагамі. д) Прылада для накручання нітак, палатна. е) Прылада для самога тканьня. ж) Ніты-ніцяныя прылады, злучаныя з панажамі для раздваеньня нітак, асновы, ў належны перадох, завуцца і — нічальніцы. з) Уток — ніткі, якімі ткуць па аснове, нацягненай на кроснах. і) Цэўкі — невялічкія паленцы з дзіркай наскрось, для ўкладаньня ў чаўнок з насуканымі ніткамі. х) Расьліна.

С я ў б а.

Ральля падсохла, мяккай стала воўнай,
Ўжо час узяцца за сьвалку,
У зямлю зярнят насыпаць жменяй поўнай,
Як ад бацькоў наўчыўся змалку.

Ад тэй, што ад зімы засталась, часткі,
Штось кінуйшы на час нязбыты,
Адмерылі мы з ёй са дзьве шаснасткі ^{а)}
У мех, рукой яе пашыты.

І выйшаў сеяць я. Яна стаяла
Непадалёк мяне, на ўзьмежку;
У высях сонца золатам зіяла,
Ўнізе плыў вецер сваёй сьцежкай.

Пасыпаліся дробныя зярняты
Ў ральлю, як пацеркі янтарны ^{б)}
На наш загон, сахою узараны,
На мой шнюрок — палетак ярны. ^{в)}

Яна, як нічая бярозка тая,
Стаяла, за сяўбой сьлядзіла,
І, як-бы Багародзіца сьвятая, —
Здавалася мне — блаславіла. ^{г)}

Лажэцеся ў ральлю, зярняткі, спаткі, ^{д)}
Накрыцеся пасьцілкай-скібкай,
Пасьля збудзецеся, выгляньце з краваткі, ^{е)}
Як воўна — густа, як дзень — шыбка!

Расьцеце высака, расьцеце буйна,
Як гэта пушча за дарогай!
Малецеся да бела-бога чуйна,
І чорнага ня гнеўце бога!

Каб не паспалівалі вас сьпякоты,
Дажджы каб вас не пазмывалі,
Каб не пабілі грады і грывоты,
Каб вам заломаў не ламалі!

Поліць ^{е)} агародніну.

Я выган плотам гарадзіў, яна палола грады;
Благое зельле вырывала, кідала у пасьцілку,
Дзе каліў ня было, — дасаджавала там расады,
Там прарывала, дзе ўзышло за густа праз памылку.

а) Мерка ў 16 гарцаў. б) Янтар — акамянелая смала, якую дабывалі на дне Балтыцкага мора, жеўтата колеру. Беларусь некалі славілася гандлем янтаром; заведца і бурштын. в) Ярны, з ярыной, вясеньнім пасевам. г) Зьменшанае ад дзеяслова — спаць. д) Русіц. — з ложка. е) Правільна — поле, ачышчае ад травы, полець.

Чырыкалі над ёю верабейкі на чарэсьні,
Нязгледна час ад часу вецер пралятаў крылаты.
І адазвалася мая палея сумнай песьняй.
Такой, якую ў нас паюць вясеньнім днём дзяўчаты:

В Я С Ь Н Я Н К А.

Ой, брала вясна у сонца ключы,
Адчыняла сырую зямельку,
Пускала на сьвет траву-мураву,
Адзявала у лісьце бярозы.

Дзе толькі ня йшла яна, — з прыпала
Густа сеяла, сеяла кветкі,
На край сьвету гнала рэчкі яна.
Птушкам волю і голас давала.

Ой, выйду я, выйду на сенажаць,
Буду віць, завіваць вяночак,
Пяць з салавейкам буду у тахт,
Сэрцу песьняй вясну выклікаці.

Прыдзі ты ка мне, сагрэй ты мяне,
Абымі ты мяне, як друг мілы,
Пасей на душы мне долейкі мак,
А на сэрцы — пшанічку каханьня!

Каб доля, як мак цьвіце, зацьвіла,
Каб каханьне расло, як пшанічка,
Каб мілы мяне мой верна любіў
І галубіў ў сьвятліцы, як шчасьце.

Зьвінела песьня і зьлівалась з музыкаю птушак,
Бярозавыя на гасьцінцы плакалі прысады,
Заводзіў вецер, б'ючысь аб асінавы асушак...
Я выган плотам гарадзіў, яна палола грады.

З зборніка: „Безназоўнае“.

Безназоўнае.

1.

Спачатку яно шаласьцела
Вельмі нясьмела,
А потым лізнула ваконца
Ціха, як сонца.
Назаўтра ўзняло галасочак,
Нібы званочак,
Ды ў час празьвінела так далей
Збуджанай хваляй.

На трэці дзень чуцен быў гоман,
Хоць і надломан,
Але ўжо больш вольны, дасьціпны,
К сэрцу прыліпны.
А далей яно зашумела
Надта ўжо сьмела,
Аж водгульле ў сьветы пабегла
Здольна, разьлегла.
Па пушчах пашло бураломан —
Дома, за домам.

Бунтарскае гримнула слова
Аж ад аковаў.

Скаваная сіла паўстала
Бурай, навалай...
Надзелі чырвоныя кветкі
Нашы палеткі.

Во', як пачалося ў нас ціха
Тое ўсё ліха,
Што на т' беларускія межы
Ўсталі з залежы

2.

Масты старыя спалены —
Старыя ланцугі;
Паложаны падваліны
Пад новыя сьцягі.

Узводзіцца будыніна
На іншы склад і лад...
Вароты не зачынены:
Прыходзь і кум і сват.

Ідуць, ідуць з аглядкаю,
Варожаць варажбу:
Ці доўга так пасьвяткуе
Той лад сваю сяўбу?

Яшчэ ня дрэмле чорнае
Ў закутках груганьнэ,
І душы непакорныя
Сачыць, як воўк ягнэ.

Мяркуюць так і раюцца ^{а)},
Ідучы сват і кум...
Ніхто не дакапаецца
Да іхніх слоў і дум.

Ой, крыўда чалавечая,
Вякамі ты расла,
Пажарамі і мечамі
Паслася, як магла.

Калі-ж ты забабонамі
Пакінеш нас карміць,
Над роднымі загонамі
Пятлю крутую віць?!

4.

Было яно калісьці!
Калі, як жоўталісьце,
Жылі мы — ня жылі;
Ішлі дні без карысьці,
І сорам было выйсьці
У сьвет з свае зямлі.

Гнаў лісьце злосны вецер
Па полі, па ўсім сьвеце,
За вёску, за сяло;
На нас ляцела сьмецьце,
Бязладзьдзе, беспрасьвецьце.
Пятлю віло сіло.

І гэтакая слава,
Як пошасьці праява,
Буяла па людзях,
Пакуль жыцьцё ласкавай
Усьмешкай і забавай
Не асьвяціла шлях.

Забліскацелі лужы,
Бяда зьвілася вузам...
Ідзе, — крычаць, — вьстун!..
І ўзьняўся нехта дужы,
І кінуў кліч дасужы —
Як помста, як пярун.

Ад воклічу прарока
Схіснулася памрока,
Сьцг падняла вясна,
І па зямлі шырокай,
Як можа зьмерыць вока,
Пабегла навіна.

Сяляны і сялянкі!
Цацанкі-абяцанкі ^{б)}
Збываюцца для вас;
Выходзьце на палянкі,
Як зоры, як заранкі,
І сейце ў добры час.

Лявоніха... мяцеліца...
Бяз памяці вяселяцца...
— Гэй, дзьмі ў дуду, дудар!
Аколіца-аселіца
Пад ногі сонцам сьцелецца...
Збудзіўся гаспадар!..

^{а)} Радзяцца. ^{б)} Узятая з польскае пагаворкі, вядомай і на Беларусі.

На папасе.

Абразок.

Вясеньня ноч. Непадалёк ад гасьцінца — хвойнік. Тры падарожныя збіраюць гальлё.

1-шы падарожны (прыносячы галіну).

І пуста-ж, пуста ў гэтым лесе!
Нідзе галінкі не найці;
Вось тут абсохні і сагрэйся,
Найдзі дарогу ў бяспуцці.
А помню, ўсё было іначай:
Папас тут меў ты, як папас;
Нічога воз гальля ня значыў,
Агонь ня зводзіўся, ня гас.

2-гі падарожны (кідаючы сук).

Цьфу! Каб ты ўсё пашло тут прахам! ^{а)}
Ну, і галоцяць ^{б)} людзі лес:
Па сук і то з вялікім страхам
На хвойку чуць я, чуць узьлез.
Яшчэ паўгода, год, і будзе
Бяз блыску вогнішча, начлег;
Ня раз, ня два хтось блудам збудзе
Усякай погані на сьмех.

3-ці падарожны (кідаючы лазіну).

Вось вам дубец лазы лазо!
З карэньня выдзер, як ё, ўсю;
Змарыўся, змогся, чуць устою.
Каб толькі выкрасіць агню.
Хай блысьне полымя пад неба —
Пара манаткі абсушыць...
Я падыду па торбу з хлебам,
Ч вы — вазьмецесь распаліць...

1-шы падарожны.

Я рад-бы славы даказаці,
Дый сваю губку ^{в)} замачыў.

2-гі падарожны.

А я свой недзе цыр ^{г)} затраціў, —
Даўно і люлькі ня курый.

^{а)} Старабаўт. — парахнёй, порахам. ^{б)} Абгольваюць, высыкаюць. ^{в)} Губа да крэсіва ^{г)} Капшук зацырованы, залатаны.

3-ці падарожны.

Ну, добра! Зараз я вярнуся, —
Запаланее мігам лом:
Сярнічак мне дала Кастуся,
Ў мяне яны тут з капшуком.
(Выходзіць).

1-шы падарожны (к другому).

Садзіся, ваша ^{а)}, адпачынем!
Напэўне, спорна умахаў?
Дарожка — хай яна загіне.
Карэньня столькі і канаў! ^{б)}
Дух чалавеку ўпрост выймае,
Ня чуеш костачкі аднэй.
Садзіся, ваша, вось дзе з краю
Ног зацяганых пажалей.

2-гі падарожны.

О, дзякуй, дзякуй, чалавеча!
Я рад спачыну; балазе,
К таму сказаць, і акалечыў
Свой большы палец на назе.
(Садзіцца).

Як неяк холадна ^{в)} на сьвеце,
Хоць май даўно ўжо на дварэ.
Але, але, дзе наш той трэйці?
Няўжо ўсё хлеб яшчэ бярэ?...
(Садзіцца).

3-ці падарожны, (падходзячы).

А вось і я прышоў нарэшце!
Крыху задлякаўся ^{г)} з канём...
Агоньчык толечы ^{д)} разьвесцьці, —
А там закусім, аддыхнём.
(Дастае запалкі).

Запалім... А! вось і навука!
Што гэта значыла-б такі?
Другую маем закаклюку: ^{е)}
Мае замоклі сярнікі.
Ня дам нічога з імі рады;
Ўпацёмку трэба папасаць.
Вось не пашэнціла, ^{ж)} дапрауды!
Ці-ж думаў хто так прападаць?!

а) Форма звароту, азначае — Ваша міласць, Вы. б) Лепей — равоў. в) Лепей — сьцюдзена, халадно. г) Закалякаўся, загарыўся. д) Толькі. е) Перашкоду. ж) Полён. — пашчасціла.

Ня многа меў я з ім дакукі,
Пачуў ён сілу, знаць, маю.
У спрэчку доўгую ня ўходзіў:
Пашоў, куды сказаў яму.

Незнаёмы.

Пакінь плясьці! Я вам ня злодзей,
І лаяць так няма чаму.

Я — гэtkі самы падарожны,
Як вось і вы, мае людцы;
Закінуць тое толькі можна:
Я без каня, а з коньмі вы.

Але, як вы, шукаў начлегу, —
Яго між вамі думаў мець,
Дый ня туды, як бачу, ўехаў, —
За блуд прыходзіцца жалець

2-гі падарожны.

А як васана ^{а)} нам пазнаці,
Што, як сюды ішоў, ня меў
Нічога злога даканаці,
Што нават думаць не пасьмеў?..

3-ці падарожны.

А праўду, праўду сват гавора. ^{б)}
Мы тое скажам усе тры:
Куды ідзеш? Дзе быў учора?
Што ты за штука?

Усе тры.

Гавары!

Незнаёмы.

На рукі гляньце з мазалямі,
Грудзём прыгледзьцеся худым,
І кій, і торба за плячамі
Найлепей скажуць аб усім.
З гразёй ня будзеце мяшаці,
Далей адпусьціце ісьці..
І вас чакаюць дзеткі ў хаце,
І вы бяспутнікі ў жыцьці!
Вось, лепш асьвецім гэту кнею — ^{б)}
Сьвятлу з нас пеўне ўсякі рад..
Я гаварыці казкі ўмею
І песень так-жа ўмею шмат.

^{а)} Васан, вэспан — форма зварота; пан, Вы-пане. ^{б)} Провінц. — гаворыць.
^{в)} Полён. — лясная чашчыня, дача ў лесе для наляўнічых.

1-шы падарожны.

Як бачым, ты глядзіш іначай.

2-гі падарожны.

Відаць, ня злодзеевы род.

3-ці падарожны.

А хто-б падумаў? Так прастачы
І твой убор, і твой паглед! ^{а)}

1-шы падарожны.

І казкі ўмее, і за песьняй
Відаць ня пойдзе ў кішаню.

2-гі падарожны.

Адно бяда, — што, хоць ты трэсьні,
Ня можам выкрасіць агню!

Незнаёмы.

Усё, усё мець зараз будзем:
Заўсёды ё ў мяне сьвятло,
І з ім мы тут не замарудзім
Лясным падсуседзям на зло.

(Запальваючы лом).

Гары, гары, ламок, агніста!
Вы, братцы, сядзьце у кружок,
І да зары да залацістай
Нас будзе слухаць сасьнячок.
Адкуль — ці песьняю, ці казкай
Начаць вам думкі весяліць?

3-ці падарожны.

А ўжо, калі там ваша ласка,
То й песьню можна закаціць.

1-шы падарожны.

А посьле скажаш, дабрадзею,
Хто ты, адкуль, куды ідзеш?
Цаніць людзей і мы умеем,
Хоць маем гэтых што-раз менш.

Незнаёмы.

Ну, вось і слаўна! Што больш трэба? —
Агонь, суседзяў грамада;

^{а)} Пагляд.

Навокал лес, над лесам неба,
А там — і зорак чарада.
Люблю я гэткія прычуды!
Тут чалавек — як чалавек;
За думкай думка мкнецца ўсюды,
Сон не чапляецца павек.

(Пяе).

Жыў на сьвеце Лявон,
Молад, дужы быў ён,
Толькі з воляй і доляй ня бачыўся:
Сонны сэрцам, душой
Драмаў ў хаце крывой,
А выходзіў — сьлязамі сьлед значыўся.
Аж вось чуе Лявон
З усіх клікі старон,
Што ён, дурань, жыве па быдлячаму, 7)
Дый сам тут зразумеў,
Што дум сьветлых ня меў,
Што падобен быў дрэву ^{а)} хадзячаму
Зварухнуўся Лявон,
Як вада, як агонь,
Пазнаў сілу ў сабе нябывалую;
Ўжо бяда — не бяда,
Ўжо нуда — ня нуда,
Запеў песьні свае разудалыя.
Зямля стогне, дрыжыць,
Як пяе, як крычыць,
Як прасьвету сабе дамагаецца,
Аж ад песень такіх
Страх напаў на другіх,
І вось чорная моц ²⁾ падымаецца.
І пашло ўсё ўверх дном.
Сьвісты, енкі ⁵⁾ кругом,
Груганы ⁶⁾ на дабычу зьлятаюцца:
Шчасьце даць бедаку
Ня ўсім шло на руку, —
Ня ў руку, што Лявон прачухаецца.
Дарма сілен Лявон
І адважны так ён, —
На падмогу дарма ён надзееца: ⁶⁾
Галаву у баю
Даў за праўду сваю, —
Толькі памятка — насып віднееца.
Ляжыць, дрэмле Лявон,
На грудзёх вырас клён;
Калі-ж вецер па сьвеце расходзіцца —
Шуміць шумна той клён:

а) Полён. — дзраву. б) Ітушкі з пароды ястрабавых. в) Ужываецца больш — спадзяецца.

Яшчэ ўстане Лявон —
Гэй, Лявоны у нас не пазводзяцца!

(Перастаўшы пець).

Вось і канец вам песьні-байцы,
Ці ў ёй панятна ^{а)} толькі ўсё?...
Калі ня так што — выбачайце,
Даконча ^{б)} — ваша вам жыцьцё.

1-шы падарожны.

О, песьню важную такую
Ня пойме толькі гліны ком... ^{в)}
Цяпер няхай-жа мы пачуем
Штось трохі аб жыцьці тваё...

2-гі падарожны.

А я крыху гальля падбаўлю.

3-ці падарожны (да другога).

Я памагу табе крыху.

1-шы падарожны.

Аброці коням я папраўлю.

(Адходзяць усе тры).

Незнаёмы (услед падарожным).

Я адпачыну на маху.

(Алзін).

О, люд мой лапатны, патульны,
За што цябе я так люблю?
За што твой гоман неразгульны
І думкі ўсе твае лаўлю?
Ты лёг мне каменем на сэрцы,
Які ня ў сілах зваліць я...
Што тут пачаці ў паняверцы? ^{г)}
Жыві ў жыцьці і бяз жыцьця.
Ідзеш, брыдзеш, а на дарозе —
То косьць, то камень, то бадыль;
У брата станеш на парозе,
А ён табе. . О Божа, крый!...
Нясі ў мяцеліцы, ў разводзьдзі,
Свайго цярпеньня нясі крыж...

^{а)} Русіц. — зразумела. ^{б)} Провінц. — дакончыць. ^{в)} Ужываецца болей — камяк.
^{г)} Полён. — у адчай.

Калі-ж праглянеш ты, народзе. —
Арліным лётам узьляціш?

Пасьцель пуховую пасьцелеш
Сваім замучаным дзяцям,
Нясьмелых песьняю асьмеліш.
Якой сягоньня бедзен сам?...

Як страшна збуджаным хадзіці
Між наспаў, а) зломаных крыжоў!
У мокры пень агонь красіці,
Склікаць адлучаных дружкоў...

Так цяжка, цяжка, дзе ні глянеш,
Касою крыўды хоць касі!
Калі-ж, народзе, ты устанеш
І сонцу голас падасі?

Падарожныя (падходзячы).

'А вось і мы! Цяпер зноў сядзем...

Незнаёмы

Цяпер зноў сядзем... ну, і што-ж?
Ага! гістор'ю нашу зладзім, —
Адточым востра ўсё, як нож;
А можа трапім ёю ў грудзі,
У грудзі з дзерава людзей...

Падарожныя.

Што ты? Ці-ж мы такія людзі?
Жартуеш хіба, дабрадзеі?!

Незнаёмы.

О не, крый Божа! Ось з няўцёку б)
Зьляцела слоўца з языка...
Так штосьці ў сэрцы мне нялёгка,
Ну, і паднесла бедака...
Хто я і скуль — для вас цікава —
О, не вялікі гэта цуд: ¹³⁾
Радзіўся, рос, ляцеў за славай,
Ляцеў, ажно спынуўся тут.
Убачыў дзень я ў сельскай хаце;
Бацькі у беднасьці жылі:
Канёк, кароўка — ўсё багацьце,
Ды гоняў двойчы — ўсей зямлі.
Чытаць, пісаць крыху наўчылі,
Але ня выўчылі зусім;
Сам з часам кніжны лад асіліў
І толк у ім даваў другім.

а) Насыпаў. б) Незнарок, само сабою.

І мёд салодкі, і атруту
Суліць страніца ^{а)} стала мне;
Я ёю думкі ўсе апутаў:
Ня знаў — на яве я, ці ў сьне.
Цямноты ўсю паняў ^{б)} няздарнасьць,
Я сілу знаньня ўсю паняў;
Свайго жыцьця я відзеў марнасьць,
Аж на сябе я рукі ўзьняў.

Але ня суджана было мне
Душой бяз часу загавець,
І сам ня знаю ўжо сягонья —
Жалець таго, ці не жалець.
Ішлі гадочки за гадамі.
Я ў сілу рос і ў розум рос,
Дый не расьце пацеха з намі,
Як там ня жалімся на лёс.

Штораз зваднейшыя ^{в)} ўсё леты,
Штораз цяжэй на грош і хлеб.
Пайці у сьвет — бацькі мне сьветам,
А хата мне — астрыжны склеп.
Сьмяецца неба непагодай,
Шыбець скаціну нейкі звод,
Зямліца дзеліцца няўродай,
За годам выплаканышы ^{г)} год.

Аж бацьку гора з ног зваліла, —
Пашоў на той сьвет без пары;
У год капай зноў тры магілы:
Зьлёг брат і дзьве зьяглі сястры.
Пашло няшчасьце за няшчасьцем;
Я кут пакінуць мусіў свой...
Дзе ступіш — сьмешкі ды напасьці,
Хоць налажы ты галавой.

Пазнаў куткоў чужых сьцюдзёнасьць,
Нагайку ^{д)} службы я пазнаў,
Усьлед мая шла бяспрытоннасьць, ^{е)}
З ёй вецер песьні напяваў.
А думкі рваліся да сонца,
Туды, да ціхіх, добрых зор,
Да волі, шчаснасьці бясконца
З пустынных ніў, з гаротных гор.

Ліў нейкі мне таёмны голас
Праявы дзіўныя ў душу;
Іх чуў, як чуе сонца колас,
І думаў, зло сваё скрышу.

.....

Іду... Куды ісьці сягонья?
Аднэй няма, а шмат дарог...

^{а)} Старабаўг. — старонка, тут значыць + кніга. ^{б)} Русіц. — зразумеў. ^{в)} Ад слова — вадзіць, вада, недахоп. ^{г)} Выплаканейшы, горшы. ^{д)} Русіц. — бізун. ^{е)} Бяз-прытульнасьць.

Адлогам родныя сьпяць гоні,
Іржа на вышках есьць нарог.
На траме ^{а)} ўверчана анучай
Ляжыць няклеплена каса;
На сьцежках мох расьце калючы,
На ім — чырвоная раса.
Руцэ народнай набіваюць
Плугі чужыя мазалі,
Чужыя коні папасаюць
На абязволенай зямлі.
Йдуць песьні, казкі ў дамавіну;
Якія дзед сьпяваў ^{б)}, складаў;
Свае жалейкі люд закінуў,
Чужым сьвісьцёлкам месца даў.
Узносе ^{в)} пасынкам пакорным
Бяда цямнічныя муры
І сеткі путае праворна,
Чапае могілак крыжы.
Адно чуваць, як быццам штосьці,
З-пад сонных наспаў ^{г)}, з-за мяжы,
Дзе дрэмлюць прадзедавы косьці,
Дзе час варочае крыжы, —
Штось варушыцца у бяссьільлі.
Ці-ж бы там быў жывых папас?...
Няўжо нябожчыкаў зьмянілі?
Няўжо нябожчык кожны з нас?

.....

Але ўжо блізка і сьвітаньне;
Пара ўзьнімацца ўжо, пара!
Пакуль к нам з неба сонца гляне,
Жджэ не адна мяне гара
І вам пара вазы ўжо ладзіць,
К дарозе коні рыхтаваць:
Раней лепш стануць у парадзе,
Чым на папасе пераспаць.
Цяпер, каторы з вас пасудзіш
Мяне за злодзея свайго?

1-шы падарожны

Ты ня тутэйшы, мусіць, будзеш,
Або і горай ад яго?

2-гі падарожны.

Цікава, вельмі ўжо цікава
Ўся гэта гутарка твая,

а) Балька ўдоўж хаты. б) Ужываецца больш — паяў. в) Провінец. — узносьці.
г) Насыпаў.

Але такую меці славу
Не пахваліўся-б, браце, я.

3-ці падарожны.

Так з кута ў кут век вандраваці а),
Як мне здаецца — без патрэб...
Ці-ж то ня лепш сядзець у хаце
І у спакоі есьці хлеб?

Незнаёмы.

Э, што!... Бывайце, людзі, жывы!
Дзе толькі торба і мой кіў?...
Гэй, сыпма далей, там, на нівы,
Хоць гром грыві, хоць віхар вый!
Яшчэ спаткаемся калісьці —
За год, за колькі мо' гадкоў,
Як зьвянуць сёлетнія лісьці,
Як прыдзе Радаўніца б) зноў.

(Адходзіць, напяваючы):

Жыў на сьвеце Лявон,
Молад, дужы быў ён...

1-шы падарожны.

І дзіўны-ж гэты чалавечак!
Чаго ён хоча ад другіх?...

2-гі падарожны.

Ці-ж мала ёсьць такіх авечак?
Ат, толькі сьмех глядзець на іх!

3-ці падаромны.

А я скажу вам, егамосьці: в)
Зыходзе з поля з) маладзец;
Злавіў там з кніжак штось, чагосьці,
Ну і вар'юецца ў канец.

(Чуваць конскі тупат).

1-шы падарожны.

А гэта, што зноў за праява?
Каго нячысьцік д) нясе так?

а) Германізм — падарожнічаць. б) Нядзеля на Вялікадні. в) Форма звароту — Яге мосьць, магутнасьць. з) Значыць — вар'яцее. д) Дух, злы дух.

2-гі падарожны.

Бадай, запутанная справа, —
Вун, вун — адзін, другі яздак.

3-ці падарожны.

Сюды на вогнішча к нам едуць,
А з імі — нейкі важны чын.

1-шы яздак (шыбна пад'яжджаючы).

Ці не маглі вы бачыць, ведаць —
Сюдою путнік шоў адзін?

Падарожныя.

Не, не, паночкі! мы ня знаем,
Мы тут начуем толькі ўтрох,
І зараз самі ад'яжджаем:
На рынак ладзімся, на торг.

2-гі яздак.

Паедзем дальша, тут нічога
Нам не паказвае на сьлед.

3-ці яздак.

А як вы ўбачылі-б такога, —
Злавіць, зввязаць — і к нам, чым сьвет!
(Ад'яжджаюць).

1-шы падарожны.

Чакайце толькі, покуль буду
Нагу яну я падстаўляць.
Каб чуць раней, а ўжо бяз труда ^{а)}
Маглі-б гуртом бяднягу ^{б)} ўзяць.

2-гі падарожны.

А шкода, шкода было б хлопца!
Такі-ж ён нейкі чараунік...

3-ці падарожны.

Ня думаць! Як мы — рос у вёсцы,
Як мы — такі ён сам мужык.

1-шы падарожны.

Зайдзі ка мне — я даў-бы хлеба.

^{а)} Бяз цяжару. ^{б)} Мала ўжываецца, лепш — нябогу.

2-гі падарожны.

Апраткі-б я не пажалеў.

3-ці падарожны.

Каб начаваць было патрэба, —
Папас найлепшы ў мяне-б меў.

1-шы падарожны.

Запраўды, так гавора важна.

2-гі падарожны.

А ўжо-ж; ганяюць не здарма!

3-ці падарожны.

І песьню так пяе працяжна!...

1-шы падарожны.

Душу, здаецца, рве яна.

2-гі падарожны.

А ці ты помніш усю чыста?

1-шы падарожны.

Пачатак помню я увес.

2-гі падарожны.

А я сяродак галасісты.

3-ці падарожны.

А мне канец у вушы ўлез.

(Расходзяцца, напяваючы):

Жыў на сьвеце Лявон,
Молад дужы быў ён,
Толькі з воляй і доляй ня бачыўся...

Паўлінка^{а)}.

Сцэны з шляхоцкага жыцця ў двух актах.

А С О Б Ы:

Сьцяпан Крыніцкі — засьцянковы шляхціч, 45 г.

Альжбета — яго жонка, 40 г.

Паўлінка — дачка Крыніцкіх, 19 г.

Пранцісь Пустарэвіч — сваяк Крыніцкіх, 50 г.

Агата — яго жонка, 43 г.

Якім Сарока — вучыцель, 25 г.

Адольф Быкоўскі, 24 г.

Госьці — Музыкі.

Рэч адбываецца ў хаце Крыніцкіх.

А К Т П Е Р Ш Ы.

Зьява 1-я.

Паўлінка [Адна. Сьцязіць на ложку і шые крамны каптанік. Пяе песьню „Ой пайду я лугам, лугам“. Пасьля, перастаўшы пяць, разважае]:

Э-э! Штось не пяецца сягонья. Неяк сэрцайка трасецца, як-бы хто яго зьнеўціку^{б)} перапужаў. А мо' гэта песьня вінавата? Далі-пантакі, аніяк не магу сама з сабой да ладу прыйсьці. А ну, на шчасьце зачну другую. Якую-ж бы тут? Ага: [Пяе]:

Дый чаго-ж ты, дуб зялёны,
Пахінаешся?

Дый чаго-ж ты, мой міленькі,
Задумляешся?

[Пяючы падходзе к вакну і паглядае, пасля ізноў садзіцца] А ўсё-такі нешта ня цікава на сэрцы! І чаго яму, бедненькаму, не стае? Піць і есьць. дзякаваць Богу, хватае; часам татка дае грошы і на сукенк... Чаго, чаго, здэецца, тут хацець?.. Ох, ох, як-жа маркотненька! Прост, хоць зьбірай манаткі, ды йдзі ўпрочкі з хаткі. Ужо вечарэ: зараз ня будзе як шыць, а трэба сягонья канешне кончыць. Заўтра Паровы... У Міхалішках кірмаш... Эх, эх! каб хаця той прышоў, каго так хочацца сягонья пабачыць. [Садзіцца пры вакне і пачынае ізноў, шыючы, пець: „Ой ляцелі гусі“...].

[І далей разважае, чакаючы Якіма. У другой зьяве зьяўляецца Якім. Уся гэтая зьява паказвае, што Паўлінка і Якім сільна закаханыя адно ў адным. У III зьяве Паўлінка астаецца адна, лашчычы фатаграфічную картку Якіма].

а) Скарочана для карыстанья ў школах; прывітаньнізмы напраўлены толькі нешторыя. б) Зьянацку, раптам.

З ь я в а IV-я.

Паўлінка — Сьцяпан — Альжбета.

Сьцяпан [п'янаваты, уваходзіць з Альжбетай з сенцаў і прыпявае]:
Дзе мы едем, дзе мы йдзём,
Карчмы ня мінаем;
Дзе заедзем, дзе зайдзём, —
Там і пагуляем.

Альжбета [кладучы пакупкі на куфар, да Сьцяпана]: Не сьмяшай ты людзей. Калі падпіў, дык ляж спаць.

Сьцяпан. Маўчы, баба... Ты, каханенькая-родненькая, нічога не разбіраеш. Валасы доўгія, а розум кароткі. [Прыпявае]:

Ой, там на гарэ
Мужык жонкай арэ,
А другая падб'ягае:
„Запражы-ж ты мяне“...

.....

Паўлінка. Тата! Ды кінце ўжо... Ось, лепей разьдзявайцеся, ды можа чаго зьясьце.

Сьцяпан. А можа гэта і добра, каханенькая-родненькая... Каб так кіслай ды гарачай капусты... [скідае апаратку і кладзе на куфар].

Скіну бурку, кіну боты,
Ды надзену лапці;
Кожны дурань, ці разумны —
Пан у сваёй хаце.

Паўлінка. [Садзіцца за стол, кінуўшы шыцьцё на ложак, да Альжбеты]: Мамка, дастаньце з куфра настольнік, а я прынясу чаго вам зьесьці. [Выходзіць].

З ь я в а V-ая.

Сьцяпан — Альжбета

Альжбета [дастаючы настольнік з куфра]. З кім ты гэтак намур-заўся?

Сьцяпан [закурваючы люльку]. Я і з тым, я з сім, а ты, каханенькая-родненькая, згадай з кім.

Альжбета. А немач цябе ведае, з кім.

Сьцяпан. Ці-ж я не казаў, што ў цябе тут [торкаючы сабе пальцам у лоб] ня ўсе дома? Але слухай: З зяцем.

Альжбета [зьдзівіўшыся]. З зяцем?..

Сьцяпан. Так, так, каханенькая-родненькая. Хто з сватам, хто з сваццяй, а як Сьцяпан Крыніцкі, дык з родным зяцем.

Альжбета [накрываючы стол]. Такі праўду кажуць, што гарэлка людзей з поля зводзе а). Калі-ж ты ўсьпеў яго нажыць... Дачка яшчэ замуж ня вышла, а бацька ўжо зяця мае.

Сьцяпан. Калі ня маю цяпер, дык буду мець у чацьвер..

Альжбета [садзіцца]. Так-бы і казаў адразу. А хто-ж гэта такі?

Сьцяпан. Адольф Быкоўскі.

а) Правільна — зводзіць, значыць — адурвае.

Альжбета. Э-э. Я думала, хто там... Ажно нічога людзкага. Толькі ездзе ды нюхае, якая дзяўчына пасагу больш мае, а сам—дык голы, як бізун.

Сьцяпан. Пасаг нюхае, бо нос мае. Але ўсё-такі гэта для нас блін ды яшчэ маслам падмазаны. Ён сам мне, каханенькая-родненькая, хваліўся, што яго гаспадарка ў сто разоў лепшая ад усіх тутэйшых гаспадароў. За аднаго каня толькі, казаў, заплаціў сёлета тры сотні. „На гэтым-жа кані, — кажа, — заўтра к васпанству ^{а)} заедуся з кірмашу“. [Мацаецца па кішэнях сам сабе]. Ты, баба, ня бачыла кніжкі, што я купіў сягоньня? Дзе яна прапала?

Альжбета. А што я—пастушка над тваімі кніжкамі? Прапіў можа з гэтым сваім зяцем.

Сьцяпан [ідзе к куфру, находзіць у бурцы кніжку і кладзе яе за абраз, дзе Паўлінка палажыла фотографію]. Каханенькая-родненькая, ня думай, што я якую дрэнь выбраў сабе на зяця. Заўтра ён прыедзе, паглядзіш, дык адразу што другое запяеш. Адным словам, хлапец шляхоцкага заводу, з рызыкай, з усякай далікатнасьцяй і ўсё такое...

Зьява VI-я.

Паўлінка — Сьцяпан — Альжбета.

Паўлінка [уваходзячы з міскай, з лыжкамі і з хлебам пад пахай]. Аб кім гэта татка гаворыце, што мае ўсякую далікатнасьць і ўсё та-кое? [Ставіць яду на стол і садзіцца за шыцьцё].

Сьцяпан [ядучы]. Вельмі васпанна цікавая. Скора састарышся, каханенькая-родненькая, як усё будзеш ведаць.

Паўлінка [прасячы]. Скажэце, скажэце, татачка.

Сьцяпан. Ага, ні села, ні пала, захацела баба сала. Калі ўжо табе, каханенькая-родненькая, так хочацца, дык скажу. [З павагай]. Знакам тым, гэты паніч з далікатнасьцяй і з усякім такім — мой зяць.

Паўлінка [пырснуўшы сьмехам]. Зяць...

Сьцяпан. Знакам тым, ён не саўсім яшчэ зяць, але скоро на яго выкіруецца.

Паўлінка. А як-жа годнасьць гэтага... гэтага, ну, як яго... што некалі татавым зяцем зробіцца?

Альжбета. Ды гэты-ж, гэты... Ты пэўне яго бачыла некалі... Адольф Быкоўшчык.

Сьцяпан. Але, але. Пан Адольф Быкоўскі.

[Паўлінка жартуе з бацькавай гутаркі, добра разумеючы, што яна толькі адна дачка ў яго, і кажа бацьку, што хіба сам ён з ім ажэніцца, каб перарабіць яго з простага чалавека на свайго зяця].

Сьцяпан. А ты што? Зломак?

Паўлінка. Зломак—ня зломак, але і за ламаку не пайду.

Сьцяпан. А дзяга на што?

Паўлінка. На ўсё, толькі не на паганяку к замуству.

Сьцяпан. Каханенькая-родненькая, яшчэ паглядзім, дзе каго пасадзім.

^{а)} Форма звароту — Вы, пан, шанюны пан, Ваша міласць.

Альжбета [ядучы, да Сьцяпана]. Еш вот лепей, чымся з пустога ў парожняе пераліваць. Як прыедзе сватацца, тады тое і будзе.

Паўлінка. Татка ведаеш не сягонья, за каго я толкі пайду, або за нікога.

Сьцяпан [зьмяніўшыся, кідаючы лыжку аб стол]. Што?.. За каго?..

Паўлінка [устаючы і ідучы к ложку]. За каго? — За Якіма.

Сьцяпан [стукаючы кулаком па стале]. Маўчы, гадаўка. Раз ска- заў, каб гэтага шэльмы і званьня ня было ў маёй хаце, каб яго імені я ня чуў ніколі... гэтага недаварка ^{а)}, гэтага... гэтага забастоўшчыка. Дык і не забывайся аб гэтым, каханенькая-родненькая.

Паўлінка (з дасадай). Ён нікому ніякай забастоўкі не рабіў і ня робіць.

Сьцяпан [закурваючы са злосьцю люльку]. А чорт яго бяры, ня тут успамінаючы, — рабіў, ці не рабіў. Знаць і ведаць не хачу яго ў сваёй хаце, гэтага хамуйлу, гэтае плюгаўства.

Альжбета. Прыбірай, Паўлінка, ужо са стала.

Паўлінка [кінуўшы на ложак шыцьцё і ідучы к сталу]. А даўно гэта тутка сам з ім цалаваўся?

Сьцяпан. Каханенькая-родненькая, ня лезь у вочы. А не, то вон з хаты і цябе з гэтай дрэннай выганю. [Паўлінка ідзе з міскай к дзьверам; неўспадзеўкі дзьверы адчыняюцца, увальваецца ў хату п'яны Пранцісь Пустарэвіч, за ім—яго жонка. Пранцісь наўмысьле выбівае міску ў Паўлінкі].

Ўлінка. Ай? Што-ж гэта дзядзька зрабілі?..

З ь я в а VII-ая.

Паўлінка—Сьцяпан—Альжбета—Пранцісь—Агата.

Пранцісь. Глупства, глупства, пане добрудзею. Пахвалёны Езус! Собственно, адкупім, адкупім, вось-цо-да ^{б)}.

Сьцяпан і Альжбета. Навекі...

Альжбета. А мае-ж вы родненькія! Ці-ж гэта вы ўсё яшчэ з рынку едзецце? Здаецца-ж, раней за нас выехалі?

Пранцісь. Собственно, вось-цо-да, кабыла заблудзіла, пане добрудзею.

Агата. Тудэма-сюдэма, ці-ж гэты мачыляпа калі прыехаў у сваім часе дамоў? Ён-жа, як рызьнік ^{в)}, то туды, то сюды блытаецца па да-розе.

Пранцісь. Пане добрудзею, тваё бабскае дзела — маўчаць. Я, собственно, вось-цо-да, спрытны, — тонка панімаю ^{г)}, што і як раблю.

Альжбета. Ды садзецесь-ж, мае міленькія!

Агата. Тудэма-сюдэма, куды тут садзіцца? Ноч на двары, кабыла за плотам, поўварсты да дому, а гэты, тудэма-сюдэма, начніца касавокая, ня вытрываў, каб людзям не нарабіць уночы неспакойства. [Садзіцца, а за ёю й другія].

Сьцяпан. Э, што там такое! Восьпімся! Дзякуй Еогу, ночка не Пятровая, а Пакровая.

Паўлінка [падбіраючы чарапкі]. Заўтра госьці будуць, а дзядзька апошнюю міску стоўк. Трэба, каб на кірмашы дзьве адкупіў.

а) Пол. — няверца, паранца. б) Прыгагорк: Пранціся, уласьцівая яму — уласьне. в) вась-што. г) багтрапец. з) Рус. — разумею.

Пранцісь. Глупства, пане добрудзею, глупства! Хаўтурнага, саб-
ственно, вып'ем па місцы. [Дастае з баковай кішані пляшку, пацягвае
з яе і хавае назад].

Альжбета [сьмяючыся]. А каб гэта нам, сваток, даў гэтай сусол-
кі пассаць. Ці-ж мы з свацьцяй паскрэбні?..

Паўлінка [выходзячы з чарапкамі]. Ого! Гэтых сьвянцоных а) кро-
пель дзядзька і канаючому ня даў-бы, ня то што... [Выходзіць].

З ь я в а VIII-ая.

[Праходзіць пры дзеянні тых самых асобаў толькі без Паў-
лінкі, аб якой, нарэшце, ідзе паміж старымі гутарка. Бацька яе
[Сьцяпан] жаліцца]:

„А вось мая гэта ахмістрыня, дачушка мая сакатушка, сплуталася
з гэтым... з гэтым бязбожнікам, і хоць ты ёй вар на галаву лі...“

Пранцісь. Маладзенькая, сабственно, вось-цо-да. Бярозавай
кашы ня шкодзіла-б, пане добрудзею.

Альжбета. Дужа трудна паладзіць з цяперашняй моладзёдзю.
Пашло такое распуства на сьвеце, што ня дай Божа! Заместа кні-
жак да набажэнства — чытаюць нейкія дрындушкі... [Гэтак кажа Паў-
лінчына маці аб кніжках, якія дае ёй чытаць настаўнік Якім Сарока].

[У IX зьяве, уваходзіць Паўлінка і, пасля некалькіх словаў да
свае маці, гутарыць з Агатай. Альжбета вышла].

З ь я в а X-ая.

Паўлінка—Сьцяпан—Пранцісь—Агата.

Сьцяпан. Знаеце, сваток, гэтага, гэтага... як ён... а каб цябе...
[Да Паўлінкі]. Паўлінка, як гэты завецца, што мяне сягонья падмазваў?

Паўлінка. А скуль-жа я магу ведаць, хто татку мазаў?

Сьцяпан. Ну, гэты-ж?.. каб ён цяміўся... як яго... зяць! зяць!

Паўлінка. [прыпамінаючы]. Як-жа ён, як? Здаецца, Бык... Бычок...

Сьцяпан. Ага, ён, ён. Не, ня так! Быкоўскі, каханенькая-род-
ненькая, вось як. Пан Адольф Быкоўскі. [Да Пранціся]. Дык бачыш,
сваток, ён, значыцца, падлабуньваецца к маея Паўлінцы. Што ты на
гэта?

Пранцісь. [дастаючы гарэлкі]. Глупства, глупства, пане добрудзею.
Собственно, бычок, вось-цо-да, і больш нічога. [П'ець і дае гарэлкі
Сьцяпану].

Сьцяпан (выпіўшы). Заўтра, знакам тым, прыедзе абнюхаць, як
і што, дык і сваток са сваей загляньце да нас. А ну-ж, каханенькі-
родненькі, можа які гандаль будзе наладжвацца, дык прыкінеш якое
слаўцо. Прыедзьце толькі...

[Зьява канчаецца на тым, што абодва яны выходзяць, хістаю-
чыся ад п'янасьці, каб паглядзець, ці Пранцісёў конь добра прывяза-
ны. Напяваюць пры гэтым]:

Чаму-ж нам ня пець,
Чаму-ж ня гудзець,
Калі ў нашых хатачках
Парадак ідзець?

а) Пол'ён.—сьвечаных.

З ь я в а XI-ая

Паўлінка — Агата.

Паўлінка. Але-ж калі я яго люблю, цётка.

Агата. Мала што, дзеткі, тудэма-сюдэма, любіш яго: але, калі бацька ня хоча, дык падумай, што людзі скажуць, як супроць волі старых пойдзеш?

[Яны гутараць аб настаўніку Сароцы даволі доўга. Агата згаджаецца, што чула аб яго розуме. Зьява гэтая канчаецца даволі характэрна]:

Агата. А ўсё-ж такі скажы мне, дзеткі, чаму так твой тата на яго зяеўся?

Паўлінка. Бо... бо Якім з мужыкоў.

[Зьява XII-ая. Вяртаюцца ў хату Сьцяпан і Пранцісь, даведаўшыся, што Пранцісёва кабыла ўцякла дамоў. Праз гэта ў яго з жонкаю адбываецца сцэна сваркі. Зьява XIII-ая. Уоягае Альжбета, пытаючыся, што тут зрабілася. Усе рашаюць, што Пранцісёвы павінны зараз-жа скіравацца дамоў—шукаць кобылы з возам].

З ь я в а XIV-ая.

Паўлінка — Сьцяпан.

Сьцяпан. Ох, і даюцца-ж гэтыя сваякі ў знакі. Але, дзякуй Богу, дзьве дзюркі ў носе, і скончылося, а) — ўжо забыўся.

Паўлінка. А даўно гэта латкаў Гняды ўцёк з Лужанкі, і татка дамоў пехатой прытрапаў?

Сьцяпан. Што было, тое сплыло і болей, каханенькая-родненькая, ня будзе, як кажуць людзі.

Паўлінка. Паглядзім. Заўтра кірмаш.

Сьцяпан. Ня бойся, каханенькая-родненькая. Я кабылу злаўлю, але і ты глядзі, каб мне таго зяця злавіла, аб якім я табе сягоньня гаварыў.

Паўлінка. Што ён—конь, ці вол, каб я яго яшчэ мела лавіць?

Сьцяпан. Ня конь і ня вол, а так сабе дойна яжывёліна.

Паўлінка. Дык татка яго й дойце, калі ён для вас такі дойны.

Сьцяпан. Нічагутанькі, каханенькая-родненькая. Надумаешся ваша, як пакармлю бярозаваю кашай. Вось толькі, каб пагода была добрая, а то казаў ён, што на кірмаш не паедзе, калі будзе дождж ісьці.

Паўлінка. Ліха ня возьме! Гэткі цукар не размокне.

Сьцяпан. Каханенькая-родненькая, як скажу, так і будзе; дзьве дзюркі ў носе, і скончылося. Вось толькі трэба даведацца, ці будзе напэўна заўтра пагода. Купіў я сягоньня календар — нейкі беларускі, як кажа крамнік. Пытаўся ў яго, ці піша аб пагодзе, дык крамнік гавора мне, што аб пагодзе напісана ў ім болей, як аб чым другім. Значыцца, паглядзім праўды. [Ідзе і дастае з-за абраза календар, адкуль валіцца на зямлю фатаграфія. Паўлінка, саскокнуўшы з ложка, падбягае падняць яе, але не ўспявае].

Сьцяпан. [падймаючы фатаграфію]. А гэта што такое?

а) У гэтым слове два націскі, другі для сугучнасьці.

Паўлінка. [хочучы адабраць]. Гэта маё. Аддайце мне, тата!

Сьцяпан. Я пытаюся — хто гэта?

Паўлінка. Ці-ж тата ня бачыце?

Сьцяпан. [са злоснай насмешкай]. Ха-ха-ха! Якім.. Хай-жа ён прападзе саўсім. [Хоча рваць, Паўлінка адбірае].

Паўлінка. [праз сьлёзы]. Аддайце, татачка, аддайце, ня рвецце! Ня здэквайцеся над ім!

Сьцяпан. [адпіхнуўшы ад сябе Паўлінку]. Адчапіся ад мяне, гіцлёўка ^{а)}. Я вам тут наразводжу шашняў... [Стукат у сенцах. Уваходзяць: Пранцісь, Агата, а за імі—Альжбета. Паўлінка стаіць, патупіўшыся, глятаючы сьлёзы, і скубець пальцамі хвартух].

З ь я в а XV-ая.

Паўлінка—Сьцяпан—Альжбета—Пранцісь—Агата.

Пранцісь. Глупства, пане добрудзею. Я, вось-цо-да, казаў, саб-ственна, ня дзе падзенецца.

Агата. [дражнячы]. Вось-цо-да! вось-цо-да! Сам кабылу, тудэма-сюдэма, паставіў у вас пад паветкаю, а шукае за плотам. Дарма толькі поўзалі і сьлядоў прыглядаліся.

Альжбета. Ну, дзякуй Богу, што хоць нашлася. (Да Сьцяпана). Што ты там круціш у руках?

Сьцяпан. [тыкаючы фатаграфіяй у твар Альжбеце]. На-на, любуйся, якія прэзэнты ^{б)} атрымлівае ¹⁾ твая дачушка

[Пранцісь радзіць зрабіць над партрэтам Якіма Сарокі: „суд правы і скоры“].

Паўлінка. [падходзячы да маці, ласкава]. Мамачка, адбярэце яе ^{в)} ў таткі.

Альжбета. Што я з ім, дзеткі зраблю? Яшчэ біцца будзе.

Сьцяпан. [да Пранціся] А добра, сватка, кажаш, зробім суд пера-суд добрым складам над гэтым гадам. А які?

Пранцісь. А такі, пане добрудзею: стражнікаў паклікаць, спраў-ніку данясыці. Собственна, інквізытарскі ^{г)} суд зрабіць — папалавіне—шась! і гатова, вось-цо-да.

Паўлінка. [кідаючыся к Сьцяпану і цалуючы яму рукі, праз сьлёзы]. Татачка, аддайце. Ня здэкуйцеся над ім!.. Ён-жа вам нічога бла-гога не зрабіў.

Сьцяпан. [са злосьцю]. Спаць пашла, калі гэткага нашла! Спаць! [Рве фатаграфію].

Паўлінка. [з плачам апускаючыся на лаву]. Татка згубіць мяне хо-чаце... гвалтам з хаты выгнаць!

Пранцісь. [дастаючы пляжку]. А цяпер, сабственна, вып'ем хаў-турнага, вось-цо-да. [Р'е].

Паўлінка. [ўсхапіўшыся з лавы, кідаецца к Пранцісю]. Па кабыле сваёй пі хаўтурнага, а не па чалавеку, каторага і падноскаў ня варт! [Вырываючы і разьбіваючы аб зямлю пляжку]. Вось-цо-да!

Пранцісь. [разьвесіўшы рукі, здзіўлены, як і ўсе]. О-о-о!!

З а с л о н а.

Канец першага акту.

^{а)} Слова, выказваючае ганебнасьць, гіцаль — той, што ловіць сабакі. ^{б)} Лац. — падарункі. ^{в)} Фатаграфію. ^{г)} Значыць—найстражэйшы, як суд інквізыцыі ў сярэднія вякі, які судзіў за веру.

А К Т Д Р У Г І.

Тая-ж самая, што ў першым акце, святліца. За сталом сядзяць: Сьцяпан, Альжбета і госьці — тры хлопцы і тры дзяўчыны. Мужчыны сядзяць з аднаго канца стала, а жанкі — з другога. П'юць гарбату, наліваючы на сподкі; закусваюць. Дзяцюкі з дзяўчатамі жартуюць, перакідаючыся крошкамі хлеба. З левага боку [глядзячы ад публікі] пры сьцяне ад бакоўкі — сядзяць два музыкі і зводзяць струмэнты, сьціха перагаварваюца між сабою. Ля дзвярэй ад сенцаў, у канцы куфра, на табурэце стаіць самавар. Паўлінка, прыбраўшыся пасьвяточнаму, ўвіхаецца каля гасьцей. Трохі ў твары змяніўшыся; час-ад-часу ўздыхае і ня-ў-знак паглядае ў вакно; стараецца з усімі быць вясёлай і бойкай. Як падымаецца заслона — Паўлінка нясе гарбату.

Зьява I-ая.

Паўлінка — Сьцяпан — Альжбета — госьці — музыкі.

Паўлінка [стаўляючы гарбату перад Сьцяпанам]. Што-ж гэта нешта татавага зяця так позна ні слуху, ні духу? Ці ня зьнюхаў ён, што ў мяне пасагу нямашака?

Сьцяпан. Каханенькая-родненькая, не бядуі. Ня будзе Гіршы, будзе чорт іншы.

Паўлінка. [насьмешліва]. Мала што будзе... Але-ж, калі мяне ўжо неяк, як цмокам, стала цягнуць к гэтаму Бык... Бычку... Ах, як яго?...

Сьцяпан [з націскам]. Быкоўскаму.

[Паўлінка частуе часьцей гарбатаю, тая дзякуюць, перакідаючыся лёгкаю гутаркай, нарэшце адзін з гасьцей заводзіць гутарку аб Якіму Сароцы].

Адзін з гасьцей. Штось сягонья на кірмашы Якіма Сарокі ня было. А то, бывала, такім франтам пахаджвае, што куды мяне не выдзеш, пусьці мяне к чорту.

Паўлінка [стаўляючы гарбату]. А пану Банадысю зайздрасць, што так прыдазецца не патрапіш, хоць мо' і маеш за што?

Госьць. Чымся грошы траціць на адзежу, я лепей іх каму пазычу.

Паўлінка [садзячыся на ложку]. І працэньцік добры злуплю, каб аж у пяты другому закалола.

Госьць [самадавольна]. Хе-хе-хе! А паньне Паўлінцы злосьць яшчэ не адышла, што калісь гэтаму егамосьці Сароцы ні за які працэнт не пазычыў?

Паўлінка. Вельмі-ж яму гэтым і не пашкодзілі. Нашліся людзі, што і без працэнтаў пазычылі і далі яму магчымасьць паехаць на вучыцельскія курсы. Цяпер нічыя ласкі не патрабуе.

Адна з госьцяў. Пэўне, што не! Такі чалавек нідзе не прападзе.

Сьцяпан [прыслухваючыся дагэтуль гутарцы аб Сароцы]. Каханенькія-родненькія, кінце аб гэтым сьвінапасе гаварыць. Прыелася ўжо мне гутарка аб ім горш горкай рэдзькі. І ці гаманецца аб ім, ці не гаманецца — ўсё роўна нічога ня выйдзе. Я ўжо яму даў дарогу.

Паўлінка [неспакойна]. Якую дарогу?

Сьцяпан. А ты, каханенькая-родненькая, ня слухай, вушы развесішы, ды лепей гасьцей глядзі. Дзьве дзюркі ў носе, і скончылося.

[Нейкую хвіліну ціха. Паўлінка падходзіць браць шклянкі, але ўсе адмаўляюцца].

[Госьці ўстаюць з-за стала, дзякуючы гаспадару і гаспадыні. Паўлінка частуе гарбатаю музыкаў. Гаспадар перапрашае, што няма гарэлки, ды ідзе да дзвярэй, пачуўшы, што яшчэ нехта новы прыбывае].

Зьява II-ая.

Тыя самыя і Адольф Быкоўскі.

Сьцяпан. [спатыкаючы Адольфа ў дзвярах]. А-а! Нарэшце зьявіўся дарагі госьцік. Што-ж гэта, каханенькі-родненькі, так доўга чакаць на сябе нас заставіў? ^{а)}

Адольф [вешаючы пальто на сьцяне каля парога]. Пахвалены ў хату! **Колькі галасоў.** Навекі! наvekі!

Адольф [вітаючыся з Сьцяпанам]. Выбачайце, што трохі прыпазьніўся. Але гэта вінават мой жарабед. Як панёс з гары, што каля Прытыкаў, і мяне выкінуў і воз зламаў, так што аж мусіў другую каламажку ўзяць; праз тое і замарудзіў.

Адзін з музыкаў [у бок да другога].. Каб ён толькі дыхаў! Які яго чорт нёс? Прыстаў конь, ды ўсё тут.

Другі музыка. Няўжо-ж што? У мае вочы заплаціў вясной за нейкую здыхляціну трыццаць рублёў, і тая ўжо скарэй яго панясе.

Сьцяпан [да Адольфа]. Проша-ж, проша ^{б)} далей, сюды, дзе бліжэй кут і дзе ўсе тут.

Адольф. Дзякую, дзякую вашэці. Проша са мной клопату не рабіць. [Ідзе і з усімі вітаецца; Альжбету цалуе ў руку, стоячы к ёй бокам і ня згінаючыся].

Альжбета. Проша пана Адольфа, проша за стол. Можна вып'еце гарбаты і чаго закусіце? [Да Паўлінкі]. Паўлінка, налі пану Быкоўскаму гарбаты!

Адольф [сядаючы за стол з другога канца ад музыкаў і закурваючы папяроску]. А што-ж у васпанства добрага чуваць?

Сьцяпан [прысаджаючыся к сталу]. Ды што ў нас чуваць? Старая баба ня хоча здыхаць, а маладая замуж ісьці.

Адольф [самадавольна]. Хе-хе-хе! старую трэба пшыдусіць, а маладую пшымусіць. ^{в)}

Альжбета [да Сьцяпана]. А ваша схадзі паглядзі, ці добра прывязаны конь пана Быкоўскага?

Адольф. Ня турбуйцеся! Я яго добра прывязаў.

Сьцяпан. Каханенькі-родненькі, хоць і прывязаў, але сена пэўне ня даў. У нас так: госьць, як папала, а жывёліну—дык трэба добра даглядзець. [Выходзе].

Зьява III-ая.

Тыя самыя без Сьцяпана.

Паўлінка [стаўляючы перад Адольфам гарбату і сама садзючыся аподаль]. Што-ж гэта—пана Адольфа конь хацеў разьнясьці?

^{а)} Ужываецца болей—змусіў, прымусіў; ^{б)} З польск. — proszę, пабел.—прашу калі ласка. ^{в)} Польск. — прыдушць, прымусіць.

Адольф. Я як-жа! Тры сотні вясной заплаціў і толькі клопату нажыў. Але ў мяне ўсё так! Каровы мае кожная варта па якой сотні рублёў; як загілююць летам, дык і на добрым кані іх ня ўгоніш.

Паўлінка [хітравата]. Пэўне і авечкі ў пана Адольфа таксама гілююць?

Адольф. А так, так! Маю пятнаццаць старых і дваццаць маладых. Як удара гарачыня, дык яны чужы ня ўсе чыста круцяцца на адным месцы.

Паўлінка [ідучы па гарбату для сябе, у старану публікі]. Матыліцы авечак мучаць, як і сам тут [паказваючы пальцам на сваю галаву] матылі мае, а думае, што яны зыгуюць а).

Альжбета. Якія-ж сёлета ўраджаі ў пана Адольфа?

Адольф. А нішто сабе. [Відам лгучы]. Жыта нажаў коп са дзвевесце, аўса таксама — са дзвевесце, ячменю з сотню.

Адзін з гасцей. А колькі-ж у пана зямлі?

Адольф. Валокі з паўтары будзе.

Госьць. І лес ёсць?

Адольф [абціраючы хустачкай лоб]. А як-жа — ёсць: з паўвалокі, калі ня болей. Сасна ў сасонку.

Госьць. І сенажаць ёсць?

Адольф. Ёсць, ёсць! Над самай рэчкай, таксама з паўвалочку. Мурог. б) як шафран!

Музыка. Дык у пана ўсяго з паўвалочку ворнай зямлі?

Адольф. Н-нуу, так! З добрую паўвалочку.

Альжбета. У нас ворнай зямлі мусіць і са тры валокі будзе, і то мы столькі не нажалі.

Паўлінка [сеўшы з гарбатай пры стала]. Пан Адольф лепшы, відаць, за нас гаспадар.

Адольф. О, у мяне гаспадарка ні ў чым ня зблыша. У мяне жонка — і то будзе лепшая, як ува ўсіх.

Адзін з гасцей. Каб толькі не ўдалася наравістая!

Паўлінка. Цікавасьць, ці пан Адольф ужо затаргаваў сабе якую?

Адольф. Гэта, пакуль што, сакрэт.

Паўлінка. А мне пан Адольф скажа?

Адольф. Так. Але перш тату і маме, а пасля ўжо і васпаньне на самае вушка.

Паўлінка [бяручы ў яго шклянку]. Добра, добра! Пан Адольф, як ведаў, што я трохі глухавата.

Адольф. Глухавата!...

[Паўлінка, ідучы па гарбату, гаворыць у бок публікі: „Трэба шэршня за нос павадзіць“... і іншае. З боку гасцей і Паўлінкі чуецца нейкі час востры жарт. Паўлінка частуе музыкаў і заяўляе, што яна хоча скакаць з панам Адольфам Лявоніху. На гэта чуе адказ]:

Адольф. Фі! Я такіх мужыцкіх танцаў ня гуляю!

Музыкі [да Паўлінкі]. Дзякуем! Ужо, як належыць, сабраліся; цяпер можам рэзнуць што-колечы для паненкі. [Садзяцца на свае месцы і зводзяць струменты].

Паўлінка [да Адольфа]. А якія-ж вы танцы гуляеце?

а) Тое-ж, што і — гілююць. б) Дробная трава.

Адольф. Гэрц-польку, падзі-спаць, манчыз, падзі-кварту. [Вылазячы з-за стала, цалуе Альжбету ў руку, да Паўлінкі]. Ну, што-ж? Можамы з паненкай папробуем?

Паўлінка. Калі-ж я гэтых мудрых танцаў ня толькі што ня ўмею, але ніколі нават іх і ня бачыла.

Адольф. Ня бойцеся! Я на ўсе лады вывучу паненку скакаць.

[Бярэ Паўлінку, як да танцу, да музыкаў]. Зайграйце нам гэрц-польку!

Музыка. Мы гэтага ня ўсем.

Адольф. Ну, дык падзі-спаць!

Музыка. Першы раз чуем.

Адольф. А можа падзі-кварту знаеце?

Музыка. І гэта першы раз чуем.

Паўлінка [як-бы бядуючы]. А-ей-ей! Вось табе і на! Так і не навучыся гэтых панскіх танцаў.

Адольф. Не бядуйце вельмі. Я буду вытылінгіваць на язык, а васпанна толькі прыслухоўвайся, ды вырабляй нагамі так, як і я.

Паўлінка. Значыцца, будзем гуляць пад язык. [Сьмех. Адольф іграе на язык і бяз толку выкручваецца з Паўлінкай].

З ь я в а IV-ая.

Тыя самыя—Пранцісь—Агата—Сьцяпан.

Пранцісь [п'яны]. Пахвалёны Езус. Вось-цо да, пане добрудзею.

Колькі галасоў. Навекі! на векі!

Пранцісь [глянуўшы на Паўлінку і Адольфа]. А гэта што такія, сабственна, за выкрутасы, як у цырку, ці ў сумашэдшым а) доме?

Адзін з гасьцей. Гэта пан Быкоўскі абучае панну Паўлінку новамодных танцаў. [Пранцісь і Агата распранаюцца]

Пранцісь. Можна, можна далей круціцца, як у хваробе сьвятога Лявэнтага. Далей, далей! Раз, два, тры, вось-цо-да!

Адольф [далей паказваючы Паўлінцы]. Вось як, вось так! То направа, то налева. Раз, два, тры! То туды, то сюды, ножка ў ножку, раз, два, тры!

Паўлінка [вырываючыся]. Не, такі нічога ня выйдзе. Ня кемная я да навукі.

[Адольф гаворыць і тут глупства. Пранцісь, закурваючы люльку, жаліцца Сьцяпану, што кабыла заблудзіла, таму ён і спазьніўся крыху. Жонка [Агата] перабівае яго, бачучы ўсю бяду ў яго п'янстве. Пранцісь кажа ёй маўчаць, а пасьля, зьвяртаючыся да гасьцей, жартуе: „А вы, маладзічкі, не зважайце, вось-цо-да, ды танцуйце, пане добрудзею, пакуль казінец ня ўбіўся ў ногі“].

Паўлінка. А праўду дзядзька кажа. Будзема гуляць, нашто дарма час марнаваць! [Да музыкаў]. Зайграйце, калі ласка, польку, але такую, як ведаеце... каб аж сьвет хадыром пашоў!

Музыка. Добра, добра! Мы для паненкі пастараемся. [Іграюць польку; ўсе, апрача старых, танцуюць: Адольф з Паўлінкай, рэшта гасьцей — хто з кім. За сталом Пранцісь з Сьцяпанам частуюцца гарэлкай з пляжкі, каторую першы прынёс з сабою].

а) Рус. — вар'яцкім.

Адольф [танцуючы, прыпявае]:
Танцовала рыба з ракем,
А петрушка з пастэрнакем,
А цыбуля дзівовала,
Цо петрушка танцовала ^{а)}.

Паўлінка [адпяваючы]:
А на печы, на лучыне
Дзеўкі грошы палічылі;
Налічылі паўталера,
Дый купілі кавалера.

Адольф.
Дзяўчынэчка, суха, бляда,
Я до тебе ў госьці яда,
І конікув не жалую,
Ўшыстку ночку машырую.

Паўлінка.
У гародзе ячмень родзіць,
А да мяне Якім ходзіць.
Радзі, радзі, ячмень, гусьцей, —
Хадзі, хадзі, Якім, часьцей!

Адольф.
Сядзіць голуб на каліне,
Салавей на ветке;
З адной дзевушкай гуляю,
Другая в прыметке. ^{б)}

Паўлінка.
Ажаніся, не ляніся —
Будзеш панаваці:
З адной будзеш сьвіньні пасьвіць,
З другой — заганяці.

Сьцяпан [як сціх а гульня]. Брава, брава, пан Адольф! Складзен да танцаў, як, не раўнуючы, закрыстыян ^{в)} да ружанцаў.

Пранцісь [пацягваючы з пляшкі]. Глупства, глупства, вось-цо-да! Собственно, хоць у кішані пуста, затое ногі сыплюць густа. Каб яму яшчэ ды мой розум растропны, дык зусім было-б добра, пане добрудзею.

Агата. Кінь ты ўжо, тудэма-сюдэма, плявузгаць, як латак у млыне! Гуляюць — няхай гуляюць; ты сваімі качэргамі так не патрапіш.

Альжбета [да Пранціся]. Можа-б чаго, сватка, закусілі?

Пранцісь. Глупства, вось-цо-да. Собственно, закушу, закушу. [Да гасьцей]. А вы, пане добрудзею, забаўляйцеся, пакуль гаспадар вон з хаты ня гоне, ^{г)} вось-цо-да.

Паўлінка [да Адольфа]. Можа пан Адольф сьпяіцё нам што-колечы? Я чула, што вельмі пекны ^{д)} голас маеце.

Адольф. Э-э! які там пекны! Ось так сабе! Канешне, лепшы, як у другіх.

Колькі галасоў. Дык проша сьпець. Мы ўсе просіма.

а) Польскі прыпевак на беларускі лад, як і ўсе, што пяе Адольф Выкоўскі.
б) Расейскі прыпевак. в) Прыслужнік у касьцэле. г) Провінц. — ня гоніць. д) Збеларушчанае польскае слова — ріэкну, пабелар. — харошы, прыгожы.

Адольф. Калі ўжо так пекна просіце, дык можна. А якую-ж бы панна Паўлінка хацела?

Паўлінка. А ўсё роўна, хоць якую! Ну, якая лепей у пана Адольфа выходзе. ^{а)}

Адольф (пяе няскладна, махаючы хустачкай па твары):

Плывае голэмбі,
Летае лабэндзі;
З нашэго кохання
Пэўна, ніц ня бэндзе.

Паўлінка. А такі-ж нічога ня будзе.

Адзін з гасьцей. Ці-ж гэта голэмбі плаваюць, а лабэндзі лятаюць?!

Адольф. Ну, калі перабіваеце, дык саўсім*ня буду пець.

Альжбета. Хай пан Быкоўскі на іх не зважае, ды пяе; ведама, блазнота, што яны знаюць?

Паўлінка [паглядзеўшы ў вакно]. Выбачайце, пан Адольф! У мяне няўмысьле вылецела слаўцо.

Колькі галасоў. Выбачайце, выбачайце! Просім, просім! Больш ня будзем!

Пранцісь. Собственно, пане добрудзею, завядзі яшчэ сваю шарманку ^{б)}; яна ў цябе,—прост, як грамафон, вось-цо-да, трубіць.

Адольф. Ну, ўжо буду! Але калі яшчэ хоць раз перапыніце, тады загневаюся і саўсім кіну пець. Пейце тады самі!

Колькі галасоў. Не, не! Ня будзем!

Адольф [пяе]:

Гляджу я бяз толку на хладную шаль
І чорную душу церзае печаль...

Паўлінка [душачься ад сьмеху]. Ці-ж у пана Адольфа чорная душа?

Адзін з гасьцей. Нашто-ж пан глядзіш на яе бяз толку?

Адольф [наспіўшыся]. Болей пець вам ня буду, хоць на каленях прасеце. Пейце сабе самі, калі такія разумныя! [Садзіцца].

Паўлінка. Дык і сьпяём, калі пан Адольф такі ня кемкі, што нават жартаў не разумее. [У старану]. Эх, скарэй-бы ўсё гэта кончылася!

Адзін з гасьцей. А такі-ж сьпяём, і ўсе разам.

Паўлінка [да Адольфа, хітравата]. А пан Адольф нам паможа?

Адольф. І ня думаў.

Колькі галасоў. А што мы сьпяём?

Паўлінка. „Дый куды-ж ты, дуб зялёны, пахінаешся“...

Адольф. Фі, мужыцкая!

Паўлінка. А пан Адольф можа-б хацеў, каб завялі якога манчыза?

Пранцісь. Собственно, вось-цо-да, калі такой панскай натуры, дык пазатыкай кудзеляй вушы, пане добрудзею!

Сьцяпан [да Пранціся, сьціха]. Каханеньні-родненькі, ня кратайце яго. Ён, бачыш, як я ўжо й казаў, масьціцца к маёй Паўлінцы. Як будзеш яму наругацца, дык гатоў яшчэ адбіцца, а я яго стараюся прыручыць.

а) Провінц — выходзіць.

б) Больш ужываецца — шэйна-катрынку.

Паўлінка. Ну, дык што? — згода на гэту?

Колькі голасоў. Згода, згода!! А пасья другую.

Паўлінка. Толькі ня зьбівацца з толку. Глядзець, як я буду рукамі тахты адбіваць.

Колькі галасоў. Добра, добра!

[Пяюць. Паўлінка, сумна ўсьмяхаючыся, дыргуе. Пасья і Пранцісь падходзе і пляшкай адмахвае тахты; музыкі таксама сваю ігрой памагаюць].

Дый куды-ж ты, дуб зялёны,
Пахінаешся?

Дый чаго-ж ты, мой міленькі,
Задумляешся?

Пранцісь [як перасталі пяць]. А цяпер, вось-цо-да — „Як-жа мне ня пець“, пане добрудзею.

Адольф. Ізноў мужыцкую!

Пранцісь. Але! мужыцкую, але, вось-цо-да. А васпан, собственно, сваю панскую схавай сьвіньням на сьняданьне.

Агата [падходзіць і цягне Пранціся за полы]. Кінь ты ўжо, тудэма-сюдэма, з поля сходзіць! ^{а)}

Пранцісь. Вось-цо-да, адчапіся ад мяне, пане добрудзею!

Паўлінка. Ну, будзем пець — „Як-жа мне ня пець, як-жа ня гудзець?..“ [Пяюць, як першую].

Пранцісь [як скончылі]. А цяпер, собственно, „Чачотачку“, пане добрудзею.

Колькі галасоў. Чачотачку! Чачотачку! [Пяюць „Чачотачку“].

Спарадзіла Чачотачка семера дачок,
Спарадзіла невялічкіх семера малых.

[Пасья песьні Альжбета запрашае аддыхнуць, бо замарыліся. Пранціся просіць за стол закусіць. Паўлінка пытаецца гасьцей, што-ж далей рабіць: насыпваліся, дык можа йзноў скакаць?].

Пранцісь [закусваючы]. Собственно, пачакайце; я зараз скамантую, пане добрудзею, за што і як узяцца, бо мой розум растропны, а вы нічога ня ведаеце.

Паўлінка. Ну, добра, пачакаем [да Адольфа]. Што-ж гэта, пан Адольф надуўся, як мыш на крупы, або — як апошнія ў печ усыпаўшы?

[Адна з гасьцей жартуе з яго; той агрызаецца].

Пранцісь [перажоўваючы яду]. Собственно, цяпер, вось-цо-да, пойдзем „Лявоніху“, пане добрудзею!

Усе. Лявоніху! Лявоніху!

Адольф. Ізноў мужыцкая!

Паўлінка [да Адольфа, прыпадхлебаючыся]. А мы з панам Адольфам сыпнем Лявоніху, сапраўды сыпнем! Адпусьцецеся на мяне грэшную; болей ці ўдасца так весела з вамі паскакаць?

Адольф. Ды я ўжо вельмі ня гневаюся. Калі ўжо так хочаце, дык пойдзем; што-ж там надта ³⁾ такое?

Пранцісь [да музыкаў]. Собственно, рэжце, пане добрудзею! [да Альжбеты]. А мы з свацьцяй тупнем, вось-цо-да!

^{а)} Значыць — дурэць, вар'яцець.

Сьцяпан [да Агаты]. А мы з свацьцяй, каханенькая-родненькая! [Музыкі іграюць Лявоніху. Жанчыны трохі ўпіраюцца, але пасья ідуць; за імі рэшта гасьцей. Паўлінка — з Адольфам].

[Скачуць з прыпеўкамі. Пасья танцу Пранцісь заводзіць са Сьцяпанам жартаблівую гутарку, жалячыся, што змарыўся. Агата і Альжбета адказваюць ім таксама востра].

Паўлінка [да Адольфа]. Ну, як-жа пану Адольфу спадабаўся наш мужыцкі танец? Як я ўважаю, дык лепей у вас Лявоніха выходзе, чымся тое нейкае „падзі-кварта“. І прыпеўкі складныя знаеце!

Адольф [нібы скромна]. А трохі-ж нейкіх наўчыўся калісь.

Адзін з гасьцей. Пара нам і чэсьць знаць! Пэўне ўжо каля поўначы матаецца.

Колькі галасоў. Так, так, час рухацца дамоў!

Паўлінка [з аблягчэньнем, у старану]. Дзякуй Богу! [Да гасьцей]. А можа-б яшчэ пагулялі?

Альжбета. Каму далёка, то яно так, а каму блізка, дык ня шкодзіць яшчэ пазабаўляцца.

Колькі галасоў. Не! Не! Ужо час і пара!

Паўлінка. Ну, дык хай музыкі на адходнае хоць марша сыграюць, каб весялей усім сьнілася і каб моцна-моцна ²⁾ ўсім спалася.

Сьцяпан. А гэта ня шкодзе! ^{а)} (Да музыкаў). Што-ж, каханенькія-родненькія, сыграйце, калі ласка, яшчэ што-колечы на адходнае дарагім госьцікам, а там дзьве дзюркі ў носе, і кончылося. (Музыкі іграюць марш. Госьці адзяваюцца, прашчаюцца і выходзяць, за імі— музыкі).

З ь я в а V-ая.

Паўлінка—Адольф—Сьцяпан—Альжбета—Пранцісь і Агата.

Сьцяпан. Вось і пацішэла трохі ў нашай хаце, няма ўжо каму скакаці.

Пранцісь. Собственно, глупства, вось-цо-да. Было шумна, пане добрудзею, і будзе шумна!

Агата. А так, так, тудэма-сюдэма, як будзе вясельле ў Паўлінкі.

Паўлінка. Э-э! Майго вясельля ніколі ня будзе, значыцца, і шумна ня будзе.

Адольф. Ці-ж у бацькоў маладога, паненка думае, ня хваце ^{б)} на вясельле?

Паўлінка. Хваце, ня хваце, а такі вясельля майго ніхто ня ўбача ^{в)}.

Сьцяпан. Гэта, каханенькая-родненькая, пабачым. Яшчэ я на тое ёсьць і ў сваёй хаце —гаспадар, а ня госьць! Жыта повен аруд ²⁾ і сала не адзін пуд.

Пранцісь. Собственно, глупства, вось-цо-да. Часам, ці вясельле, ці павесіў — адно на другое, пане добрудзею, выходзе.

Агата. А ты, вось-цо-да, прыкусі свой язык і ня тыцкайся, тудэма-сюдэма, туды, куды цябе ня просяць. Напіўся, наеўся, дык і маўчы!

Альжбета (да Агаты). Што-ж там, свацейка, такое? Сват-жа нічога благога ня кажа (да Паўлінкі). Прыбірай ты ўжо, дзеткі, са стала!

^{а)} Провіп. — ня шкодзіць.

^{б)} Провіп. — хваціць, хопіць (лепей). ^{в)} Таксама—убачыць. ²⁾ Засек.

Пранцісь. Собственно, ці сьвіньні елі, ці шляхта папасвалася — гэтак, вось-цо-да, стол выглядае, пане добрудзею.

[Паўлінка і Адольф перакідаюцца некалькімі словамі і выносяць судзьдзё ў другую палавіну хаты. Пранцісь з Агатаю выходзіць, каб ехаць дамоў].

З ь я в а VI-ая.

Паўлінка — Адольф — Сьцяпан — Альжбета.

Паўлінка. Ня так, пан Адольф, бярэш шклянкі, трэба вось як: (паказвае). Ну, і зграбны-ж! не раўнуючы, як вол да карэты.

Адольф. А панна Паўлінка ўсё кампліменты ^{а)} мне гавора ^{б)}.

Паўлінка (ў старану публікі). Дурню плюнь у вочы, а ён скажа: дождж ідзе!

Альжбета (да Сьцяпана, каторы клюе носам за сталом). Што ты табаку важыш? Ідзі ды кладзіся спаць! Гэта-ж табе тут не карчма.

[Сьцяпан гаворыць некалькі прыказак аб тым, што сон ня кепская рэч і, збіраючыся ісьці спаць, пытаецца ў Адольфа, ці падабаецца яму Паўлінка. Той радасна гэта падцьвярджае. Сьцяпан, разьвітаўшыся з ім, ідзе ў бакоўку].

З ь я в а VII-ая.

Паўлінка — Адольф — Альжбета.

Альжбета (сьціраючы стол). А ты, Паўлінка, можа ў карты па-йграеш з панам Адольфам?

Адольф (закурваючы). Ды і мне ўжо трэба збірацца дамоў.

Паўлінка. Ці-ж пан Адольф рассыпаўся, што маніцёся збірацца? Заедзеце яшчэ; каня-ж маеце—ня жартачкі!..

Адольф. О, конь мой добры!

Альжбета. Ну, дык і чаго-ж сьпяшацца?.. Нам, старым, як той кажа, такая рэч: пад'ёў ды на печ.

Паўлінка (у старану). Чаго добрага — заначуе, вот будзе бяда. (Паглядаючы ў вакно). І цемра-ж страшэнная! (Голасна). А пагода сягонья ня дрэнная! Нават месяц сьвеце, ^{в)} што рэдка на Пакровы. Будзе добра для пана Адольфа дамоў ехаць.

Адольф. А хоць-бы і дрэнная, дык мне блізка; жарабец мой у мамэнт дамчыць.

[**Альжбета** зьвяртаецца да Паўлінкі, кажучы паглядзець, дзе карты, а сама збіраецца спаць].

Адольф (цалуючы ў руку Альжбету). Хутка і я паеду, вось толькі дам аднаго гаспадара паньне Паўлінцы.

Паўлінка. Паглядзім — хто каму?! (Шукае картаў. Альжбета выходзіць у бакоўку).

З ь я в а VIII-ая.

Паўлінка — Адольф.

Адольф. Чаго паненка шукае?

Паўлінка. Таго, чаго яшчэ ня маю — карт.

Адольф [глянуўшы на вакно]. А вось яны! — на вакне.

^{а)} Франц. — падхлебны выраз. ^{б)} Пров. — гаворыць.

^{в)} Пров. — сьвеціць.

Паўлінка [у старану]. Думала, што ня ўбачыць; скарэй-бы можа з хаты выпхнула, не нашоўшы карт. [Да Адольфа]. Ну, калі ёсьць, дык будзем іграць. [Паглядзеўшы ў вакно]. А ў што?

Адольф. У гаспадара.

Паўлінка. Гэта, значыцца, ў дурня?

Адольф. Ну, гэта толькі мужыкі так гавораць. [Раздае карты].

Паўлінка. А як пан Адольф думаў: хто мы? То-ж таксама мужыцкага роду.

Адольф. Першы раз чую.

Паўлінка. Ды і пан Адольф таксама мужыцкага роду. [Граюць у карты].

Адольф [зьдзіўлены]. І я?!?

Паўлінка. Але, але! Калісь былі ўсе мужыкі, ну, дык цяпер кожны чалавек мужыцкага роду, хоць каторы і прыкідваецца панам, ці графам. Ды і што гаварыць. Адам і Эва—і то былі мужыкі.

Адольф [зьдзіўлены]. Адам і Эва?!

Паўлінка. І Ной і Езус...

Адольф. Што я чую?.. Адкуль гэта панна Паўлінка усё ведаеце?

Паўлінка. Ого, не скажу!

Адольф [просячы]. Проша сказаць.

Паўлінка. Ня той б'ецё! Вот салапяка!

Адольф [паправіўшыся]. Ды скажэце!

Паўлінка [нецярыпліва]. Ну, добра. Запытайцеся ў Якіма Сарокі: ён усё вам раскажа [Адольф прагравае]. Дурань пан! Дурань пан!

Адольф [папраўляючы]. Гаспадар. [Раздае карты].

Паўлінка [у старану]. Які чорта гаспадар, калі дурань?!

Адольф. Што панна Паўлінка кажа?

Паўлінка. Кажу: але гаспадар. [Хвілю маўчаць. Паўлінка ў старану]. Што тут гаварыць з гэтай вандзонкай? І трымае-ж яго ня добрае!

.....
[Шмат праіграўшы „дурняў“ і ^наслухаўшыся ад Паўлінкі шмат вострых слоў падчас ігры, Адольф, нарэшце, выходзіць].

Зьява IX-ая.

Паўлінка — адна.

[Гадае па картах, якія паказваюць, што Якім яе любіць. Яна збіраецца ўцячы з хаты, і разважае гэтак]:

— Ну, раз карты гэтак паказалі, то трэба збірацца. Але мушу ўперад паслухаць, ці сьпяць старыя. [Ідзе і падслухвае ў дзьвярох бакоўкі]. Сьпяць, ажно храпуць.. [Падходзіць, глядзіць у вакно, задумваецца]. Што тут узяць? Ага, трэба заглянуць у куфар. [Адчыняе куфар, капаецца ў ім; дастае пацеркі і прымярае]. Во! гэта дык трэба забраць — так мне з імі да твару ідзе. Ну, сукенку новую таксама трэба ўзяць. Усё гэта зьвяжам у хустку. [Рассыцілае хустку і складвае свае рэчы]. А-а, і чаравічкі мушу забраць... І-і! ўжо болей, здаецца, нічога. [Зьвязвае і ідзе к ложку. Чуваць шорах за вакном! [Паўлінка сьціха]. Ай, хтось там прышоў! Такі карты праўду паказалі. [Ідзе к вакну]. Хто там?

Голас з-за вакна [прыдушаны]. Я!.. Я!..

Паўлінка [углядаючыся ў вакно, ў старану]. Нічагусанькі ня відаць! Цёмната страшенная! [У вакно] Хто—я?

Голас. Я!.. Я!.. гу, ці-ж не пазнала?

Паўлінка. Пачакай минутку. Вось я зараз. Толькі падушачкі зьвяжу і коўдру.

Голас. Ды мне нічога ня трэба!

Паўлінка. Мала што—ня трэба, а я вазьму... [Хутка ідзе к ложку, зьвязвае падушкі і коўдру ў пасьцілку]. Ну, ўжо гатова! [Адчыняе вакно і выкідае вузлы]. Пераймай, а зараз—і мяне! [Да сябе]. Трэба з бакоўкі ўзяць апратку і хустку, толькі-б хаця старыя не прабудзіліся. [Зьніжае агонь у лямпе і ідзе ў бакоўку. Па нейкім часе выходзіць стуль, адзеўшыся]. А цяпер і сябе трэба выкінуць! [Шыбка ідзе к вакну. Чуваць шорах у бакоўцы].

З ь я в а X-ая.

Паўлінка — Сьцяпан.

Сьцяпан [выбягае з бакоўкі, ахінуўшыся коўдрай]. Хто тут? Хто тут лазе а поўначы? Альжбета! Альжбета! Хутчэй сюды! [Паўлінка, перахрысьціўшыся, кідаецца ў вакно. Сьцяпан убачыў]. Гвалт! Злодзей! [Бяжыць к вакну і хватае Паўлінку за ногі]. Альжбета! Скарай сюды! Стрэльбу хватай!!..

З ь я в а XI-ая.

Паўлінка -- Сьцяпан -- Альжбета.

Альжбета [выбягае—як і Сьцяпан—акрыўшыся коўдрай; уся трасецца]. Матачка Найсьвеншая! а) Што тут робіцца?! [Мацае на сьцяне]. Зараз, зараз нясу стрэльбу. [Хватае за гіру ад гадзінніка; гадзіннік з грохатам валіцца са сьцяны і разьбіваецца]. Ай! Што-ж я нарабіла?!

Сьцяпан [трчаючы Паўлінку за ногі, да Альжбеты]. Куды цябе немац упёрла? Падкруці хутчэй лямпу ды памажы цягнуць!..

Альжбета [бяжыць к лямпе]. Ужо, ужо!

Паўлінка [перавесіўшыся праз вакно] Цягні, братка, ямчэй!

Альжбета [падкруціўшы knot і бягучы к Сьцяпану]. Божухна мой! Гэта-ж Паўлінка! Скуль ты ўзяў таго злодзея?

Сьцяпан. Каханенькая-родненькая, не мялі языком, ды вось памагай цягнуць; там нейкі гад яе за рукі трымае. 1)

Паўлінка. Мацней, мацней, 2) браток!

Альжбета [памагаючы Сьцяпану цягнуць]. Што ты, дзеткі, адурэла, ці што? [Сьцягваюць Паўлінку з вакна на хату].

Сьцяпан. Ты гэта, каханенькая-родненькая, куды манілася ляцець?

Паўлінка [апіраючыся рукою аб стол, патупіўшыся]. Я!.. Я!.. хацела замуж ісьці!

Сьцяпан і Альжбета. Праз вакно?!

Паўлінка. А што-ж, калі татка і мамка праз дзьверы ня пускаеце.

а) Полён.—найсьвяцейшая.

З ь я в а XII-ая.

Тыя самыя і Пранцсь—Адольф—Агата.

Пранцись [бяз шапкі ўвальваецца ў хату, трымаючы за каўнер Адольфа]. Собственно, пане добрудзею, злодзея, злодзея злавіў, вось-цо-да.

Агата [цягнучы вузлы]. А як-жа, тудэма-сюдэма, з гэтымі катом-камі каля вашага вакна капаўся.

Паўлінка, Сьцяпан і Альжбета. Пан Быкоўскі?!

Пранцись. А так, так, пане добрудзею. Адольф, Адольф! Злодзей, собственно, вось-цо-да!

Сьцяпан [да Адольфа]. Дык гэта ты мне хацеў дачку ўкрасьці, зладзюга, каханенькі-родненькі?!

Адольф [заікаючыся і неразумеючы, ў чым рэч]. Я... Я... збіўся тут каля саду з дарогі, дык хацеў у панны Паўлінкі запытацца праз вакно, кудой выехаць.

Пранцись. Собственно, злодзей, злодзей! Вузлы з хаты праз вакно павыцягваў. Можна і шапку маю украў?

Агата. Ты зараз, п'яніца, тудэма сюдэма, і голаву забудзешся. Гэта ж аж дамоў давалокся і тады толькі агледзіўся, што шапкі за-быўся.

Пранцись. Собственно, а баба на што, каб усяго пільнавала? Але злодзея, пане добрудзею, злавіў, злавіў, вось-цо-да.

Сьцяпан [да Паўлінкі]. Дык гэта ты, каханенькая-родненькая, за яго хацела замуж уцякаць, як даведалася, што гэнага гада, гэнае плюгаўста за афішкі арыштавалі.

Паўлінка [глуха]. Божухна мой, Божа! Якімку арыштавалі!!

Сьцяпан [самадавольна]. Хе-хе-хе! Ужо гэтае мужыцкае насеньне ня будзе больш нашых сьцежак паганіць.

Паўлінка. Якімку арыштавалі! Майго саколіка ненагляднага арыштавалі!

Сьцяпан [да Адольфа]. А ты, каханенькі-родненькі, негадзай, вірутнік з-пад цёмнай гвяды, а) вон з мае хаты, каб твая і нага тут ня была! Ня мог, як трэба, пахрысьціянску—з сватам, з заповедзямі маю дачку ўзяць, але, як злодзей, хацеў праз вакно вывалачы! Вон! вон!

Адольф. Я... я... Толькі хацеў дарогі запытацца...

Пранцись [разьвязваючы вузлы]. Собственно, злодзей, пане добрудзею! Падушкі і сукенкі дзявочыя праз вакно пакраў. К урадніку, марш! К урадніку, гіцэль, вось-цо-да!

Паўлінка. Якімку арыштавалі! Маю зорачку ясную арыштавалі! [Дзіка]. Ха ха ха! Зьвяры сьляпяя!!! [Як сноп валіцца на зямлю. Сума-тоха. Крыкні: „вады! вады!“].

Пранцись. Собственно, пане добрудзею, у мяне ёсьць кроплі. [Дастае з кішані пляшку і пыркае ў твар Паўлінцы гарэлкай].

Агата [кідаючыся да Пранціся]. Тудэма-сюдэма, ашалеў!..

Сьцяпан [панура]. Каханенькія-родненькія, дзёве дзюркі ў носе і скончылося!

З а с л о н а .

а) Палянiзм—зары;

Якуб Колас.

Другім волатам беларускага слова поруч з Купалай, ня ўступаючы яму ў плодчасці і сіле выразу, стаіць Якуб Колас (Кастусь Міцкевіч). Аднак-жа характар яго творчасці зусім іншы. Колас—сялянскі поэт выключна і застаецца такім да апошніх дзён, хоць у самых пазнейшых яго творах, як заўважаюць крытыкі, прабіваюцца стрункі індывідуалістыч-

Якуб Колас.

ных перажыванняў. Скажам—і ён пачынае падавацца разважаньням, так характэрным для інтэлігэнцыі. У повесці — „У палескай глушы“—выводзіць жыццё вясковай інтэлігэнцыі. Усё-ж у цэлым Якуб Колас—інтэлігэнтны селянін і ў сваіх творах адбівае тую мукі і балячкі, якія перажывае яго брат у апошні час, каротка — зьяўляецца ідэолягам сялянства.

Як селянін — у часы рэвалюцыйнага уздойму — Колас рэвалюцыйны, у часы рэакцыі — прае сваі „*Песні жалбы*“ а). З усіх нашаніўскіх пісьменьнікаў у Коласа ўласнае элегічны, смутны тон прабіваецца найболей яскрава. Селянін — дзіця прыроды, стаіць так блізка да яе, што амаль зліваецца з ёю. Колас — маляр беларускае прыроды і чуе такую любасьць да яе, што яна сама, здаецца, адбіваецца ў радкох яго твораў. Як маляўнік прыроды — Колас стаіць па-над усімі беларускімі пісьменьнікамі і поруч з лепшымі пісьменьнікамі сусьветнымі. Колас, апроч таго, выдзяляецца, як псыхалёг, душавед. Выведзеныя ім беларускія тыпы задзіўляюць нас псыхалёгічнаю праўдзівасьцю. Асабліва Колас выдзяляецца, як знавец дзіцячае душы. Ён тут — вучыцель, пэдагог.

Колас нарадзіўся ў 1882 г. ў в. Мікалаеўшчыне, Менскага павету, ў сям'і беднага селяніна, які потым наняўся палясоўшчыкам. Па сканчэньні пачаткавай школы ў Мікалаеўшчыне, Колас паступае ў Нясвіскую настаўніцкую сэмінарыю і потым робіцца настаўнікам.

1906 г. за зьезд настаўнікаў у Мікалаеўшчыне быў звольнены з службы і знаходзіўся пад наглядам паліцыі. 1908 г. быў засуджаны на тры гады ў турму і адседзеў гэта ў Менску. З 1912 г. зноў застаўся настаўнікам. У часе вайны быў забраны ў войска, разам з ім адшоў у глыбіню Расеі, але хутка быў звольнены па нездароўю і жыў у Курскай губэрні. 1921 г. пераехаў у Менск, дзе жыве і цяпер.

Пачаў пісаць яшчэ, калі яму было 12—13 гадоў, і зразу-ж пабеларуску. Былі гэта насьледаваньні баек Крылова. Тады-ж напісаў і самастойны верш: — „*Вясна*“, які, мусіць, і застаўся ў рукапісу. Друкаваць творы пачаў у „*Нашай Доле*“, потым у „*Нашай Ніве*“, а поруч яны выходзілі асобнымі выданьнямі. Пісаў і вершам і прозай пад рознымі псеўдонімамі. Найбольш вядомыя: Якуб Колас у вершах і Тарас Гушча — у прозе.

Асобныя кніжкі:

- 1) „*Песні жалбы*“, Вільня 1910 г. — зборнік вершаў.
- 2) „*Апавяданьні*“, Вільня 1912 г. — зборнічак даўжэйшых расказаў.
- 3) „*Родныя зьявы*“, Вільня 1914 г. — найбольшы зборнік расказаў у прозе.
- 4) „*Сцэнічныя творы*“, Менск 1917 г. — („*Антось Лата*“ і „*Па дарозе да новага жыцьця*“).
- 5) „*Сымон — Музыка*“, Менск, 1918 г. — поэма вершам.
- 6) „*Казкі жыцьця*“, Коўна, 1921 г. — зборнічак расказаў у прозе.
- 7) „*Водгульле*“, Менск 1922 г. — зборнік вершаў.
- 8) „*Новая зямля*“, Менск, 1923 г. — вялікая поэма вершам.
- 9) „*У палескай глушы*“, — Менск, 1923 г. — повесьць.

Апроч таго, выдаваліся меншыя кніжкі (Нёмнаў дар, Тоўстае палена і інш.).

Трэба зазначыць яшчэ, што Колас, як вучыцель, прычыніўся і да выданьня кніжак для школы: „*Другое чытаньне*“ Вільня 1909 г. і інш. У вапошні час выйшла яшчэ некалькі зборнічкаў прозы Коласа, як „*Крок за крокам*“, „*На рубяжы*“, „*Беларускія народныя казкі*“, „*Першыя крокі*“, „*У ціхай вадзе*“ і інш.

а) Так названы гдзін з зборнікаў яго вершаў.

З ранейшых вершаў.

Беларусам.

Устаньце, хлопцы, ўстаньце, браткі,
Ўстань ты, наша старана!
Ужо глядзіць к нам на палаткі
Жыцьця новага вясна.

Ці-ж ^{а)} мы, хлопцы, рук ня маем?
Ці-ж нам сілы Бог ня даў?
Ці над родным нашым краем
Луч ^{б)} свабоды ня блішчаў?

Выйдзем разам да работы!
Дружна станем, як сьцяна, —
І прачнецца ад дрымоты
З намі наша старана

На новы год. (1907)

З новым годам, шчасьцем новым!
Дай-жа, Божа, гэты год
Каб успомніў шчырым словам
Працавіты ўвесь народ!

Каб больш сьлёзы ня ліліся,
Каб ня падаў чалавек,
Каб астрогі запырліся
Ад людзей на вечны век.

Каб казалі, што хацелі,
Каб ня гнулісь. як цяпер,
Каб са страхам не глядзелі
На вураднікаў каўнер.

Каб пабольшала нам поле,
Каб разросься вузкі луг,
Каб сьпявалі ^{в)} песьні волі
Дзяржучы жалезны плуг.

Дай Бог шчасьця вам і долю,
Усім, хто сьлёзы праліваў,
Хто у бедным, родным полі
Зерня праўды засяваў!

а) У арыгінале — чы-ж. б) Русіц — коска. в) Ужываецца болей — паялі.

„Асадзі назад!“^{а)}

Дрэнна маё жыцьце—
Усё ідзе ня ў лад;
І крычаць усюды:
„Асадзі назад!“

Божа ты мой мілы!
Б'юся я, як гад;
Толькі-ж куды выйду —
„Асадзі назад!“

Помню, я жаніўся —
Добры быў мой сват!
К дзеўцы нос паткнулі —
„Асадзі назад!“

Дзеўка была важна —
Багатыр Кандрат
Ногу мне падставіў, —
„Асадзіў назад!“

Трапіў я у горад,
Быў як-раз „парад“.^{б)}
Лезу я уперад —
„Асадзі назад!“

Пуста у засеках,
Жыта пабіў град...
— Дай, старшынка, ссуды!^{в)}
— „Асадзі назад!“

Я з капейкі зьбіўся,
Зарабіць я рад.
Ці няма работы? —
„Асадзі назад!“

Сам я растрапаўся,
Лезе з плеч халат...
— Памажэце, людзі!
— „Асадзі назад!“

У вёску хлеб прыслалі, —
Там галодных шмат...
Пруся я з мяшэчкам...
— „Асадзі назад!“

Сына свайго ў людзі
Вывеў-бы Ігнат.
— Ось, мой сын, паночкі...
„Асадзі назад!“

а) Увайшла ў зборнік „Водгульле“, стр. 65. б) Урачыстасьць вайсковая. в) Рус.— пазычку.

Галаву я маю —
Быў-бы дэпутат...
— „Правоў ты ня маеш —
„Асадзі назад!“

Праўда, што таіцца?
Быў і мой чарод:
Адзін раз на жыццё
Вышаў я ўпярод!

Ўзбунтавалася вёска —
Ой, быў цяжкі год! —
Прыяжджае прыстаў:
— „Выхадзі ўпярод!“

„Да працы“.

«Браты! вялікая дарога
Чакае нас і родны край.
Настала жніва, працы многа,
Навукі зерня засявай!

Нясеце сьвет — у змроку дрэмле
Наш мілы край, наш родны кут.
Няхай ўваскрэснуць нашы землі,
Няхай асьвеціцца наш люд!

Дапома-ж Бог нам у прыгодзе!..
Ні царскі біч, ні прышлы хам, —
Хай будзе лад ў сваёй гасподзе
Ствараць народ-ўладарац ^{а)} сам».

З зборніка «Песьні жалбы».

Усход сонца.

На усходзе неба грае
Дзіўным блескам жару,
Залацісты сноп купае
Ў полымі пажару.

Чуць-чуць дрогне, прыліецца
Чэрвень на усходзе;
Гэта неба усьміхнецца
Людзям і прыродзе...

І ўбірае залатую
Сонейку дарогу,
Паліць сьвечку дарагую
Прад аўтарам Бога.

а) Старабаўг.—валадар(а),

Над папамі змрок прарваўся,
Па нізу расплыўся;
Лес туманам заснаваўся,
Луч расой абмыўся.

Як-жа добра пахне збожжа,
А кругом спакойна!
Эх, як слаўна, як прыгожа,
Хораша, прыстойна!

Чыстых хмарах валаконцы
Сталі у кружочак
Вышай лесу, проці сонца —
І спялі вяночак, —

І сабрала неба ясна
Блеск усіх калёраў
Стройна, дзіўна, сугалосна,
Як бы песьня хораў.

В е ц е р .

Ой, ты, вецер неспакойны,
Дзьмеш ты бяз устанку!
Адну песьню нам сьпяваеш,
Адну кажаш байку.

То засьвішчаш за вугламі,
Жалем заліешся,
То сярдзіта ў дзьверы стукнеш,
Злосна засьмяешся!..

То заплачаш сіратаю
Над убогай хатай,
То засогнеш, як над нівай
Той мужык-араты;

Ой, ты, вецер няпрытульны,
Родны брат мой ў долі;
Раскідаем сьмех і сьлёзы
Мы у чыстым полі!

Васеньні дождж.

Сыплюцца кроплі часта і дробна,
Ціха па стрэсе бубняць;
Смутак наводзіць шум іх жалобны,
Хочацца плакаць, стагнаць.

Цёмная ночка, ночка глухая
Цягнецца доўга, як год.
Вецер дажджлівы панура сьпявае,
Жаласна сьвішча праз плот.

Круцяцца думкі, сон разганяюць,
Душу туманяць яны,
Волю далёкую мне ўспамінаюць,
Дні маладыя вясны.

Сыплюцца кроплі часта і дробна,
Нудна у вэжны бубняць.
Смутна іх песьня, плачу падобна,
Сьлёзы ў тэй песьні чуваць!

В я с н а.

Вясна, вясна
Жаданая!
Ты прыйдзеш зноў,
Ты вернешся.

Вясёлы сьпеў
Прыветлівы
Руччоў ў палёх
Пачуецца.

Ачнецца гай
І з песьнямі
Ў зялёны ліст
Адзенецца. ^{а)}

Напоўніць лес
Птушачы сьвіст,
Травою луг
Акрыецца.

А з полудня
З маланкаю
Хмурыначка
Націсьнецца;

І першы гром,
Як музыка,
Таёмна так
Пракоціцца.

І грудзь ^{б)} зямлі
Ў скалышыцца,
Дажджом яна
Абмыецца;

Ў прыродзе ўсё
Народзіцца,
І моладасьць
Ей вернецца;

Ды толькі мне
Ня вернешся,
Ты, моладасьць...
Ня вернешся...

Вясна, вясна
Жаданая!
Ты вернешся,
Ты вернешся!..

Х л е б а р о б.

Цёплы вечэр. Ціха ўсюды;
На заходзе сонца.
Хмаркі заход чуць заслалі
Тонкім валаконцам.

Зьяюць хмаркі ў пазалоце,
Як агнём палаюць.
За гарою ціха-ціха
Песьні заміраюць.

Хлеббароб, мужык вясковы —
Вось па межах ходзіць;
Выйшаў ў поле, каб пабачыць
Як Бог жыта родзіць.

Твар сур'ёзны хлеббароба,
Важны, задумённы;
Ходзіць, рукі залажыўшы
За паяс раменны;

Як-бы градкі, йдуць радамі
Вузкія загоны,
Апранула зямля-матка
Кажушок зялёны.

Густа жыта маладое
Поле ўсё пакрыла,
Расьце добра і прыгожа,
Ажно глянуць міла.

Каласочак раскрывае
Клетачку зялёну;
Дзе-ня-дзе яго ўжо вусік
Блісьне па загону.

Хлеббароб глядзіць з уцехай,
Ходзіць ў Божым дару...
Так ні поп, ні ксёндз ня ходзіць
Пры сьвятым аўтару.

^{а)} Лепей—апранецца. ^{б)} Русіц.—грудзі.

П л ы т н і к і .

Клунак за плячамі,
Кій ў руках хваёвы —
Валіць чарадамі
Бедны люд вясковы.

Босыя іх ногі,
Твар іх загарэлы;
Кажушок убогі,
Чуць прыкрыты целы.

Ззаду ледзь ступае,
Хлеб вязе кабыла;
Нукае, гукае
На яе Кірыла...

Ярка сьвеціць сонца,
Ліст не скалыхнеца.
Горача бяз конца, ^{а)}
Пот на землю льеца.

Срэбрам ^{б)} адлівае,
Як люстэрка, Нёман,
З ранку ня сьціхае
Над вадою гоман.

Толькі крыкі чуеш:
„Вазьмі на „барбару“! ^{в)}
„Чаму не тарнуеш?!
„Гад! паб'ю ўсю хару!
„Закідай шырыгу! ^{г)}
„Папхні прысам ^{д)} ўліва!
„Варушыся, падла,
„Ня сьпі ў шапку! жыва!“

І заднік бяз толку
Па плыту лятае;

Згубіў ўсю знароўку ^{е)}
Ня ў той бок трымае ^{ж)}.

Гнецца плыт дугою,
Ў бераг яго клоніць;
Быстраю вадою,
Як вужаку, ломіць.

Вось, на мель ўзагналі.
Крык, сярдзіты голас...
Порткі паскідалі,
Ўсе ў вадзе па пояс.

Бомы ўсе пабралі:
„Рразам, хлопцы! рразам!
„Ну, яшчэ! што сталі?
„Ну, яшчэ прыляжам!“

Вецер загуляе —
Хвойнік, лозы гнуцца;
Плытнік спачывае,
Як сабака ў будцы.

Гнецца плытнік ў полі,
Мерзьне ён у холад;
Знае ён нядолю,
Знае ён і голад.

Што-ж? бяднота гоніць!
Толькі сілы траціш;
Толькі косьці ломіць,
Як хваробу хваціш...

Эх, ты, доля, доля!
Голад ты, бяднота!
Не свая тут воля,
Не свая ахвота!..

М ы х о д з і м .

Мы ходзім спатыкаемся,
Бадзяемся, як п'яныя;
Мы з голадам здрадніліся,
Худыя, абарваныя.

Асьмеены, аблаены,
Гразёю мы абмазаны,
Багатымі мы скрыўджаны,
Няволаю мы зьвязаны.

Ў балоты мы адціснуты,
Загнаны мы у шчыліны;
І вочы нам завязаны,
І вушы нам зачынены.

Адно мы добра ведаем:
Хоць вечна мы блукаемся,
А ўсё-ж такі, хоць некалі,
А праўды дачакаемся.

а) Няправільна ужыты напіск: канца; б) Пол'ён.—серабрам. в) Прылалы на канцы плецяня з вырвачак. г) Тое, што і якар. д) Кій, якім пап'іхаюць у дно. е) Русіц.—звык, лоўкасьць.

Пісьмо з турмы.

Напішы мне, калі ласка,
Пісямко да хаты!
Піша з дому мне Параска,
Што сын здан ў салдаты...

Охо-хо! Пракоп ўздыхае
Ў смутку і ў кручыне;
Белы ліст ў руках трымае
І канвэрцік сіні.

Просіць шчыра грамацея,
Навет шапку скінуў;
Сам Пракоп пісаць ня ўмее, —
Гдзе ж—ў бядноце гінуў;

Вырас ў вёсцы на мякіне,
Жыў з худобай ^{а)} змалку,
Ціжар жыццья знёсна сьпіне,
Высах ўвесь у палку;

У астатку вось папаўся
Ў сьпісак арыштанскі
За то, быццам, што зьбіраўся
Лес падкуруць панскі.

Што-ж табе пісаць, старэнькі?
— А пішы, нябога:
Жонка, сын мой дарагенькі!
Шлю паклон з вастрога.

Сэрца мне баліць, і вас я
З думак ня спускаю,
Кожны божы дзень і час я
Дом свой ўспамінаю.

Жонка мая дарагая!
Ты ня скрыўдзь Івана.
Калі грошай не хватае, ^{б)}
Пазыч у Сьцяпана.

Няхай дзядзька не баіцца —
Адамо з падзякай, —
Хлопцу-ж трэба холь акрыцца,
А ня йсьці сабакай.

Спраў кажух яму і боты,
Выпраў, як і людзі,
Дай з сабою колькі злых —
Безялейшы будзе...

Калі досіць корму маеш,
Падкармі больш сьвінку,
Мо' якую захаваеш
На Вялікдзень шынку;

А калі на грош няхватка,
Або корму мала, —
Закалі і поўдзясятка
Хунтаў прышлі сала...

Сын мой! Снасьці ^{в)} рыбаковы
Добра ты прыпратай —
Згодзяцца; а венцер ^{г)} новы —
Маеш час—залатай;

І яшчэ, мой сын, прашу я,
Човен кінь ў адрыве, ^{д)}
Няхай вецер ня сьвідруе,
Няхай так ня гіне.

Ўсё, што можна, захавайце,
Пакуль я вярнуся.
Нераток ^{е)} стары аддайце
Міхалю з Габрусем.

Кнігі ўсе, апроч псалтыра,
Вы аддайце Грышку,
Няхай іх чытае шчыра,
Бо ён любіць кніжку...

Дарагі мой сын! прад здачай
Да мяне зайдзі ты,
Бо мо' больш і ня убачу,
Не пачую, гдзе ты.

Не маркоцьцесь, не бядуйце,
Дасьць Бог спосаб новы.
Што-ж ты зробіш? пагаруйце!
Будзьце ўсе здаровы! —

^{а)} З сканцінай. ^{б)} Лепш — не хапае. ^{в)} Прылада. ^{г)} Прылада для лаўленьня рыбаў.
^{д)} Гумно для сена; ^{е)} Ігрышны для лаўленьня рыбы.

Г у с і.

Зоры далёкія, зоры бліскучыя
Ціха гараць над зямлёй.
Крыкі знаёмыя, крыкі пявучыя
Льюцца вязэрняй парой.

З поўначы холаду, сівера буйнага
Гусі на поўдзень ляцяць;
З неба далёкага, сьцепу лазурнага ^{а)}
Нудна прашчаньне крычаць.

Дзікія гусанькі, птушачкі вольныя,
Весьнікі скорай зімы!
Хочацца з вамі ў сьцепы прасторныя,
К сьвету і сонцу ад цьмы! ^{б)}

Толькі-ж падрэзаны крыльлі свабодныя:
Моцна ²⁾ пільнуюць мяне —
Дзьверы акутыя, сьцены халодныя,
Краты ^{в)} з жалеза ў вакне.

Родныя абразы.

Вобразы мілыя роднага края,
Смутак і радасьць мая!
Што маё сэрца да вас парывае?
Чым так прыкованы я.

К вам, мае ўзгорачкі роднага поля,
Рэчкі, курганы, лясы,
Поўныя смутку і жальбы нядолі,
Поўныя смутку красы?

Толькі я лягу і вочы закрою,
Бачу я вас пред сабой:
Ціха праходзіце вы, як жывыя,
Зьяючы мілай красой.

Чуецца говар мне сьпелае нівы,
Ціхая жальба палёў,
Лесу высокага гоман шчасьлівы
Песьня магучых дубоў...

Вобразы мілыя, вобразы смутныя,
Родныя вёскі і люд!
Песьні цягучыя, песьні пакутныя,
Бачу і чую вас тут!

а) Сіняга, б) Ужываецца больш — цемры. в) Жалезныя пруты ў вокнах турмы.

Песьня няволі.

Як лёгкі дым, як тонкі пар,
Расталі ў небе кучы хмар...
Ой, неба глядзь ^{а)} далёкая,
Крыштальная, глыбокая!

Як моцны гук, прызыў вясны!
З тваей пачуўся вышыны! ^{б)}
Прастор, прастор і воля там,
Але ня нам яны, ня нам!

Запёрты мы, прыдаўлены ^{в)}
Рашоткі ^{г)} нам настаўлены.
Высок, высок паркан-сьцяна,
Нам песьня волі ня чутна...

Ня нам вясны прастор, лучы, ^{д)}
Ня бійся, сэрца, і маўчы!
Ў няволі годы адцьвітуць...
Не плач, душа! ня рвіся, грудзь. ^{е)}

З зборніка „Водгульце“.

Перад ўраі.

Сінь і глыб бяз канца—края...
Ціш і згодчка сьвятая
Неба, землю абнялі.

Сонца зранку жарам пыша,
Ветрык лісьце чуць калыша,
Вее чуць паўзверху зямлі.

Лес і поле з збажыною,
Апавітыя смугою ^{ж)},
Задуменныя стаяць.

І сярод цішы трывожнай
Над замелькаю набожнай
Сталі хмаркі вынікаць;

Ды так ціхэ, так пужліва,
Як-бы зданкі або дзіва
Невядома скуль ўстае.

Шырыць сонца клуб іх белы
І маланак-громаў стрэлы
Ім на страх куче.

А зямля як-бы замлела,
Нават дуб стары нясьмела
Зрэдка лісьцем павядзе.

Змоўклі ўсе вакруг абшары,
Бо замысьлілі ^{з)} штось хмары...
Ой, знаць, бура загудзе!

Н а н і в е.

— Гэй, мой конік! гэі, мой сівы!
Ну, яшчэ, маленькі!
Варушыся, гэі, ня бойся,
Конік мой сівенькі! —

Ў полі зранку за сахою
Аратай гукае,
Сіўку, друга ў цяжкай працы,
Просіць—панукае.

а) Лепш — гледзіна. б) Лепш — вышыні. в) Рус. — прыдушаны. г) Тое самое, што і — краты. д) Рус. — коскі, прамені. е) Рус. — грудзі. ж) У пераносным значаньні — смуткам, нудою, з) Лепш—задумалі, ад—думка.

Сам бяз шапкі, босы ногі,
Грудзіна раскрыта;
Б'юць каменні аб нарогі,
Скрыгацяць сярдзіта.

І шуршаць пяскі буйныя,
Як жарства рачная,
Ходзіць подскакам ў дрыготках
Сошачка крывая.

Аратай ідзе спавагу, а)
Мерна, крок за крокам.
Вузка доўгая палоска,
Не акінеш вокам.

Пройдзе боразну аратай,
Сошку падтрасае,
Сам назад ўвесь падаецца;
Конік службу знае:

Сам заходзіць без панукі,
Без каманды, спраўна,
Аж нейк глянуць на сівага
Люба і забавна.

Нібы знае сівы конік
Думкі аратая,
І яго панукі-крыку
Сіўка не чакае.

Аратай-жа, завярнуўшысь,
Спыніць друга-сіўку,

Слова ласкавае скажа
І паправіць грыўку;

Гладзіць коніка па шыі,
Мух дакучных гоніць,
Як-бы з самым лепшым другам,
З сіваком гамоніць.

— Змардаваўся? б) адпачынь, брат!
Пастаім, пакурым; •
Вератнік в) мы гэты скончым,
Спачываць патурым.

Конік трэцца галавою
Аб яго кашулю; г)
Адпачыўшы, зноў ён цягне
Сошачку-крывулю.

А аратай, задуменны,
Зноў ідзе ступою.
Моцна, моцна 2) іх зрадніла
Праца за сахою!

— Гэй, мой конік! гэі, мой сівы! —
Носіцца па полі.
Конік, сошка і аратай
Мерна йдуць паволі.

Эх, ты поле! колькі сілы
Тут затраціць трэба!
Цяжка, цяжка дастаешся
Ты, кавалак хлеба!

Няшчасная маці.

У кожную ночку, як сьвет заціхае,
І зоркамі гляне гара,
Халодныя нутры зямля раскрывае,
З тых нутраў выходзіць мара. б)

Ідзе яна ціха, як ночка, панура,
Ідзе пад крыжы—растанцы, в)
Стаіць нярухома, выглядвае хмура —
Усе аглядае канцы.

І далей бяз шуму ідзе на балоты,
Ідзе, не крануўшы расы,
І плачуць ёй сьледам пудліва чароты,
І ціха шумяць ёй лясы.

а) Паважна. б) Полён. — змучыўся, змарыўся. в) Кавалак поля — мера. г) Лей-
цей — сарочку. д) Здань, зданьчэ. е) Што стаяць на крыжаваньні дарог.

Абходзіць магілы, на прыклад ^{а)} садзіцца
І сёлы вартуе яна,
Па роднаму краю снуе і цяніцца,
Заўсюды панура, адна...

* * *

І людзі гавораць, што часта чувалі
А поўначы плач на палёх
І часта кабету адну сустрачалі,
Гаротную, ўсю ў рызманох. ^{б)}

чулае вуха той плач улавіла.

„Ой, дзетанькі!“ — плача яна:

„Ці-ж я за тым вас на сьвет нарадзіла,
Каб век заставалась адна?

Каб крыўдзілі людзі і жыць не давалі?
За што-ж вы зракліся мяне?

За што вы матулю жывой пахавалі?“ —
Так плача ўсё здань ў цішыне.

Т р о й к а.

Коні скачуць. Дзын-дзын дзын!

Гучны звон нясецца

І далёка між раўнін

Ціхім жалем льецца.

Ціхне, глухне гэты звон.

Ўскочыўшы ў гаёчак,

Ўсё слабее, ціхне ён,

Кволы ¹⁵⁾ галасочак...

Вось і тройкі ня відаць,

Праняслась стралою,

І званочка ня чуваць

Плачу пад дугою.

Толькі пыл трубой курыць

Над дарогай бітай;

Поле ціхае глядзіць

Сіратой забытай.

І пытае ціш ^{е)} яго

Поглядам, здаецца;

Хто праехаў і чаго

І куды нясецца?

І ня будзе знаць, стралой

Куды тройка скача,

І званочак пад дугой

Чаго ціха плача.

Звон шыбаў.

Ноч маўкліва. Цёмна, глуха.

Прылажыла чутка вуха

За вакном старая вішня;

Штось прамовіць: шу-шу-шу!

І заціхне, бы баіцца

Памыліцца

І сказаць што-небудзь лішне.

Я лажусь, агонь тушу.

Неба хмура, няпрыветна;

Зрэдка ветрык чуць прыметна

Скулься ціха набягае

І галінкі згайдане

І знікае, ці дзесь далей

Бяжыць хваляй,

Байку тайнасьць ціха бае

Анямелай цішыне.

^{а)} Прыклад над магілаю, капец. ^{б)} Пэўна ад — рыза, адзежа сьвяшчэньніка; трэба разумець — лахманы, падраная адзежа. ^{е)} Лепей — цішыня.

Ў хаце ціха, нават жутка.
Ловіць зыкі вуха пудка:
Звоніць шыбка штось жалобна —
Дррон-дррон! ціха бразгаціць ...
Чуць счакаўшы, новым звонам —
Нізшым тонам

Так-жа нудна, так-жа дробна
Шыбка новая зьвініць.

Няма ветру, ўсюды ціха;
Шыбы-ж звоняць—што за ліха?
Хто ў іх стукнуў? Хто чапае?
Ці то знак хто хоча даць,
Што згубілі мы дарогу,
Б'е трывогу,

Ходзіць, ўсіх прасьцерагае
І накладвае пячаць

На шляхі, дарогі гыя,
Дзе крыжы згнілі старыя,
Ці зумыслу пазьнімалі,
Як ад'жыўшыя свой час?

Хто такі ён? Невядомы,
Незнаёмы,

А мо' дзе і сустракалі,
Мо' з ім бачылісь ня раз?

І так сьцішна, чагось смутна.
Ўсё сьпявае шкло пакутна;
Толькі-ж думка не згадае,
Што гуторыць гэты сьпеў,
І ня хоча супыніцца,
Пагадзіцца

З тым, што сэнсу ня ўчытае:
Ці то жалаба, ці гнеў?

Шыбы звоняць і сьпяваюць,
Глесьню скончаць, зачынаюць,
То павысяць яны голас,
То замлеюць, то замруць.

Жаль ў іх песьні сэрца чуе
І гаруе.

Шклячка-ж звоніць ўсё раз-по-раз,
Не дае ўсё мне заснуць.

Цені-страхі.

Вечар блізка, жар спадае.

З цёмных шчылін хтось нязнаны
Цені-страхі выклікае,

Штось ім шэпча, штось ківае,
Ды таёмна, няўчытана.

Сьмех вясёлы зьбег няждана

З таго лесу і пагорку,
З тых лагчынак і з кургану.

Смуткам поле чуць заткана,

Смутац ходзіць па надворку.

Пуцявінкай праз разорку
Скача мышка палахліва

І шукае сваю норку
На мяжы каля аторку а)
І зьнікае дзесь маўкліва.

Я іду, гляджу і — дзіва:
Ці раней таго ня бачыў?
Ўсюды стала нейк пужліва

І трывожна-баязьліва!
Зьмену гэту я зазначыў.
Хто-ж выраз той перайначыў?
Я ня сьцямялю і пытаю,

а) Аторак, уторак, утор — пакінае, не загоранае баранна.

Ўсіх, каго я тут ні бачыў,
Ўсіх, каго ні спатыкаю.
— Чапля! чапля! стой! — гукаю:
Ты ня ведаеш, скажы ты,
Ці я сам страхоў шукаю,
Сам іх вобразы ствараю,
Ці тым страхам ўсе спавіці?
— Ня пытайся: я ня знаю! —
Тры вароны ляцяць з гаю.
Цяжка крыльлі іх мігаюць.
— Гэй, спынецесь! справу маю:
Штось у вас я запытаю... —
— Мы ня знаем!.. Не, ня знаю!
Закрычалі і знікаюць.
Насустрэч старцы дыбаюць.
— Скуль вы, людзі? Хто такія?—
Воч старцы не падымаюць,
Ўсе маўклівы, разважаюць:
— Мы—сьляпыя, мы—глухія!—
Цені сталі болш густыя,
Многалучны а), нясчысьлёны,
Многазначны, хоць пустыя,
Вельмі страшны, бо нямыя,
Пад пячацьцю ўсе замкнёны.

П о к л і ч.

Гэй, чулыя сэрцам! Гэй, душы жывыя!
Ідзеце вы долі шукаць
Ёсьць у вас сілы яшчэ маладыя,
Ёсьць у вас яшчэ крыльлі лятаць!

Але ўважайце: балотная бросьня б)
Іх кожную хвілю сачыць,
А гнільню зацягне, душа не ўваскросьне,
Ўгару над зямлёй не ўзьляціць.

Вы чуеце хваляў жывых набяганьне?
Прыгледзьцеся: новыя дні,
На вас пазіраюць у іскрах сьвітання,
І сьвецяць другія агні.

Сьпяшайцеся, брацьці, расою халоднай
Ваш твар выразьлівы абмыць
І воздух гаючы палёў, нівы роднай
У грудзі чым больш захапіць.

Але памятайце: на вашым сумленьні
Нясплачаны доўг векавы:

а) Русіц. — шматкосныя, шматпраменныя. б) Плесень.

То доўг прад народамі, то доўг разуменьня,
Якое зачэрпалі вы

З народнага скарбу душы самабытнай
І з скарбу яго мазалёў.

То ён, працавік наш, то ён, старажытны,
На гору нас моўчкі узьвёў

Гадуе вас поле, што золатам зьзяе...
Пясчоў, неўраджайных пясчоў...

Вас корміць сярмяга, што долі ня знае,
Ня ведае ласкі братоў.

Ідзеце-ж к народу, як добрыя дзеці,
Ідзеце. Злучайце яго

! горкую праўду у вочы скажэце,
Чаго ён гаруе, чаго?

„СЫМОН МУЗЫКА“.

Кароткі зьмест: У вясковай хаце нарадзіўся хлапец — Сымон. Ён быў непадобны да другіх. Складаў песенькі, прыслухоўваўся да музыкі ў прыродзе. Хлопчык быў загнаны ў бацькоў і суседзяў. Бацькі ня ведалі, што рабіць з хлапцом. Пасучы скаціну, Сымон пытаўся ў дзеда аб рэчах, яму толькі аднаму зразумелых: ці чуе зямля боль, чаму ня роўныя дзевы ў лесе? Граньне дудароў напoўніла Сымонку жывым агнём. Дзед пазнаў талент у хлапцу, падарыў яму дудку, а, ўміраючы, і скрыпку. За іграю Сымон часта не даглядаў авечак.

Адзін раз на авечак напалі ваўкі. Бацькі прагналі Сымона з дому. Сымон пачаў блукацца па сьвеце, і толькі скрыпка яго цешыла. Ён садзіўся дзе-небудзь у лесе, ці полі — і граў. Яго ігру пачуў сьляпы жабрак і ўзяў яго з сабою. Але яны адзін аднаго не разумелі.

Адзін раз, зайшоўшы з дзедам у хату, Сымон пабачыў дзяўчынку — Ганну; яны зусім зразумелі адзін аднаго. З гэтага часу яны ўжо адзін аб адным не забываліся.

Сымену дадзела хадзіць з дзедам, які яго не разумеў і выкарыстоўваў. Па нагавору жыда Шлёмы ён застаўся ў карчме іграць. Але й тут ня мог усядзець. Затое ў карчме ад парабка Яхіма Сымон пазнаў многа рэчаў аб жыцьці, аб людзкой няроўнасьці, аб патрэбе змагацца.

Сымон уцякае з карчмы, забіраецца ў лес і адводзіць па звычайу сваю душу ў ігры. Ігру гэтую пачуў князь, які быў на паляваньні, і рашыў забраць яго ў двор. У двары Сымон ня мог на дзівіцца ўсяму, што бачыў. Ён аб гэтым і ў сьне ня сьніў. Але разам з тым ён пачаў разважаць аб прычыне такога няроўнасьці. Вучыцелем у гэтым стаўся паляўнічы Даніла, у хату якога Сымон перабраўся. Разам з тым у яго расла туга па Ганьне і па прастору. Сымон, па звычайу свайму, выліў гэта ў музыцы, на гэты раз на балі ў князя. Калі паны не зразумелі яго, ён даў характэрнае паясьненьне. Сымон хацеў вучыцца

па нотах, або хоць чытаць, але пан Галыга, музыка князя, які зразу зацікавіў Сымона іграй на роялі, адмовіў яму, сказаўшы, што для яго лепей застацца сьляпым. Сымон урэшце ўцякае і скіроўваецца, вядома-ж, да дому Ганны.

Ганна ўвесь час думала аб Сымону. Але ў яе ўлюбіўся сусед Дамянкі. Ня маючы ўзаемнасьці, ён падсьцярог Ганну ў лесе і кінуўся да яе. Ад гэтага Ганна цяжка захварэла і сталася няпрытомнаю. Калі Сымон прыйшоў да яе дому, ніхто не спадзяваўся, што што-небудзь будзе з яе. Аднак пад чароўную музыку Сымона і пад яго голас яна паступова пачала прыходзіць да жыцця.

На тым і канчаецца поэма, цікавая ня толькі агульным зместам, а галоўнае — апісаньнем дзіўнае ігры ў розных мясцох, глыбокім разуменьнем душы мастака-музыкі, пераданьнем дробных адценкаў яго перажываньняў, проста нязвычайных і так пяшчотных для сына вёскі. Апісаньне прыроды краю і тут у Коласа нашло годнае месца ў роўнай-жа меры, як і сьведамасьць, што прычынай марнаваньня таленту, годнага лепшага лёсу, было прыніжане палажэньне селяніна.

Беларускай моладзі.

Ад роднае зямлі, ад гоману бароў,
Ад казак вечароў,
Ад песень дудароў,

Ад сьветлых взблікаў закінутых дзяцей,
Ад шолыху начэй,
Ад тысячы ніцей,

З якіх аонована і выткана жыцьцё
І злучана быцьцё і нябыцьцё, —
Зьбіраўся скарб, струменіўся няспынна,
Вясёлкавым ірдзеньнем мне сьпяваў.
і выхаду шукаў
Адбітак родных зьяў

У словах-вобразах, у песьнях вольна-плынных.
І гэты скарб, пазычаны, адбіты,
У сэрцы перажыты
І росамі абмыты

Дзяньніц а) маіх, дзяньніц маіх мінулых,
Для вас, душою чулых,
Як доўг, як дар,
Дае пясняр.

а) Раньніх зораў; тутакі — замест дзён.

Сымонка.

Ня прыхільны, як сіротка,
Ня прыласканы нікім,
Ведаў хлопчык, як салодка
Жыць вось так, сабой самым.
На Сымонку даўно ў хаце
Ўсе махнулі ўжо рукой.
Не радзіцца-б лепш дзіцяці
З такой чуткаю душой
У куточках, дзе спрадвечу
Беднасьць лютая гняе.
Цяжка жыць у цемнаце,
У зьянывае чорнай, зьдзеку,
Дзе адбітак свой з-за хлеба
Накладае талака, ^{а)}
Дзе так пільна праца трэба,
Плечы моцныя, рука,
Дзе рот лішні на прымеце
І так топчацца сям'ёй, —
Лепш-бы там ня жыць на сьвеце
Дзеткам з чуткаю душой!

І Сымонка чуў і бачыў,
Як крыўляліся дзядзькі,
Ведаў, што ў сям'і ён значыў;
Нават родныя бацькі
Папракалі ^{б)} сына хлебам
Пры абедзе за сталом.
Ён—завала, ён—нязгрэба,
Ён радзіўся гультаём!
Горка стане бедачыне,
Ня прыхіліцца нідзе,

Тады толькі жаль астыне,
Як пажаліцца дудзе.
На прывольлі, сеўшы ў полі,
Сумна стане хлопчык граць;
Льлюцца, таюць зыкі болю,
Аж колоцяцца, дрыжаць,
Ды заплачуць, затрасуцца,
Капнуць дробнымі слязьмі,
То ў гару яны памкнуцца,
То зноў нікнуць на зямлі
І жалобна заміраюць
Немай жальбаю глушы, ^{в)}
То зноў ціха зачынаюць
Гоман сэрца і душы.
— Ось, глядзецце, здольна грае,
Як дудар той запраўскі! ^{г)}
Так, галубкі, выцінае,
Што рве сэрца на кукі, —
Смугак жнеек тых апране,
Разагнуцца і стаяць,
Як Сымон на дудцы стане
Жальбу сэрца выяўляць, —
Так-жа грае ён прыгожа, —
Серп застыне ў іх руках
І павісьне жменька збожжа
На разогнутых плячах. ^{д)}
Але дудка замірае,
Як-бы той дзівочы ўздых,
І паволі заціхае
У прасторах дзесь пустых.

Ганка.

Дык-то Ганна! Ну й дзяўчынка!
І прыўдалая-ж яна!
Станік тонкі, бы націнка,
Тварык — ветляя вясна.
А як гляне, вочкі ўскіне,
Усьміхнецца — ясны: дзень!
Хоць якая злосьць астыне,
Раптам згоніць з твару цень.
— Ну, частуй музыку, Ганя!
Застыдзілася яна,
Як цвет маку, ўся дазваньня
Шчочка стала чырвана.
Але вочкі ускідае
На Сымонку ды ізноў

Іх саромліва спускае
І ніяк ня знойдзе слоў
Папрасіць яго, як трэба.
І Сымонка сам ня свой:
З сырам сыр есьць замест хлеба,
Трэ галушачкі рукой,
Ніжай гне свой стан сірочы,
Рук ня знае, дзе падзець
І ня сьмее ёй у вочы
Сьмела, проста паглядзець.
Дзед тымчасам, твар жагнае,
Вочы ўзняўшы к абразом,
І прад імі высляўляе
Ён прыветны гэты дом.

а) Праца грамадой, тут у сэнсе — натаўп. б) Русіц.—упікалі. в) Лепш—глушыні.
г) Русіц.—зарраўдвы; удалы. д) Правільна—плячох.

Родны край.

О край родны, край прыгожы!
Мілы кут маіх дзядоў!
Што мілей у сьвеце божым
Гэтых сьветлых берагоў,
Дзе бруяцца срэбрам рэчкі,
Дзе бары — лясы гудуць,
Дзе мядамі пахнуць грэчкі,
Нівы гутаркі вядуць;
Гэтых гмахаў безгранічных,
Балатоў тваіх, вазёр,
Дзе пад гоман хваль крынічных
Думкі думае прастор;
Дзе увосень плачуць лозы,
Дзе вясной лугі цвітуць,
Дзе шляхом старым бярозы
Адзначаюць гожа пуць?!

Гэй, адвечныя курганы,
Сьведкі прошласьці глухой!
Кім вы тут панасыпаны?
Чыёй воляю-рукой
Вы раскіданы па полі,
Даўных спраў вяртаўнікі?
Эх, ня скажаце ніколі,
Што казалі вам вякі!
Вы пуцінаю няроўнай
Бяжыце ў далячыню,
У бок Віліі чароўнай
І пад сьветлую Дзьвігу.

Край мой родны! дзе-ж у сьвеце
Край другі такі знайсці,
Дзе-б магла так поруч з сьмецьцем
Гожацьць пышная ўзрасьці?
Дзе-бы вобруку з галечай
Расквятнеў ^{а)} багацтва цуд ¹³⁾
І дзе-б з долі чалавечай
Нясьмяяліся, як тут?...

Скрозь вяночкі дрэў вясёла
Над мястэчкам ці сялом
Цэрквы, стромкія касьцёлы
Вежы ўзносяць к небысам.
А званіцы перад сьвятам
У касьцёл, царкву завуць.
Каб прад богам і прад братам
Віны ўсе свае пачуць.
Родны край! у божа імя
Ў чэсьць касьцёлаў і царквоў
Паміж дзеткамі тваімі
Многа легла камянёў;
Многа вышла трасяніны —

а) Пол. — расцьвіу.

Меч, агонь зьнішчалі край:
З двух бакоў „айцы“ дубінай
Заганялі нас у рай!
Кроў лілася ручаямі,
Зрада чорная расла,
Што папамі і ксяндзамі
Ў сэрца кінута была.
І цяпер над намі, брацьця,
Яшчэ ў сіле той раздор —
І папоўскае закліцьце
І ксяндзоўскі нагавор.

Брацьця мае, беларусы!
У тэй кнізе лядзкіх спраў
Сам лёс, мусіць, для спакусы
Гэты край нам адзначаў.
Тут схадзіліся плямёны
Спрэчкі сілаю канчаць,
Каб багата адароны
Мілы край наш зваяваць.
А нас цяжка ў сэрца раніць
Пад прыгон узяць навек,
Нашы скарбы апаганіць,
Душу вынесьці на зьдзек,
Каб у віры тэй ашукі
Зьнішчыць нашы ўсе сьляды,
Каб ня ведалі і ўнукі,
Хто такія іх дзяды.
І лілася кроў нявінна —
Швэд набытак наш паліў,
А ўрад царскі самачынна
Тут гвалтоўнасьці тварыў,
Будаваў астрог народу
І барбарскім ^{а)} капылом
Мерыў волю і свабоду,
А культуру нёс з калом.
І бяз жалю капытамі
Конь казацкі тут ступаў
І збажынку з ярынамі
Талачыў і драсаваў.

.
.

У п о л і.

Поле шырокае, роднае поле
І збожайка шаты, ^{б)}
Прастор многадумны,
Разумны!

^{а)} Грубым. ^{б)} Багаты явопраткі.

Хай-жа спаткае нас шчырая воля,
Асьветліць і хаты
І гумны.

Я—выгнаны сын ваш, так: я—бадзяга,
Бяз ласкі, бяз долі;
Я—колас бяз нівы
Маўклівы.

Хай-жа адна нас атуліць сярмяга —
Той вецер у полі
Шумлівы.

Эх, лес цёмнакудры, мілы мой лесе,
Удумныя дрэвы, ^{а)}
Зялёныя шаты,
Мой брат ты!

Там лісьцейка дуба выска ўверсе
Выконвае сьпевы
Заўзята.

Там весела-вольна, ціш ^{б)} там лунае...
Краіна другая,
І фальшы няма там.
Як з братам,

Гутарыць краска з табою лясная
І ты, дарагая,
Была там.

Сонейка ты маё, радасьць мая ты!
Дзе ты цяпер? дзе ты?
Ты дух мой будзіла,
Жывіла...

Не: ня міну, ня міну твае хаты,
Хоць можа мяне ты
Забыла. ^{в)}

А тут... павуцьцё пана-магната, ^{г)}
Панурыя сьцены,
І валы — акопы
Затопы.

Многа ахвяр тут, эх, як багата!
Ламалі рамены
Тут хлопы.

Ткаў прагавіты павук свае сеці,
І вязьлі ў іх мухі
І мошкі малыя,
Сьяляпыя.

А ёсьць праўда, ёсьць яна ў сьвеце,
Ёсьць страшныя рухі
Жывыя!

^{а)} Пол. — дзерава. ^{б)} Ленш—цішыня. ^{в)} Ленш.—забылася. ^{г)} Лац.—вялікі пан.

Пад гукі музыкі.

А яна пад той шумок
Сьпіць салодка... Дзень вітае,
Цьма расходзіцца густая,
Радасьць суліць ім дзянёк.
Сьпіць Гануса ціха—роўна,
Ружавеюць яе шчочкі;
Нікнуць з твару цені ночкі,
А ён цешыцца бяслёўна.
Вось з-за лесу ўстала сонца,

Расыпае касьнікі,
Залатыя ручнікі,
І цалуе праз ваконца
Зьбітых кудзер валаконцы,
Жылкі сінія рукі.
І ў адказ на тое зьязьняне
Сьмех ёй вусны асьвятліў —
То—яе душы сьвітаныне —
Сілы сьвежае прыліў.

„Новая зямля“.

Кароткі зьмест Малазямельны селянін, Міхал, служыць палясоўшчыкам. Пан Радзівіл мала зважае на жыцьцё падобных Міхалу і пераводзіць яго з месца на месца. Гаспадарку вядзе брат Антоць, хатнюю — жонка Ганна. У Міхала купка дзяцей. Жыцьцё сям'і Міхала апісваецца з усіх бакоў і ў розныя поры. Асабліва цікава апісваецца сваяроднае жыцьцё дзяцей.

Слабая забяспечанасьць піхае Міхала да думкі аб неабходасьці мець свой куток—„Новую зямлю“. У часе жыцьцёвых няладаў гэтая думка ўзрастае ўсё болей і болей. Лачынаецца хваравітая цяга да „Новае Зямлі“ і шуканьне яе. Тут цікавыя абразкі з прыгоды сялян, дзяцей прыроды, пры стыку з месцам і яго жыцьцём.

Урэшце зямля куплена і застаецца толькі пераехаць туды, але жыцьцёвыя няўдачы—самая гарачка ў зьвязку з пераменаў і, ўрэшце, хвароба—прыводзяць Міхала замест „Новае Зямлі“ — да магіль.

У „Новай Зямлі“, як і ўсюды ў Ксласа, а то ласьне тут найлепей, апісана сялянскае жыцьцё, самая душа селяніна, проста надзвычайныя малюнкі беларускай прыроды і розьніца між селянінам і панамі. Тут усё апісваецца, адно за другім, нават самыя дробязі жыцьця, не мяркуючы, як у Іліядзе Гомэра, гэтым неперажымым другімі народамі творы грэкаў. У „Новай Зямлі“ — найлепш адбітак жыцьця беларускага селяніна.

На сенажаці.

Ідуць касцы, зьвіняць іх косы,
Вітаюць буйныя іх росы,
А краскі ніжай гнуць галовы,
Пачуўшы косак звон сталёвы.
Касцы ідуць то грамадою,
То шнурам цягнуць, чарадою,
То паасобку, то па пары;
Ідуць касцы, ідуць, як хмэры,
І льецца сьмех іх разудалы,
Як веснавыя перавалы.

Гаворка, шум і коняў ржаньне—
Касьбы вясёлае вітаньне.
Касцы, ваякі ціхай працы,
Выходзяць з косамі на пляцы
І на палоскі верставыя
Кладуцца коскі іх крывыя —
Пайшлі праверкі і памеры,
Как больш мець пэўнасьці і веры,
І каб ня вышла перакосу,
І не зайсьці ў чыю палосу,

Бо будзе крыку, будзе сваркі, —
Няхай лепш цэлы а) будуць каркі.

Эх, час касьбы, вясёлы час!
І я ім цешыўся ня раз,
І з тога часу па сягонья
Мне сонцам сьвеціць Наднямонье.

Касцы рассыпалісь па гаку б)
Як-бы ідуць яны ў атаку, в)
І жыва менцяць свае косы;
І ткуцца здольныя палосы,
Лажацца роўнымі радамі;
А за касцом двама сьлядамі
Адбіткі ног яго кладуцца,
А косы сьвішчуць і сьмяюцца.

Тымчасам сонца вышла ўгору
І з безгранічнага прастору
Шырокай плыньню агнявою
На землю шчодраю рукою
Льле блеск гарачы і яскравы;
І вянуць скошаныя травы,
І выглядаюць нудна палі.
На луг другая коціць хваля:
Ідуць грабцы, жанкі, дзяўчаты,
Убраны хораша, бы ў сьвята:
Чырвоны колер, белы — ўсякі,
Бы ў агародзе тыя макі:

Ідуць, пракосы разьбіваюць,
З лагчынак сена выграбаюць.
То там, то сям у чэсьць пятровак
З грудзей тых макавых галовак —
Дзяўчатак слаўных, яснавокіх —
У лугох прасторных і шырокіх
Плывуць-дрыжаць сьпяванактоны
І тыя песні засмучоны
І млеюць ў стомленым абшары.
Як-бы адбітак божай кары.

А глянь на луг пад вечар, браце!
Увесь, як ёсьць, ва ўсім ахваце,
Па ўсіх грудох, аж за дарогу,
Устаўлен копамі мурогу; в)
І так сьвяжуткі копкі тыя,
І так выразны-бы жывыя,
І выгляд кожнае адметны,
Але ўсе разам так прыветны.
Вазы шыбуюць важна, стала,
Бы тых вагонаў рад нагнала.
Павее ветрык — што за пахі!
Мёд разьліваюць тыя гмахі, г)
Віно найлепшае і ром, е)
Як плата шчырая касцом.

Ж н і в а.

І так заціхлі сенажаці,
Пайшла каса адпачываці,
Да часу зьвісшы пад страхою,
Каб быць заўсёды пад рукою
На ўсякі выпадак, патрэбу.
Цяпер увагу дайце хлебу —
Сярпок крывенькі просіць дзелэ,
Жытцо падходзіць, пабялела.
Саломку выгнуўшы дугою,
Зьвісае колас над зямлёю,
А сьпела-поўныя зярняткі
Глядзяць, як спонкі-вачаняткі,
Нібы ім хочацца хутчэй як
Спаткаць-убачыць мілых жнеяк.
Прышоў жаданы час спатканья.
Глядзіць прыветна дзянёк зранья;
У блеску сонца нікнуць росы;

Сьвяжуткі, чысьценькі нябёсы,
Бы тыя вочкі маладыя.
Застылі хмаркі залатыя.
Дымок танюткі белаваты
Ўжо павіваецца над хатай,
Бо трэба-ж выпаліць печ тую
Ды йсьці на ніўку маладую.
Угрэла сонца. Жней чародкі
Ідуць паважна, як лябёдкі,
У хустах лёгкіх, кофты белы,
Іх рукі дужа загарэлы.
Ідуць дзяўчаты, маладзіцы
І жарты строяць, як блазньніцы,
Ідуць шумлівы, гаварлівы,
Зьвініць іх голас, сьмех шчасьлівы;
Чутна і песьня маладая, —
І поле раптам ажывае.

а) Лепш — цэлыя. б) Мае рознае значаньне: тут ужыта ў значаньні меры, ву-
частка лугу. в) На вайне — асгатаі бой шыкамі. г) Дробная травы, сена. д) Вялікія
будынкi, тут — вялікія копы. е) Від віна; п'ецца з гарбатай.

І маляркі з дзяццмі малымі
 Ў лубкох-калысках за плячымі —
 Такая іх жаноча доля —
 Марудна цягнуцца на поле.
 Прышлі на вузкія загоны,
 Дзе каласочки шумы-званы
 У тамнічны сьпеў зьлілі,
 Упаўшы чолам да зямлі.

Гарачы дзень. На полі душна.
 Прыціх той ветрык непаслушны,
 Як-бы сваім аддаўся марам. ^{а)}
 Зацішак поля дыша варам
 І гоніць з твару поту рагі, ^{б)}
 І сохнуць губы ад тэй смагі.

А жнейкі жнуць. У моры збожжа
 Мільгае постаць іх прыгожа,
 Калі ў паверхні таго жыта
 Усплыве галоўка самавіта
 І так прыгожа азірнеца,
 А гібкі станік разагнеца,
 Або калі над галавою
 У жнейкі спрытнаю рукою
 Пучок калосьсяў мільгатнеца,
 Апіша дужку, бы вясёлку, ^{в)}
 Бы нейкай зьнічкі сьлед пагаслы,
 І борзда ляжа ў перавяслы,
 Што распасьцёрты на падолку...
 Дапраўды: ўзмахаў гэтых мгненье
 Адна любота, заглядзеньне!

А жнейкі жнуць. Іх твар палае,
 Іх пражыць, сушыць смага тая,
 Якую трудна ім здаволіць,
 Якая толькі „піць! піць!“ моліць.

Сярпок скрыгоча прагавіта,
 Жытцо згрызаючы сярдзіта,
 Як бы яму ўсё мала стравы —
 Нядарма-ж вылез ён з-за лавы —
 Цяпер яго краса-часіна:
 Шпарчэй, шпарчэй-жагніся, сьпіна!
 І сьпіны гнуцца, бы ныраюць;
 На струнах-кальвах пальцы граюць
 Напрост кладуцца жмені жыта,
 Растуць снапочкі самавіта,
 Стаяць, бы лялечкі якія,
 Глядзяць, як госьці дарагія.

Прыдзі пад вечар ты на поле
 І палюбуйся ім, саколе!
 Ў якія роўныя шнурочки
 Цяпер пакладзены снапочкі!
 І як прыгожа-слаўны бабкі! ^{г)}
 Якія ладныя іх шапкі!
 І хоць яны ўсе адзінакі,
 Але і выраз і адзнакі
 У кожнай бабкі асабісты,
 А наагул—усе фарсісты.
 Зірнеш—дальбог-жа, возьме ўцеха
 І ня стрымаешся ад сьмеху:
 Яны так мілы, так прыветны,
 Так самавіты, так фацэтны ^{д)}
 І пазіраюць так прыхільна,
 Прыгледзься толькі да іх пільна!
 І многа-ж іх: нязьмерыш крокам ^{е)}
 І не акінеш нават вокам;
 Стаяць радамі, зухаваты,
 Як на ўрачыстасьці салдаты.

На панскай службе

У той-жа дзень, праз час каторы,
 Прышоў сюды Марцін з каморы,
 Лясьнік таксама пры кватэры.
 Загады розныя, паперы
 Яму ў лясьніцтве даручалі,
 Калі з наказам пасылалі.
 Яшчэ здалёк, аж каля кліна
 Антось заўважыў тут Марціна.
 —Ну, прэцца ўжо Марцін з наказам!
 Згарэў-бы ты, панок, зім разам!—
 Добра так пану пажадалі,

Але з цікавасьцю чакалі,
 Што ім Марцін тут засьпявае. ^{жс)}
 —Ну, што нам, васпан, сказаць мае?
 —Наказ прынёс я да васпана!
 Наказ такі, каб заўтра зрана
 Твой брат Антось йшоў да адбору,
 А сам Міхал аб гэту пору
 Настройвай лыжы да слябы —
 Падбаць паном наконта ^{з)} рыбы;
 Бяры там невад з рыбакамі,
 Паной парадуў шчупакамі:

а) Полён.—лятункам, лятуденьням. б) З ням.—ручаі псту. в) У некаторых мяс-
 цэвах яшчэ — смок, радуга. г) Копы жыта, дзясяткі. д) Сьмешныя.
 е) Полён — шагам. жс) Ужываецца больш—пая, запая. з) Адносна.

Галодны, можа, небаракі,
 А мо, абрыдлі ім прысмакі —
 Вяндліны, а) мяса і катлеты —
 Павысыхалі, як шкілеты,
 Іх вецер з ног чуць ня скідае! —
 Марцін тут жарту падпускае.
 — Ну вось, ужо і даў задачу!
 — Ты незадаволены, ак бачу,
 Але пастой, Міхал, даслухай,
 Тады ўжо ты глуздом парухай:
 Пан прыказаў яшчэ васпану,
 Злавіўшы рыбы, каб тады-жа
 Сам васпан вёз і да Нясьвіжа
 Таму-другому калашману, б)
 Што падпіраюць князеў замак,
 Для цешчаў іх і розных мамак.
 — Наказ нічога для пачатку!
 Што-ж далей будзе, пане-братку?
 Э-гэ-гэ! ня мець спакою! —
 Міхал затрос тут галавою:
 — Ой, дасца гэта служба ў знакі!
 На карк усьсядзе д'ябал ўсякі.
 Хіба ён літасьць, сэрца мае?
 Ўжо двух у службу запрагае:
 Адзін на рыбу—той ў адборку...
 Няма на іх, гадоў, паморку,
 Вось на такіх чартоў лазатых,
 На гэтых джынджыкаў праклятых!
 Быў чалавек, што можна-б ладзіць,
 Дык вось няма—памёр! Ня вадзіць
 На добрых нам паноў ніколі.
 А вось такі „Рак“, ліха долі,
 Ня будзе мець табе і зносу.
 Так, брат: для нашага ён лёсу!
 І ёсьць-жа прыказка такая:
 „Клянi ты пана—пан сычае!“
 Міхал хадзіў і бунтаваўся
 І на ляснічага злаваўся.
 — Ідзе работа, сеяць трэба,
 Ляжыць няўзораная глеба, в)
 А ты й каня бяры ў прыдачу...
 Сказаць-то лёгка—даў задачу!..
 О-то бяда! О-то галеча!
 А меў-бы кут свой, чалавеча,
 Ці-ж бы служыў? Цярпеў-бы здраду?
 Даўно-б у морду плюнуў гаду!
 Пайшоў ты к ліху! праваліся!
 Сам гэтым хлебам падавіся!

— Вось тут-та, брат, і гора тое
 І гэта ліха насланое,
 Што нам няма дзе зачапіцца,
 І мусім з гэтым мы гадзіцца,
 Пад дудку панскую скакаць
 І іх загады выпаўняць —
 Цябе-ж дзяруць, як тую ліпку!
 Марцін з кішэні выняў ліпку, г)
 Цыбук заядла прадзімае
 І ліпку пальцам набівае.
 — Цыфу! лае, бэсьціць з-за нічога!
 А мух, брат, мух у носе многа!
 І так нясецца ён, васпане, —
 Тычына шапкі не дастане!
 Не пазірае табе ў вочы,
 Глядзіць, бы воўк той, заўжды д)
 скрыва
 І заўжды злосны ён на дзіва,
 І заўжды лаяцца ахвочы...
 Ды чорт яго бяры, Міхале!
 Што зробіш гэтакі завале?
 Ось будзем жыць сяк-так памалу.
 Ці гэта ў першы раз Міхалу
 Такія справы мець з панамі?
 Няхай яны лепш здохнуць самі,
 Чым мець праз іх яшчэ згрызоты.
 Хіба-ж, Міхале, мы сіроты?
 І пан, калі нам пашанцуе, е)
 Пад нашу дудку затанцуе:
 Няпраўда—згіне племя злое!
 — Калі-ж то будзе сьвята тое?
 Хіба, як возьме нас магіла?
 Ня наша, браце, а іх сіла!..
 Адно, брат, тут: старацца трэба
 Прыдбаць сваю скарынку хлеба,
 Бо людзі кажуць: „Хлеб служачы
 Ня надта добры, хлеб — сабачы!“
 І не сабака страшан воўку,
 Калі прышлося сказаць к слоўку,
 Мой пане-браце, мой Марцяга,
 А няпрыемна аго зьвяга! —
 Яшчэ крыху паразважалі
 І трохі злосьць сваю сагналі.
 Марцін пайшоў, але для пана
 Было яшчэ крыху дадана
 Ня вельмі добрых пажаданьяў
 І пацер розных і літаньяў.
 Але дабра, палёгкі, толку
 Ня прыбыло з таго й на голку...

а) З польскага — „венджанле“. вужанае, копчанае мяса. б) Чалавек з абдра-
 наю адзежаю. в) Грунт, ральля. г) Люльку. д) Полён.—заўсёды. е) Пащасьціць.

Дзядзька ў Вільні.

І ня спынілася машына,
А ўжо пайшла мітусяніна:
Хватаюць клумкі пасажыры,
Пад рукі б'юць зайцы-праныры ^{а)}
Паны складаюць чамаданы,
Лубкі-каробкі, дзе схаваны
Паненак розныя прыпасы
Для завіванья, для падкрасы,
Каб трохі зьменшыць перашкоды,
Пахібкі ^{б)} матухны-прыроды.
Срэдзь ^{в)} люду рознага і панства
І між усякага убранства
Відна і дзядзькава апратка—
Пільчак ^{г)} і шапачка-аладка.

Машына стала. Валіць валам
Люд у тунэлі ^{д)} пад вакзалам,
А з ім і дзядзька цісьне збоку,
Ад шэрых сьвіт непадалёку.
Яшчэ ніколі дзядзька з роду
Ня бачыў гэтулькі народу,
Паноў, чыноўнікаў багатых,
Такіх таўшчэразных, пузатых,
Што можна-б сьмела зьесьці булку,
Каб абыйсьці гэту качулку;
І выступаюць такім тузам,
Ідуць, ня бачаць ног за пузам,
Аж дол каменны чуць ня гнецца.
Як студзень ^{е)}, карк яго трасецца.

„Ото паноў! О, божа мілы!
Якія гладкія іх рылы!
Якія вусы і бароды!
Паставіць-бы іх у гароды—
Ні вераб'і і ні вароны
Ня сьмелі-б сесьці на загоны!
І процьма-жж іх тут якая!“
У мысьлях ^{ж)} дзядзька разважае:
„А морды зьзяюць, як пад лакам,—
Відаць, жывуць яны са смакам.
А ўзяць паненак—ажно зьзяюць
І ходзяць—долу не чапаюць.
Так лёгка, плытка, далікатна,
Як-бы матыль той, акуратна.
Ды што рабіць дачушкам бруку?
У гэтым іх уся навука.
Растуць, як краскі, ў добрай долі,

Ня трэба йсьці з сярпом на поле,
Дзе праца ўсю красу зьнімае,
А ржышча ногі прабівае“.

Ідзе наш дзядзька і баіцца,
Каб часам як не памыліцца
І ня ступіць каму на ногі
І каб ня зьбіць каго з дарогі.
А боты, падлы, ну, відочна,
Ня так, як людзі, йдуць нарочна: ^{з)}
На ўвесь вакзал грываць насамі,
Як конь па току капытамі.
Дзівіўся дзядзька тут ня мала,
Йдучы тунэлем да вакзала.
Як хітра, мудра збудавана!
Як чыста, хораша прыбрана!
А колькі вулачак і ходаў,
Палітурованых ^{і)} усходаў!
Там у гары над галавою
Ідуць вагоны чарадою!..
О, хітры сьвет, на штукі здаўся!

Тунэль тым часам разьдзяляўся,
І вал сярмяжнага народу
Ідзе да правага праходу.
Паны налева важна садзяць,
Дзе іх сярмяжнікі ня здраджыць
Ні пахам дзэгцю, ні карчагі ^{к)},
Ні відам латанай сярмягі.
Як вышаў дзядзька наш з вакзала
Яму аж моташна ^{л)} нейк стала:
Такое пекла—шум страшэнны,
Застой паветра і дух дрэнны;
Народ таўчэцца каля конкі,
Па бруку б'юць падковы звонка,
Грывяць павозкі, буды, колы,
Аж проста глушаць балаголы—
І гэта процьма ўсякіх зыкаў
Зьлілася ў гул адзін вялікі,
Дзе з няпрывычкі вуху цяжка,
Дзе б'юць па сэрцы яны важка.
Снуе народ, як на пажары,
Пад ім аж гнуцца тротуары ^{м)}.
Эй, божы люд! Якая сіла
Цябе віхрамі закруціла?
Куды ты йдзеш? чаго шукаеш?
Які ты ў сэрцы смутак маеш?

а) Зайпамі на чыгунцы называюцца людзі, якія едуць без білета. б) Хібы, памылкі. в) Старабаву.—сярод; г) Куртка. д) Падземная дарога. е) Квашаніца. ж) Ужываецца больш—у думках. з) Русіц.—знарок. і) Пакрытых палітураю, блішчатаю масаю, выгладжаных. к) Русіц.—дзежкі. л) Русіц.—маркотна. м) Ходнікі на бакох вуліц.

Куды вядзе твая дарога?
 Чаму задума і трывога
 Пячаць на твар твой палажыла?
 Чаго глядзіш ты так няміла?
 Няма ў тваіх вачох прывету,
 Як-бы ня рады сонцу, сьвету.
 Ідзе народ, як хвалі мора,
 Як хмары ў небе на прасторы,
 Адны другім усе чужыя.
 Ідуць старыя і малыя,
 Ідуць-шнуруюць чарадою,
 Заняты кожны сам сабою.
 І дзядзька з гэтым людам зьліўся,
 Як зерня ў зернях загубіўся.
 Быў дзядзька ў пушчах, у барох
 І расчытаць іх голас мог,
 І з старасьвецкімі дубамі
 Каротка знаўся, як з сябрамі.
 А тут—адзін, бо ўсе чужыя,
 Ня знаеш, хто яны такія,
 І сам для іх ты чужаніца.
 На камяніцы камяніца,
 Ня згледзіш неба край за імі
 І ціснуць сьценамі сваімі.
 Ідзе так дзядзька і па бруку
 Адзін за дзесяць робіць груку.
 Адзе-ж той банк?—карціць пытаньне
 Так правандруеш да зьмярканья,
 А сам туды не пападзеш
 І толькі дзень дарма зьвядзеш.
 Ды дзядзьку страшна прыступіцца,
 Спытаць людзей ён тут баіцца,
 Бо ўсе такія падзіманы а)
 І хоць бы твар адзін рахманы,
 Або свой брат, мужык-трудзяга б)—
 Нідзе ня сьвеціцца сярмага.
 І дзядзька наш стаў прыглядацца,
 Ў каго-б дарогі запытацца,
 Бо ён зрабіў адну ўжо спробу:
 Спытаў чумазую асобу,
 Ды тая так яму сказала,
 Што лепш-бы ёй няхай зарвала!
 Тут дзядзька кроку в) падбаўляе
 І пана з цэшкай г) наганяе;
 Ступіў яшчэ ён колькі крокаў,
 Да пана коціцца ён бокам;
 А пан ня бачыць ці ня хоча
 Глядзець, як дзядзька наш клапоча

І ў ім патрэбу дужа мае —
 Ідзе і палачкай махае.
 Тут дзядзька трошачкі прыгнуўся,
 Рукою пана дакрануўся:
 — Скажы, паночку, як далёка
 Зямельны банк?—Пан кінуў вока
 На дзядзьку скрыва так і строга:
 — Спытай аб тым гарадавога!—
 Сказаў і кроку пан прыбавіў,
 Як-бы пытаньнем абяславіў
 Яго наш дзядзька прад панамі,
 Прад тымі, вось, капялюшамі.
 „Ото завіў, настроіў лыжы,
 Як-бы чарцяка той ад крыжа“,
 Антось сабе сам усміхнуўся
 І на ўсе бокі азірнуўся,
 Як-бы хацеў сказаць: „Глядзецце,
 Якая цаца зьзяе ў сьмецьці!“
 Памалу стаў ён разглядацца.
 Э, што! няма чаго баяцца!
 Ідзе вальней, глядзіць сьмялей,
 На сэрцы стала весялей.
 І трохі карк ён падымае,
 На крамах вывескі чытае —
 Ня дарма-ж дзядзька быў у школе,
 Навуку ведаў ён даволі.
 Ды перабраў тут дзядзька меру:
 На слуп б) узьбіўся, на халеру,
 Ды так аб падлу штурхануўся,
 Што сьвет яму перавярнуўся,
 На брук зьляцеў ён з тротуару,
 Перакруціўся разоў пару
 І так у брук бядак загасіў,
 Траха манеркі д) не расквасіў.
 Ды дзядзька борзьдзенька схваціўся,
 Зьнячэўку ён ашаламіўся,
 Як той шчупак, папаўшы ў нерат: е)
 Ня знае ён, дзе зад, дзе перад.
 „Бадай цябе агні спалілі!
 На які чорт слупоў набілі?“ —
 Гаворыць дзядзька сам з сабою,
 Пыл абіваючы рукою.
 І тут ён толькі азірнуўся,
 Глядзіць—у кут глухі упхнуўся,
 Сьцяна прад ім і сьцяна збоку,
 Ўпярод ня ступіш ані кроку—
 Прапала вуліца ды годзе!
 Таўчэцца дзядзька, як у бродзе

а) Надзьмутыя. б) Русіц.—працаўнік. в) Полён.—шагу. г) Какардай. д) Пляшкі, што носяць жаўнеры дзеля вады; тут—галавы. е) Род сеткі.

Той сом, прыціснуты плытамі,
Што ў букце век жыў пад карчамі.
„Бадай ты спрахла а), дзе-ж дарога?
На гвалт крычы гарадавога;
Куды нялёгка загнала!“

Аж проста дзядзьку страшна стала,
І з перавулачку глухога
Ідзе шукаць гарадавога,
Ідзе і горад праклінае.
Падшыбла злосьць яго такая,
Што, каб прымеў-бы, ўзяў саломы
Ды падпаліў-бы ўсе харомы,
Бо ўсе дарогі загрузілі
І сьвет яму тут зачынілі.

Мінут праз колькі з перавулку
На сьвет ён выбіўся, дзе гулка
Нясьліся зноў страшэнна зыкі,
Дзе горад гуў многаязыкі.
Цяпер наш дзядзька ня чытае,
А больш пад ногі паглядае
Ды кіне вока, ці ня блісьне
Жаданы шнур, ды далей цісьне.
Шукае дзядзька наш, як бо а,
Ў людзкой галдзе б) гарадавога.
А вось і ён! стаіць плячысты
І погляд кідае празрысты;
Стаіць, як той пастух над стадам,
І наглядае за парадкам —
На тое-ж горад і губэрня.

Тут з тротуару дзядзька верне,
Ідзе, за брыль здалёк бярэцца,
„Дзень-добры“ кажа, як вядзецца,
Яшчэ крок бліжэй падступае,
Аладку-шапку падымае.

— Скажэце, як мне ў баўк папасьці?
Мне па зямельнай трэба часьці.

— А вось, як пойдзеш, чалавеча,
Таму касьцёлу насустрэчу,
Там будзе вуліца направа, —
Пачаў казаць служака бравы:
— Ты правай вуліцы трымайся,
А там другога запытайся,
І скоры банк той будзе блізка.

Скланіўся дзядзька яму нізка,
Бо надта-ж добрым паказаўся,
І так ён дзядзьку ўспадабаўся,
Што, калі будзе ўсё шчасьліва,
То вып'е з ім хоць пару піва
І зьвесць з ім разам кусок сала;
І весялей зноў дзядзьку стала.

Зрабіўшы два-тры павароты,
Людзей спытаўшы раз мо' ў соты,
Спыніўся дзядзька каля банку,
Дзе ўсходы чыстыя, як шклянка,
Шырокі крок яго стрымалі
І ў душу страх яму нагналі.

Стаіць нэш дзядзька ў задуменьні,
Ня сьмее ўзьняцца на ступені:
Баіцца ён мужычым ботам,
Прапахлым дзэгцем, здорам, потам,
Тут насылядзіць або напляміць,
Лепш іх ня знаць, няхай іх цяміць!
Ступі ня так, падымуць сварку
Ды на барыш дадуць па карку.

І гэта „іх“, як здань ліхая,
Спакой ад дзядзькі адганяе;
„Іх“ — нешта злое, цемень-сіла,
Што душу дзядзькаву муціла;
„Іх“ — гэта тое, што варожа
І ў рог барані сагнуць можа.

Ды дзядзька страх перамагае;
Ён шапку загадзя зьнімае,
Па ўсходах чыстых, як мурашка,
Паўзе ў гару, ступае цяжка, —
Забіты дух яго вьакамі
Ўжо чуе страх перад панамі.

Ў прасторнай, чыстай сьветлай залі
Паны туды-сюды снавалі,
Разьвязна, моцна 2) гаманілі,
Цыгары доўгія курылі,
А дзе каторы шарганецца,
Каля яго прыслужнік трэцца
І падае яму адзеньне,

А сам — пакора і жычэньне;
А пан той руку ткне ў кішэню,
Яму „дзесэнтку“ 3) суне ў жменю;
Прыслужнік, ну, чуць ня прысядзе, —
Аж сьмех бярэ, на гэта глядзя. 2)
Але й паны ня ўсе тут роўны:
Адны з іх круглыя, як броўны,
Ідуць спаважна, ўперавалку;
Другія выпетрылі ў палку;
Адны трымаюць 1) нос высока,
Другія ў дол спускаюць вока.

Апроч паноў, у гэтай залі 3)
І мужыкі ў куткох стаялі,
І людзі простага больш званьня
Таўкліся ў банку ўжо ад раньня
Між імі гоман ціха вісьне,
Туды і дзядзька Антось цісьне.

а) Спыхнула. б) Гомане. в) Польскас — дзясятку, дзесаць капеек. г) Гледзчы.
д) Вялікім пакоі.

Прышоў, суседзяў зьмерыў вокам
І да сьцяны прыпёрся бокам.

— Сядай, мой мілы, мой харошы,
Боза „пастой“ ня плацяць грошы,—
Сказаў сярмяжнік дабрадушна.

На лаўку дзядзька сеў паслушна,
Ўздыхнуў, падзякаваў суседу,
Ўжо пажылому, чуць ня дзелу.

Пайшлі пытаць адзін другога,
Хто ён, адкуль, сяла якога,
Губэрні, воласьці, павету.

— Прыехаў я сюды з-за сьвету.
З-пад самых Стоўпаў—чулі можа?

— Не, не здаралася, нябожа.

— А самі скуль вы?—Я з-пад Ліды,
З сяла Вялікія Дзяміды
(Ён Грышкам Верасам назваўся);
Яшчэ з учора затрымаўся.

Пустая справа, ды і тую
Не давядзеш ты да ладу—

Гадоў са два яе вяду,
Як тут ні ладжу, ні мяркую...

Эх, мілы мой ты! за панамі
Няма прадыху. Хто з грашамі

І мажа з боку,—той і едзе,
Так вось і робіцца, суседзе.

Ён знаў чыноўніцкія сеці —
Ня дарма-ж соваўся па сьвеце,

Зямлі шукаючы з сябрамі,
І добра знаўся з пісарамі.

— Вам трэба з банку разрашэньне,
Пішэце, мілы мой, прашэньне;

І, калі хочаце, параю:

Пісарчука такога знаю,
Што вам прашэньнейка за золты
Напіша з мілаю ахвотай.

— Ах, калі ласка, пане Вера!
Скажу вам „дзякую“ яшчэ раз,

Бо покі сам чаго даб'ешся,
То і жыцьця свайго зрачэшся.

— Ну, то хадзі!—Ўстаюць, выхо-
дзяць

І па панох вачамі водзяць,
І каля століка пустога —

Там ня было цяпер нікога,
Апроч бутэлечкі чарніла

З шырокім донечкам бяз рыла ^{а)}—
Сябры спыніліся маўкліва.

— Вам што?—пытае іх пачціва
Сам пісарчук. Ён стараваты

І росту нізкага, кашлаты,
І вынік ён перад сябрамі,

Як тая порхаўка часамі

Па цёплым дожджыку з зямлі.

— А вось да вас якраз прышлі!—

Тут дзядзька ўперад выступае

І прасьбу ціха выкладае.

— Пастойце-ж трошкі, пачакайце,

А вось вам крэселка, сядайце!

З стала ён выняў ліст паперу,

І ўсю пісарскую манеру

Ён перад дзядзькам выяўляе:

З-за вуха ручку выцягае,

Рукою водзіць, нібы піша,

І трэ свой лоб ды носам чмыша.

Паразважаўшы, для прыкрасы

Пайшоў выводзіць выкрунтасы;

Уважна дзядзька пазірае,

У жмені злот даўно трымае.

— Ну вось прашэньне і гатова,

Прашэньне „рэхт!“ ^{б)} ну, адно слова!..

Вы, можа, граматы часамі?

— А так, расьпішамся і самі.

І дзядзька пальцы разгібавяе,

Бярэ ён ручку і мацае;

Ды граблі-пальцы, як чужыя,

Ці як калочкі дзержавныя, ^{в)}

Пяро трымаюць бокам, крыва

І водзяць ручку баязьліва;

І покі дзядзька расьпісаўся,

На лбе ^{г)} пот буйны паказаўся,

Бы дзядзька летняю парою

Прайшоў па купінах з касою.

— Цяпер ідзе ў тыя дзьверы

Зрабіць адметку на паперы,—

Ківае пісар галавою.

І дзядзька дробную ступою

Падходзіць к дзьверам, адчыняе,

Прашэньне ў скрутачку трымае.

А там, за доўгімі сталамі,

У стол уткнуўшыся насамі,

Сядзяць пісцы, як гною кучкі,

Скрыпяць іх пёрцы, ходзяць ручкі,

Трашчаць, як конікі на сене,

Ці тыя шашалі ў палене,—

Заняты кожны сваім дзелам.

Ступіў наш дзядзька крокам ^{д)} сьме-

лым,

Ідзе к сталу, што быў пабліжай,

Да барады з чырвона-рыжай

а) Бяз шыйкі. б) Ням.— прадзіванае, добрае. в) Дзержавныя. г) Рус.— лобе.

д) Полёв.— шагам.

І перад тэю барадою
Схіліўся нізка галавою.

Чыноўнік а) буркнуў штось сяр-
дзіта,

Як той вяпрук каля карыта,
Але прашэньне ён прымае,
Насупіў бровы і чытае.

-- Ідзі ў той стол, налева трэці!

Махнуў чыноўнік барадою,
Як саламянаю мятлою.

„Адкуль яны бяруцца, чэрці?“

Прабармытаў руды пісака.
Пайшоў наш дзядзька-небарака,

На стол паказаны трапляе
Ды йзноў там голува хіляе

І перад новым палупанкам
Стаіць, прыгнуўся абаранкам.

Чыноўнік толькі лыпнуў вокам

І павярнуўся к дзядзьку бокам
Ды водзіць пёркам па „бумазе“

(Ужо такі пачот сярмязе!).

Стаіць наш дзядзька, не адходзіць.

„Ну, што-ж? няхай пяром паводзіць:

Не на дажджы я, часу маю,

Ня пан я, трохі пачакаю“.

Чыноўнік лыпнуў зноў вачыма,
Як-бы на цешчу ці айчыма,
Зноў у паперы ён уткнуўся,
А дзядзька наш ні зварухнуўся.

Злаваць чыноўнік пачынае,
Што дзядзька вытрыманасьць мае.
Чыноўнік злосны ня стрымаўся:

— Табе чаго тут? — запытаўся,

Сярдзіты, поўны нецярпеньня.

— Наконт в) зямлі: вось і пра-
шэньне, —

Гаворыць дзядзька так салодка,
Як толькі можа, ды каротка
Яго чыноўнік злы спыняе:

-- Ня важна справа, пачакае;
Прыдзі сюды праз тры гадзіны! —
Ўздыхнуў Антось ад тэй навіны.

„Ось дзе выжыга! ось бізун,
Бадай цябе забіў пярун!

Чакай дабра ты ад хамулы,

Няхай табе дасьць бог тры скулы!

Няхай цябе водзяць сьляпога,

Як водзіш ты за нос другога!“

І як ні кляў ён гэту п'яўку,

Ды мусіў даць рубля за спраўку.

Сьмерць Міхала.

Глядзіць Міхал... што за хвароба?

Ён не адзін—іх дзьве асобы:

Адзін Міхал—нядошлы, млявы,

Другі—здоровы і рухавы;

Адзін ляжыць, другі вандруе,

Ідзе па лесе, ў вус ня дуе

І не гадае ні аб чым.

Дурны: ня цяміць, што за ім

Таксама ходзіць хтось варожы,

Страшэнна здрадлівы, нягожы,

У нейкім доўгім балахоне в)

І водзіць пальцам па далоні;

Кіўне сьмяшліва, знак паложыць,

Бы штось запісвае, варожыць.

Хто ён такі? чаго ён хоча?

Чаго схіліўся і шамоча?

І нейкай тухальлю і тленьню

Нясе ад чорнага адзеньня,

І востры пах чуваць кадзіла..

Ах, гэта-ж сьмерць тут захадзіла!

Ці гэта пол?.. І ўсё прапала,

Няма і почуту Міхала.

Куды-ж ён дзеўся? Дзе ён? дзе?

Эх, быць бядзе! ну, быць бядзе!..

Ах, не: унь ён! ён воўкам стаўся.

Бяжыць, як можа—знаць спужаўся.

Ой, ой—стрыжэнь! в) Ён—гоп туды!

Ніяк ня вылезе з вады.

Капут!.. Міхал-воўк прападзе,

Пад лёдам зьнік, як мыш рудая,

А ўсё вакол глядзіць здзіўлёна.

І раптам нейкая заслона

Чыёю-сь страшнаю рукою,

Сінь неба лучачы з зямлёю,

Ўсё пасуваецца бліжэй;

Міхалу робіцца цяжэй,

Ў грудзёх дыханьне забівае,

Г ноч-заслона націскае,

І сьветлы круг, прамень пустыні,

Вась-вось у багне-цьме загіне.

а) У беларусаў прыяты—вурднік. б) Адносна. в) Прасторная доўгая адзежына
г) Туг—быстры цёк вады; ёсьць стрыжэнь у сьцеле, яшчэ стрыжэнь—сярэдзіна дзерава.

Міхал крычыць і б'ецца ў страсе.
Заслона чуць-чуць адыйшлася.
Ён вочы цяжка размыкае —
Ў руцэ рука чыясь другая,
І вочы, поўныя пакуты.
Зняможан цяжкім ён зьмаганьнем,
З глыбокім жалем, садрыганьнем
Ратунку просіць у людзей,
У брата, жонкі і дзяцей,
Бо неба жорстка, неба глуха
І ня прыклоніць свайго вуха,
Хоць ты прасі, хоць ты мал,
Хоць грудзі рві і сэрца вымі —
Ты не кранеш яго цьвярдзіні,
Яно далёка ад зямлі,
Яно зацята, бо нямое,
Яно маўкліва, бо пустое.
— Ты пазнаеш мяне, Міхаська?
Ён уздымае вочы цяжка,
Глядзіць на жонку. — Ганна... маці..
Ратунку дайце мне!.. О, браце!
Ратуй мяне! Ратуйце, дзеткі!.. —
Сьвяза-палын балюча-едкі
На ўпалых вочах выступае..

Міхал зыхае—заціхае...
— Ой, сьвечку, сьвечку: ён канае! —
На твары сьлед пякельнай мукі,
На грудзі ўпалі яго рукі.
Міхал яшчэ раз здрыгануўся,
Зяхнуў так цяжка, ўвесь памкнуўся
Яшчэ раз вочы расчыняе,
Глядзіць, бы штось прыпамінае;
Ён цяжка дыша, духу мала,
І ўсё адразу ясна стала.
— Антоська!.. родны мой! канаю...
Перагарэў, адстаў, зьнікаю...
Вядзі-ж ты рэй, а) вядзі... адзін...
Як лепшы брат, як родны сын.
Бог ня судзіў мне бачыць волі
І кідаць зерні ў свае ролі... б)
Зямля... зямля... туды, туды, брат...
Будуй яе... ты дай ёй выгляд...
На новы лад, каб жыць нанова...
Ня кідай іх... Га-а-х! І гатова!
Ні слоў жывых, ні сэрца стуку...
І халадзеючую руку
Антось цалуе і рыдае
І к трупі з энкам в) прыпадае.

З зборніка: „Родныя зьявы“.

Думкі ў дарозе.

Грыміць па карэньнях цялежка, мігацяцца стракатыя вярстовыя ступы в), мігаюцца, пахіліўшыся, абросшыя мохам хваёвыя крыжы на-абাপал дарогі; бягуць лясы, гаі, мяшаюцца палі, грамадзяцца горы, рассьцілаюцца шырокія лугі, блішчаць азёры, срэбрам пераліваюцца рэкі, золатам рассыпаюцца пяскі, глыбокімі зялёнымі ямамі раскідаюцца балоты...

І куды ты нясеш мяне, няведамая дарога?

А неба! Далёкае, няведамае, сіняе неба! Тысячы, мільёны гадоў пазіраеш ты бяз болі, бяз трывогі, пазіраеш на ўсіх роўна: на чалавека, на зьвера, на птушку, на самую меншую мушку, на жывых і няжывых, на нашу бедную зямлю, на зямлю, прагноеную людзкімі трупамі, залітую крывёю і горкімі сьвязамі сіраты-народа.

Далёкае неба, сіняе неба! Чаму не дасі адказу на нашу пакуту, на нашы надзеі, на нашы блуканьні? Чаму не асушыш нашы горкія сьлёзы? не супакоіш хворую душу і сэрца? Чаму не папаліш агнём справядлівым таго ліхога зьвера, што сее заразу, топча праўду і но-сіць няшчасьце па нашай зямлі?

Далёкае неба! сіняе неба! Што ёсьць на сьвеце дзіўнейшае, як ты? Высокае сонца, белыя хмаркі, як пух, плывуць і плывуць адна-

а) Парадак, упраўленьне. б) Полён.—ралью, барозны.

за адною, родзяцца, прападаюць, сплываюцца ў цёмную хмару, зьві-саюць над полем і лесам, блішчучь маланкамі, трасуцца громам, разь-піваюцца чыстымі халоднымі каплямі і шчыра льлюцца на зямлю.

Далёкае неба! сіняе неба! Як ціха на небе ў ночы! Сярэбраны месяц то круглы, то вузкі, як серп, як хораша сьвеціць над чорнаю цьмою, а) што густа засьцілае Божы сьвет! А далёкія зорачкі! Божа мой! Як добра ў ціхую ночку!

Далёкае неба! сіняе неба! І як можа асьмеліцца думка чала-века выдумаць у табе, яснае неба—пекла, агонь, што ніколі ня тухне, смалу, што вечно кіпіць!

Далёкае неба! сіняе неба! І як апаганілі людзі хараство тваё, божае неба, у сваіх думках!

А дарога мая чуць віднаю, шэраю, ніткаю ідзе ўсё далей і далей, круціцца абвізаецца ўвакруг б) курганоў, узбягае на горы, спушчаецца ў лагчыны, прападае ў лесе пад живою страхою высокіх хвой і ялін; трасе цялежка, падкідае па каўдобінах, усё роўна, як хоча яна вы-кінуць мяне пасярод дарогі. Зноў пашла раўней мая дарога, зноў во-чам адкрызаюцца новыя абразы божага сьвету, іншыя галасы чу-маё вуха, іншыя думкі родзяцца у маім сэрцы.

Куды ты нясеш мяне, няведамая дарога?

О, мой родны край! Хмурна пазіраеш ты з сіняга тумана, што лёг па краёх палёў, дзе неба, спусьціўшыся нізка, абнімаецца з бед-наю зямлёю. Парэзалі цябе вузкія сялянскія дарогі, чорныя сьцежкі, рэкі і азёры, лагчыны і балоты, лясы і горы. А бедныя вёскі і сёлы без усялякаго парадку параскідаліся то там, то сям: па горах, лагчы-нах, па беразе рэчак, сярод далёкага поля, па цёмных лясах. Пакры-віліся хаты, абвісьлі стрэхі на гумнах, сінія купіны моху таўстою карою ляглі па гнілых саломяных стрэхах. Зьбіўся ў кучу будынак. Распаў-зьліся па полі, як чэрві ў нягоду, бедныя мужыцкія хаты. Навалены ў кучу бярэвённі, стружкі, салома. Дзе-ня-дзе гляне нудная вярбіна, блісьне бярэзіна, выскачыць клён. Як нявесела, як няпрытульна пазі-раеш ты, мужыцкая вёска, сірата між людзкой будовы!

А поруч з убогімі людзкімі будынкамі ўпёрліся ў неба панскія палацы, зелянеюць сады, ломяць гальлё яблыкі і грушы; шырока і сьмела раскідаюцца дваровыя в) палаткі, каласуюцца багатыя панскія нівы, пасуцца сытыя коні, валы-рагалі, тысячы авец рассыпаюцца па полі... О, мой родны край! Поруч з галітваю ходзіць роскаш і ба-гацьце; разам з людзкімі сьлёзамі мяшаюцца панскія вальцы, з) льлюцца вясёлыя галасы песень, грыміць музыка з панскага саду; разам з му-жыцкім потам цякуць дарагія віны.

Толькі нудныя песьні твае, Беларус, хапаюць за сэрца, жалобяць душу, туманяць вочы сьлязьмі, плачуць і стогнуць, і горькаю ўпекаю, ціхаю скаргаю плывуць к далёкаму, няведамаму, сінему, спакойнаму небу.

Д у д а р.

Тром родным братом бог даў аднакі розум, аднакія мысьлі і думкі. Толькі не аднакая доля спаткала кожнага брата ў жыцьці. Хоць усім братом ня вельмі соладка жылося, але Меншаму Брату вы-

а) Ужываецца больш — цемраю. б) Ужываецца поруч і — навакола, увакол.
в) Лепш—дворныя. з) Вальсы, танцы.

пала самая горшая доля. Прысудзіла яна яму самы горшы куток, кінула між мхоў і балот. Кепска жылося Меншаму брату. Плакаў ён і ніхто ня бачыў яго сьлёз, ці не хацеў бачыць. Сьпяваў ^{а)} ён і песьні, доўгія, нудныя песьні, песьні нядолі. Гаварыў і казкі і толькі ў казках ён бачыў сябе шчаслівым. Яго сьлёзы капалі разам з расой на зямлю. Грэла сонца і сьлёзы, зьмешаныя з божай расой, падыймаліся к небу і адтуль кідаліся назад на зямлю чыстымі капелькамі. І так яны вечно кружацца з зямлі на неба, з неба на зямлю. І ніколі не высахалі вочы Меншага брата. Таўсты высокі лес адзін толькі слухаў яго песьні і сам памагаў яму сьпяваць сваім доўгім шумам. Выходзіў Меншы брат у вечар на двор, браў сваю дудку, садзіўся на прызьбе сваёй хаты і граў. Месячык каціўся па небе, плылі белыя хмаркі. Божыя зоркі, як саромлівыя дзеўчаткі, пазіралі на зямлю праз белыя, тонкія хмаркі і слухалі Меншага Брата, як граў ён на дудцы. І ціха было на сэрцы, як ціха была сама ночка. І думкі, як тыя хмаркі, лёгка радзіліся ў сэрцы і плылі яны Бог знае куды, далёка-далёка, уміралі ціха-ціха, як паволі раставалі і белыя хмаркі ў небе. Толькі пугач і сава злым крыкам сваім будзілі ад шчаслівых думак Меншага Брата. Ён прачыхаўся, як ад сну, і думкі другія, думкі нядолі, як нажом, калолі яму ў сэрца.

Ні думак, ні песень яго ніхто ня знаў і ня чуў, ці не хацеў знаць і чуць. Яго жальба прападала, як прападаў туман з усходам сонца, што вісеў над балотам. Разьбіраў яго адзін толькі лес, і лесу адкрываў Меншы Брат свае думкі, бо людзі сьмяяліся з яго слоў і песень. А з лесам жылося вальней: лес не давіў ^{б)} яго, ня гнаў, як гналі і давілі яго людзі. І Меншы Брат зрабіўся ціхі, спакойны, асьцярожны і нікому не адкрываў свае душы. Меншы Брат адзічэў. Лес і балоты адгарадзілі яго ад Богага сьвету.

Прайшло многа часу.

Усе тры браты сустрэліся. Старшы Брат пазіраў сьмела. Ён быў у ботах, у крамных портках і кашулі, а паверх кашулі—камізэлька. Гаварыў Старшы Брат скора, мова яго была адменна і Меншы Брат ледзьве мог разьбіраць яго.

На Сярэднім Браце была высокая шапка, шырокія белыя порткі-боты. У зубох—круглая люлька на кароткім цыбуку; гаварыў ён мала.

Меншы брат выглядаў старэйшым за іх абодвух. Барада яго была сівая, рукі дрыжалі. Сам ён быў тонкі, худы. Яму як-бы брыдка было перад братамі, што на ім сівая рваная сьвітка, круглая шапка-кучомка; на нагах лапці, а каравыя анучы абвівалі худыя ногі.

Гаварылі браты аб усім: а горкай сваёй долі, а праўдзе, а жыцьцю.

Меншы Брат маўчаў. Яму не давалі гаварыць тэй мовай, каторай гаварыў ён сам з сабой, з сваімі думкамі, з лесам. З яго мовы сьмяяліся старшыя браты.

— Гавары ты так, як гавару я,— кажа Старшы Брат,— і не страхай ^{в)} ты мову людзкую. Твая мова—нямая мова. Што сказаў ты сьвету на сваёй мове? Дзе песьні твае? Хто чытаў ў твае думкі, работу твайго розуму і сэрца? Дзе песьняры твае? Чым ты пахвалішся?

а) Ужывасца больш—пяў. б) Рус.—душыў. в) Ня страш.

— Лепшай мовы я ня чуў. Гавару, як знаю. Брат! хто доўга маўчаў, таму хочацца многа гаварыць. А я маўчаў усё жыццё і мне хочацца гаварыць: не адбірай ты ад мяне хоць гэтага права. Спытайся ў хваёвых крыжоў. Яны табе скажуць пра мае думкі. Мае думкі напісаны сьлязамі, а сьлёзы разам з думкамі разьліліся ў рэчцы. Вецер — пясняр мой. Гора і боль радзілі мае песьні і слухаў іх лес. Спытайся у леса — ён скажа пра песьні мае.

Скажу табе казку. Пасадзіў пан дудару ў глыбскім склепе за каменныя сьцены. Кажу яму пан: „Граі мне на дудцы, каб я чуў твае песьні і тагды я пазволю табе сьпяваць людзям песьні, дарую права расказаць сьвету пра думкі твае“.

Праз каменныя сьцены ня выбілася песьня дудару, і ніхто яго не пачуў. — „Ты павінен маўчаць! — кажа пан дудару, — бо песьня твая нічога не сказала майму сэрцу. Няхай астаюцца ў табе твае думкі і песьні“. І дудару з таго часу слухала пустое поле, балота і лес.

Брат! усе мы шукалі шчасьця, толькі йшлі мы не аднакімі дарогамі. Табе хоць трохі сьвяціла сонца, а я йшоў, як у ночы. Запалім-жа мы лучыны і пойдзем яшчэ шукаць долі, будзем памагаць адзін аднаму, а як заблудзіць хто з нас, падамо яму голас. Ня сьмейцеся-ж, браты, і не адбірайце ў мяне таго, што можа адабраць толькі бог!

І сьлёзы блішчэлі на вачах ^{а)} Меншага Брата.

Зло не заўсёды — зло.

Цэлае лета вісеў жолуд на старым дубе. Бог ведае, як далей, а пакуле ён быў малы, вялікага гора зазнаць яму ня прышлося. Праўда, на яго тады ніхто не звараचाў і ўвагі: як-бы яго і на сьвеце ня было, толькі сонейка, выплыўшы з-за лесу, узіралася на яго і пеставала сваім цяплом, бы тая маці. А калі, бывала, яно прыпакала надта горача — любоў часта пераходзіць свае граніцы, — маленькі жалудок хаваўся у цяньку густых лістоў, як пан пад парасонам, і яму заўсёды было добра.

Так і вісеў ён, ні для каго незаметны.

Але-ж урэшце вісець яму абрыдла. ^{б)}

Яно такі і праўда: як-бы там ні было добра, але калі гэтае дабро цэлы век астаецца без усякай зьмены, то яно лёгка перастае быць дабром. Гэтак было і з жолудам: захацелася яму другога жыцця: так і цягнула яго саскочыць з галіны і пакачацца па мягкай зямлі. Ня раз ён ужо парываўся зрабіць гэта. Сказаўшы праўду, трохі з ветру гарыць сьвет. Бывала, чуць што ўзыйдзе сонца, гэты жарту-нік і штукар — вецер зараз і падкрадзецца, але так, каб ня чуў стары дуб, і пачне баламуціць дубовых сыноў. ^{в)} Што казаў жолуд, ня ведаю. Болей смелы вецер гаварыў грамчэй і вось што ён шаптаў раз жолуду.

— Дурны ты! я пражыў на сьвеце болей вякоў, як лістоў на гэтым дубе і кажу табе: раз у цябе ёсьць сіла, ты заўсёды знайдзеш спосаб жыць на сьвеце, і ты прабэш сабе дарогу — што жывое, жывым і застанецца. —

а) Прав. — вачох. б) Лепш — дадзела, дакучыла. в) Прав. — дубовыя сыны.

А стары дуб тым часам гаварыў так — Сынок! патрывай яшчэ трошкі, падрасьці, уздужай. О! ты яшчэ ня ведаеш, як цяжка жыць на сьвеце. Паслухай мяне, старога. Ведама—бацька: шкада яму сына. Ня пускае бацька, — ціханька шаптаў жолуд на намову ветра.

І трэба-ж было, каб гэту гутарку прачула сьвіньня! Раз, ужо зусім пад восень, жолуд убачыў, як пад дуб, рохкаючы, трушком падбегла лапавухая асоба. Углядзеўшыся добра, жолуд абамлеў: на зямлі ляжала шмат такіх-жа, які і ён, жалудоў, і сьвіньня хрумстала іх бяз усякай жаласьці. На тое-ж яна і сьвіньня, даруй божа грэх. З вялікага страху бедны жолуд задрыжаў, вылузаўся з місачкі і упаў на зямлю у двох кроках ад сьвіньні! Але ўпаў ён якраз у тую яміну, што вырыла сьвіньня сваім уласным доўгім лычом.

І вось што вышла: сьвіньня хацела паесьці жалуды — і памагла вырасьці аднаму жолуду, вырыўшы яму пасьцельку. Жолуд на другі год прарос і стаў дубком, а сьвіньню людзі закалолі, і яна стала мясам.

Малады дубок.

I.

— Ну, і людзі! — гаварыў сам сабе Максім Заруба: — ну, украў, ну, сьсек, хай цябе ліха сячэ; ды не рабі-ж ты на зьдзек чалавеку, не рабі так, каб кожнаму кідалася ў вочы тваё зладзейства, гіцлю!

Максім старанна аглядаў сьляды нядаўнай кражы ў яго абходзе. Высокі, у палавіну чалавека, дубовы пень ясна выдзяляўся сярод дзеравяк і сьвяціў сваім сьветла-жоўтым верхам і сьвежымі трэскамі вокал, а шырокая, разложная верхавіна і адсечаныя сукі пазіралі так невясёла, так сумна, бы тыя пакінутыя бацькам дзеці. Зірнуўшы ўгару, Максім угледзеў маладую бярэзінку з абламанымі галінкамі. Гэта дуб, звалены бязжаласным тапаром а), кідаючыся, чапіў яе сваімі крэпкімі сукамі.

У лесе было ціха і маркотна, толькі ўгары стаяў глухі шум старых хвой і ялін. Высокія асіны і бярозы прылучалі зрэдка і свой голас да гэтага шуму, як часамі дужэй падыхаў сыры халодны вешер і варушыў іх голае вецце. На гэтым месцы, дзе рос дуб, мала назначылася прастору, і маладыя высокія елкі ўжо разгарнулі свае кашлатыя зялёныя лапы і занялі месца дубу. Так і за сталом жыцьця, дзе сядзіць цесная людзкая сям'я, ня пустое месца выхвачанага сьмерцю сям'яніна.

Максім трывожна азірнуўся вокал, зняў з-за плеч сваю стара-сьвецкую стрэльбу і паставіў каля хвой; дастаў з-за пояса сякерку і пачаў замятаць сьляды неўпільнаванага злодзея. Ён ацерабіў верхавіну, пасьцягаў сукі ў гушчар, сьсек пень каля самай зямлі, завалок яго далей ад дарогі, пад вывараць, а тое месца, дзе быў пень, закрыў зялёным мохам. Максім сам у гэту мінуту быў крыху злодзеям. Але яму больш нічога не заставалася рабіць, як прыкрыць сьлед гэтай кражы, каб самому не нагарэла ад лясьнічага. Кончыўшы рабо-

а) Русіц. — сякерай.

ту, Максім адышоўся крыху і азірнуў сваю працу, ці няма яшчэ якога знаку, па катэраму можна было-б замеціць, што тут украдзены дуб. Усё было прыбрана гладка, але Максіму здавалася, што варта толькі зірнуць аб'ежчыку, каб адразу прыкмеціць, што не хватае аднаго дуба. А можа аб'ежчык раней яго агледзеў гэты недагляд і ўжо вдома ў лясьніцтве аб гэтай пакражы.

— І выбера-ж часіну паганец! — зноў разважаў з сабой Максім.

— Ну, каб папаў! Гужы, лейцы — усё пасек-бы.

Максім ніяк ня мог супакоіцца. Ён вышаў на дарогу, куды вёў сьлед ад калёс. Але далей трудна было разабраць, куды ён пашоў: ці мала едуць па дарозе ва ўсе канцы? Максім пастаяў, патупаў, як-бы разьбіраючы важную справу. На душы ў яго было цэлае пекла. Злосьць на таго, хто сьсек дуб, хто, як сумыслу, як на зьдзек яму, зрабіў гэту кражу, ніколечкі не клапацячыся схаваць канцы; далей — страх перад лясьнічым, страх за страту куска хлеба: даўно ўжо капаецца пад яго аб'ежчык, ня раз дакляровываў яму лясьнічы прагнаць яго з месца. Усе гэтыя думкі і пачуваньні і рабілі тое пекла, што было на душы Максіма.

— І хто-ж бы мог зрабіць гэта? — Максім пералічыў колькі гаспадароў з вёскі, каторыя былі ў яго ў вялікім падазрэньні. Але, не злавіўшы, не кажы, што злодзей.

Максім яшчэ раз прышоў на тое месца, дзе рос яшчэ ўчора прапаўшы дубок. Як дарагі нябожчык, стаяў ён у вачох беднага лясьніка. Прыкрыўшы камель яловымі лапкамі, Максім памалу пасунуў лесам.

Увесь гэты дзень, цэлы вечар і ноч ня меў Максім супакою. Нават есьці не хацелася яму. Нейкі страх і трывога душылі яго. Кінуцца за вёсніцы на дарогу сабакі, забрэшучь на каго, ці так што здаецца іх сабачаму розуму, Максім чуў, як у сярэдзіне ў яго нешта траслося і яму здавалася, што гэта пэўна ідзе Марцін з каморы ад лясьнічага з наказам зьявіцца ў кватэру. Але сабакі, пабрахаўшы, змаўкалі і патрывожаная ноч яшчэ цяжэй насядала на халодную сырую зямлю і яшчэ маркотней шумеў над рэчкай аголены лес. Старая вярба, стоячы над самай хатай, шумела і хвастала галінамі па стрэсе, і як на зло Максіму, гаманіла пра пакражу.

Стукне вецер у ваканіцу, Максім увесь пацяпаўся: яму думалася, што гэта ляснік, ці аб'ежчык.

II.

Андрэй Плех даўно ўжо меў сабе на прымеце дубок у лесе. Яшчэ летам, соваючыся з каробкаю па грыбох, насунуўся ён на гэты дуб. Як чалавек, каторага агарнулі грэшныя жаданьні, Андрэй, наўперад азірнуўся і пачаў аглядаць важнецкае дрэва. Высокае, роўнае, выноснае, як точанае, яно здавалася, сумыслу ^{а)} тут вырасла на пакусу чалавека. „А пся кроў яго“, умакаў Андрэй: — „от былі-б восі! А якія хвацкія вышлі-б паліцы на сохі!“ (Андрэй быў майстар па часьці сох). Да не так-то лёгка ўхопіш яго тут: сьсячы, пападзіся, — такі табе штрап закоціць земскі, што і кароўкаю не адапхнешся. І Андрэй, яшчэ раз акінуўшы вокам дубок, уздыхнуў і паплёўся дамоў. На ўсякі выпадак ён замеціў гэта месца. Скора пачалося жні-

а) Знарок.

во і Андрэй забыўся аб дубку, але, як на грэх, у яго колах разышліся сьпіцы. Трэба было думаць, як справіць новыя колы. На калодкі і вобады Андрэй меў пра запас бярэзину, добрую, баравую, чачоткаватую бярэзину з казённага лесу. Гэта Мікола Сіняўскі ўдружыў яму. А дзе-б узяць дубінкі на сьпіцы? І адразу ў яго вачох стаў малады дубок, што бачыў у лесе, зьбіраючы грыбы. Бадай няжны дзень думкі Андрэя вярцеліся каля гэтага дубка. Кепска толькі, каб яго качкі, калі пападзешся з ім. У сваім жыцьці Андрэй кіраваўся прыказкаю: „Не бяры чужога і ня бойся нікога“. Але во прыпёрла так, што прыходзілася касаваць гэты мудры кірунак. Праўда, што ў лесе красьці ня грэх. Гэта ня тое, што залезьці да чалавека ў хату. І хто ў лесе ня злодзей, той у дому не гаспадар. Лес — божы — бог яго росьціць і бог гадуе. А князя чорт ня возьме, калі ён, Андрэй, сьсячэ адзін дубок. Так разважаў вечарамі Андрэй, пыхкаючы люлькаю.

Раз, пад вечар — гэта было ў нядзелю — Андрэй ішоў з места. І так неяк зрабілася, што ногі Андрэевы самі пашлі па тэй дарозе, каля каторай стаяў гэты шальмоўскі дубок. Андрэй ня мог стрымацца, каб не даведацца свайго даўнейшага знаёмага. Лес быў ужо зусім бяз лісьця і малады дубок выглядаў цяпер яшчэ раўнейшым, яшчэ прыгажэйшым.

— Ах, злодзей! — гаварыў, цешучыся, Андрэй і аглядаў дубок. Ідучы дамоў, Андрэй вылічаў, калі схадней яго сьсеч. Квадра а) месяца пры гэтым стаяла ў Андрэя на першым пляне. Праз колькі дзён будзе маладзкі. Ось тады ён і зызьне б) яго.

Якраз прад Усімі Сьвятымі, натачыўшы сякерку, Андрэй шаптаў свайму сыну:

— Запражэш каня і пад'едзеш пад Доўгі Лужок. Я буду там чакаць цябе. Ды глядзі, калі хто спытае, куды едзеш, скажы — па каноплі.

Андрэй выбраў такія сьцежкі, дзе-б яго ніхто не спаткаў (асьцярога не пашкодзіць) і ішоў, прыгнуўшы галаву. Аднак, чым бліжэй падходзіў ён да лесу, тым большы чуў ён страх. А змрок густы, халодны, няпрыветны, нярухома аблягаў зямлю. Ціха, глуха. Хоць-бы дзе зык чалавечага голасу. І нейкая жуда ахапіла Андрэя. Почуваньне маркоты і адзіноты агарнула яго. Андрэй азірнуўся назад, на сяло. Скрозь цемрадзь в) прыветна сьвяціліся вокны мужыцкіх хат чырвонымі і бледнаватымі плямкамі. Там сядзелі людзі і на душы ў іх была згода. Толькі ён, як злодзей, крадзецца адзін скрозь гэты змрок, прыхільны хаўруснік кожнага злодзея. Андрэй пачынаў каяцца, што выбраўся на гэту справу. Лепш-бы паставіць квартиру за кусок дубніцы — сам выпіў-бы чарку і быў бы сьмел і спакойны. І яму хацелася, каб хто перашкодзіў яму цяпер, каб мець законнае права вярнуцца дамоў. Так было на душы Андрэя; ногі яго ўсё несьлі і несьлі ў гэты страшны, пануры лес, дзе цяпер так цёмна і жудасна. Яшчэ гусьцейшы і цяжэйшы змрок апрануў Андрэя, як ён уступіў у лес. Падышоўшы з поўварсты, Андрэй спыніўся. Во тая хвоя з вехаю г), ад каторай трэба ступіць колькі крокаў направа. Патупаўшы, Андрэй сьсячэ намацаў гэты дубок, каторага старажыў ня толькі Максім, а яшчэ пільнавалі і другія старажы, каторыя былі ў

а) Лацінізм — чэцьверць, зьмена. б) Зрэжа. в) Цемру. г) З меткаю, тычкаю, замечаная.

самым Андрэю — страхі. Андрэй прыслухаўся. Лес маўчаў. Можна зацікаваўся, што будзе рабіць тут гэты чалавек, чаго ён прышоў сюды варушыць і трывожыць яго цяжкі, блізкі да сьмерці сон. І было штось страшнае ў гэтым нямым спакою лесу і гэты страх перадаваўся Андрэю: ён стаяў ціха, баяўся кашлянуць і павольна адводзіў яловыя лапкі. Калі-некалі жалобна шорхаў сухі, завяўшы ліст, адрываючыся з дзерава і кідаючыся на сыры дол.

— Ну, што будзе, то будзе.

Андрэй узяў сякеру, хацеў перахрысьціцца, ды стрымаўся: гэта справа не сьвятая, і ён не адважыўся прызваць на помач імя бога. Сякера высака паднялася ўгару, і пачуўся першы стук. Вострая сталь глыбака ўрэзалася ў маладое дрэва, і гэты першы зык быў падобны да цяжкага, адрывістага кашлю, каторы вырываўся з глыбіні надарваных грудзёў сухотніка.

Андрэй, сёкануўшы раз, адскочыўся ў бок і на момант замёр, прыслухаючыся. Але кругом было так сама глуха і ціха. Зноў узляцела сякера і пашла латашыць усё часьцей і зласьней. Скора адна палавіна дубка была падсечана; Андрэй зайшоў з другога боку. З кожным узмахам сякеры дуб слабеў і хістаўся, дрыжэў голымі сукамі і ўсім сваім целам. Во ён чуць пахіліўся, абамлеў і, здавалася, аглядаў месца, дзе-б упасьці. Андрэй упёрся рукой і таўхануў яго. Голыя сукі крануліся сухоў суседніх дзеравак, як-бы жагнаючыся з жыцьцём, зачাপіліся на момант і, аслабеўшы, асунуліся і маладое дзерава цяжка ўпала, застагнаўшы, на зямлю. Андрэй адышоўся і зноў стаў слухаць. Адмерыўшы чатыры тапарышчы па камлю. Андрэй з нейкаю злосьцю стаў адсякаць кавалкі дубу. Адсекшы кавалкаў шэсьць, ён пазнасіў іх на дарогу. Спадалёк пачуўся глухі стук колаў аб карэньне. Андрэй пашоў на спатканьне сыну.

III.

Яшчэ ніколі не зазнаваў Андрэй такога клопату, як цяпер. Не дарма гавораць людзі: «Хто ўкраў парасё, таму і ў вушох пішчыць».

Прывёзшы да хаты шэсьць кавалкаў дубу, Андрэй да часу пакідаў іх на старану, дзе ляжала яшчэ немалочанае жыта і саломы. Прызнацца, Андрэй нават ня рад быў, што сьсек гэты дубок: мала што можа стацца! Быць ня можа, каб хто ня бачыў, як ён пхаўся ў ночы з лесу. А языкі ў людзей доўгія... Пад уплывам гэтых думак Андрэй быў неспакойны: спаў кепска і часта абуджаўся, прыслухіваўся, што робіцца на двары.

Кожны грук, шум, аброненае ^{а)} кім на вуліцы слова прымушалі трывожыцца і думаць, чорт ведае што. І якая гэта схованка — гумно? Усякі дурань першым дзелам паткне туды свой нос. Тут Андрэю прышлі на памяць тыя здарэньні, калі ў гаспадароў знаходзілі дубкі, бярэзінкі і ўсякія падобныя рэчы якраз у гумнах... Трэба перахаваць, і чым скарэй тым лепей, — покі не ўзялі яшчэ тропу. ^{б)}

— Што гэта, Андрэй, на цябе сягоньня сну няма? — пытала жонка.

— Так ня сьпіцца.

а) Русіц. — кінутае. б) Дорогі, сьлядоў.

І, памаўчаўшы, Андрэй сказаў:

— Ведаеш, я ўсё думаю, каб не агледзіл.ся гэтага дубка.

— Можна-ж схаваць так, каб не знайшлі.

— Ось і я гэта думаю: у гумне якая схованка? А дзе схаваць?

— Схаваеш заўтра — будзе часу. А цяпер сьпі.

Жонка адварнулася да сьцяны і праз мінуцы дзьве заіграла носам. А Андрэй яшчэ доўга ляжаў з адкрытымі вачыма і разважаў. Страшныя думкі лезьлі ў яго галаву. А што, калі хто ўдасць яго? Прыдзе вураднік, стражнікі з аб'ежчыкам і лясьнікамі, зробіць вобыск і напэўна знойдуць у яго дубок. Зноў Андрэю ўспаміналіся падобныя здарэньні. Моташна рабілася ад гэтых думак. Андрэй усунуўся ў шляпакі, накінуў на плечы кажух і вышаў на двор. Божа, якая цёмная ноч! Здавалася, неба блізка-блізка нахілілася к зямлі і ціснула яе сваім густым і цяжкім змрокам. і ўсё вокал было так глуха, так нема, усё роўна, як закам'янела, або вымерла. Андрэй зірнуў у той бок, дзе быў лес. Яго аж скалыхнула: здаецца, цяпер, каб і золатам абсыпалі яго, ён не пашоў-бы туды; як толькі хапіла ў яго адвагі ісьці туды, у такую цемраж! У сяле было таксама ціха і глуха, нават сабакі і тыя ўсе змоўклі; відаць, і яны чулі гэты страх магільнай цішы і не адважываліся зрабіць між сабой пераклічку. Толькі ў Яхіма хлявушку забляяла жаласна ягнятка, згубіўшы сваю матку і раз-жа пачуўся кароткі адказны воклік старой авечкі: „Ідзі да мяне!“ ды часамі ў сьвінушніку ціха стагнала праз сон свіньня такім змарнелым, стамлёным галаском, усё роўна, як-бы ёй заставалася тры чверці да сьмерці.

Андрэй пастаяў, паслухаў. Гэта маўчалівая і страшная ноч не дала яму ніякага адказу і ён пашоў у хату.

„Сягонья яшчэ можна быць сьмелым, думаў Андрэй, кладучыся на палок і ўкручываючыся ў дзяругу. Покі тое ды сёе, то яшчэ ёсьць часу схаваць, а цяпер можна спаць сьмела“. Але Андрэй ляжаў яшчэ з паўгадзіны і думаў, як хітрэй схаваць дубкі. На гэтых думках Андрэй і заснуў. І прысьніўся яму сон. Здаецца, прышоў лясьнік, Максім Заруба, у чым абходзе ён высек дубок. Прышоў ня злосны, як можна-б чакаць, а надта маркотны. Твар яго быў белы, як-бы вымазаны мукой.

Адабраў, брат Андрэй, ты ад мяне кусок хлеба! — сказаў Максім, — ад цябе я гэтага не спадзяваўся. — Сказаў, і невядома, дзе дзеўся.

Андрэй стаяў, як аглушаны. Хацеў сказаць слова — язык не варушыўся; хацеў бегчы за Максімам — ногі ня слухалі. І, цяжка застагнаўшы, Андрэй абудзіўся.

Ноч, доўгая, жудасная, трывожная ноч, яшчэ цяжка аблягала зямлю. Толькі што адсьпявалі другія пеўні і сяло ўсё яшчэ спала цяжка і глыбока, Андрэй ляжаў і тросься — так узбунтаваў яго гэты сон і такі ён быў ясны, жывы і страшны. Трудна выказаць, што рабілася цяпер на душы ў Андрэя. За ўсе тыя часы, як ён убачыў гэты пракляты дубок і аж да цяперашняй мінуцы, Андрэй ні разу не падумаў аб тым, што цяпер яму прысьнілася. І ня было прычыны так думаць: ці мала людзі крадуць у лесе? Каб за кожную неўпільнаваную кражу ў лесе выганялі лясьнікоў, то і лясьнікоў ня было-б на сьвеце.

І чаму-ж ён прысьніўся і прысьніўся так нядобра? Цяпер Максім ні на адзін момант ня сходзіў з вачэй Андрэя. Андрэй успомніў-

што яны з Максімам калісь сябравалі, разам гадаваліся, разам былі на прызыве і ў адзін год жаніліся, і ўжо потым разышліся, разышліся не з-за якога ліха, а так — проста, разлучыліся; а сходзіліся — кожны з іх мог смела паказаць вочы адзін другому. І Андрэй першы раз пачуў, што нейкая сьцяна вырасла ў гэту ноч між ім і Максімам. Андрэю было чагось шкода. Чаго? ён і сам ня ведаў.

Гэта была цяжкая і неспакойная ноч у жыццё Андрэя.

IV.

— Ну, што ў цябе чуваць? — Парубкі ў лесе няма?

Максім пачуў, што па сьпіне ў яго запоўзалі мурашкі, і нейкі холад прабег па ўсім яго целе. Маленькае замяшаньне, і Максім цьвёрда сказаў:

— Усё ў парадку.

— У парадку? Ну, то хадзі-ж, я табе пакажу, які ў цябе парадак.

Сказаўшы гэта, аб'ежчык, сярэдніх гадоў чалавек, правая рука лясьнічага і пярвейшая шэльма, скрыва і злосна зірнуў на лясніка і павёў яго ў лес. Максім увесь задрыжэў. Залажыўшы рукі за сьпіну і крэпка сьціснуўшы стрэльбу, ён моўчкі ішоў за аб'ежчыкам. Ён добра ведаў, куды вядзе яго гэты кат і што хоча паказаць яму.

„Вядзі, няхай цябе сьляпога водзяць. Кланыца табе ня буду і прасіць тваей ласкі ня стану. Што будзе, то будзе, — думаў, ідучы, Максім.

— Ці ня будзеш ласкаў зірнуць, — гаварыў тым часам аб'ежчык, прывёўшы лясніка на тое месца, дзе колькі дзён назад стаяў дубок. Аб'ежчык добра націкаваў гэта месца і ў яго наўперад усё было разьлічана. Нават яго далікатная прамова да лясніка была абдуманая раней, каб злосна нацешыцца з таго, як будзе выглядаць Максім Заруба, стоячы перад пнём сьсечанага дуба. Але працягнутая рука яго так і засталася: перад імі было гладкае месца і вокал стаялі дзеравы, ды дзе-ня-дзе тырчэлі абросшыя мохам даўнейшыя пні. Максім пазіраў на аб'ежчыка поглядам чалавека, каторы нічога ня цяміць і чакае тлумачэньня.

Аб'ежчык зірнуў на Максіма. Чуць значная ўсьмешка прабегла па губах лясніка. Нават елкі, каторым на гэтым месцы было крыху прастарней, здавалася, усьмяхаліся, пазіраючы на аб'ежчыка — такую дурную меў ён міну ў гэту мінуту.

— Што за чорт! — сказаў ён: — тое самае месца, а дзе-ж пень?

— Мала тут пнёў? — спытаў Максім, стаўшы на прыкрыты мохам пень нядаўна ўкрадзенага дуба і паказываючы рукой на старыя пні. — Ды і сам пан стаіш, як пень, — ня вытрываў Максім, каб не пасьмяяцца з аб'ежчыка.

— Ты мне клінак ня строй! — крыкнуў аб'ежчык і забегаву вокал лясніка, як ганчак, вынохіваючы сьляды. Улучыўшы мінуціну, ляснік зірнуў адным вокам сабе пад ногі. У адным месцы мох адхіліўся, і з-пад яго сьвяціўся сьвежы пень. Максім чуць-чуць пасунуў нагу, каб закрыць гэту лысінку. Аб'ежчык, як каршун, зірнуў на лясніка.

— А на чым ты стаіш, ягомосьцю?

Максім пачуў, што ён прапаў.

— Стаю, як і пан: нагамі на зямлі.

Аб'ежчык раптоўна падскочыў да лясьніка, таўхнуў яго ў грудзі і кашкянуў нагою мох.

Пень раскрыўся.

— Зладзюга! лес крадзеш, сам канцы хаваеш! — як гад, сіпеў аб'ежчык.

У адзін момант усё пазелянела ў вачах Максіма, і лес закружыўся, заскакаў. Нічога не разважаючы, размахнуўся ён, і яго цяжкая рука з голасным плескам апусьцілася на шчаку аб'ежчыка. Шапка зьяццела з яго галавы і сам ён захістаўся і паляцеў потырч носам на гэты пень. Максім накінуўся на свайго ворага і пачаў мяць яго.

— Удушу! — хрыпеў ён, як зьвер, сьціснуўшы аб'ежчыка за горла. Аб'ежчык зьвіваўся, як вуж, малаціў нагамі, кусаўся. Вочы яго вылазілі з сваіх гнездаў.

Памыкаўся ён крычэць, клікаць на помач, але голас яго ня мог выбіцца з грудзёў, а вокал ня было ні аднэй жывой душы. Адзін толькі лес, нямы сьведка людзкага глупства, стаяў вокал глухой сьцяной і маўчаў, не варушыўся. Відаць, ён бачыў яшчэ не такія справы, стоячы тут вякамі.

— Братка, зьмілуйся! за што? — енчыў ⁵⁾ аб'ежчык, страціўшы надзею выкруціцца з рук лясьніка.

Да Максіма вярнулася памяць і розум. З вялікаю ненавісьцю зірнуў яму ў твар, борзда падняўся і сказаў:

— Ідзі, жалься на мяне, — і злосна пашоў у лес.

Аб'ежчык падняўся, узлажыў шапку, дзіка азірнуўся вокал і кінуўся бегчы.

— Гвалт, ратуйце! — крычэў ён, бягучы.

V.

Досьвета другога дня, Андрэй ужо кошкаўся ў хляве. Запаліўшы газоўку, павесіў яе на сьцяне і, ўзяўшы сахор, Андрэй адкідаў гной ад сьцяны з таго боку, дзе было вышэй. Чорная карова з аднэй загарадкі, цялушка-выпустка — з другой і чырвоны конік уставіліся пільна на гэту цікаўную дзею. Толькі адна сьвіньня не хацела зьвяртаць увагі на Андрэя. Яна спакойна ляжала ў сваім бярлогу і, здавалася, ніколенкі ня дзівілася, як-бы даўно ведаючы, што і чалавек зазвычай бывае сьвіньнёй. Прабраўшы ямку і выслаўшы яе саломая, Андрэй перанёс сюды з гумна дубкі, закруў іх тоўстым пластом саломы і наверх нагарнуў гною. Скончыўшы работу, Андрэй акінуў вокам гэты куток, і на твары яго зьявілася ўсьмешка здавальненья.

Згніюць тут, калі я сам не дастану іх! — сказаў сам сабе Андрэй і спакойна вышаў на вуліцу. Тут ён пастаяў, высмактаў люлек са лзьве, павітаўся з суседзямі і суседкамі, каторыя ішлі па ваду і, як чалавек, катораму няма чаго баяцца, пашоў уладжывацца каля гасдаркі. Ходзячы па двары, ён нават мармытаў сабе пад нос нейкую песьню: „Шапка мая магерачка“.

Прайшло днёў два. За гэты час ня выяўлася нічога такога, што-б магло патрывожыць Андрэя і ён ужо рыхтаваўся дастаць з-пад

гною дубкі, каб пусьціць іх у дзела. Якраз прышоў да яго сваяк, Яхім Бубен.

— Чуў ты, — гаворыць Яхім: — Зарубу гоняць вон з стражнікоўства.

Андрэй зьбяляе. У сярэдзіне ў яго нешта заняла, як-бы адарвалася і ён пачуў, як сэрца яго затахкала дробна-дробна.

— За вошта? — спытаў ён.

— А хто яго ведае. Кажуць, аб'ежчыка набіў, — парубка там нейкая знайшлася ў лесе, ну, і завяліся. А можа так абгаварыў яго аб'ежчык, хто іх там разьбярэ... От, прасія за стражніка, — закончыў Яхім.

— А! махнуў рукой Андрэй: служачы — хлеб сабачы.

— Ну, не скажы гэтага. Можна, брат, жыць лепш, як на гаспадарцы: паша дарэмная, дровы — дарэмныя, поле, сенакос, сякі-такі абрывак. — жыць можна.

— Э, брат Яхім: дзе ён ёсьць лёгкі хлеб? Добра служыць з добрымі людзьмі. А калі пачнуць кусаць адзін другога, то доўга не паслужыш. За які-небудзь паршывы дубок, зжался божа...

Тут Андрэй замнуўся.

— Не, брат, лепей ня знаць такога хлеба.

Яхім бачыў, што Андрэй ня хоча, ня мае ахвоты быць лясьніком. Ну, яго воля.

Усё сяло гаманіла пра Максіма, разьбірала яго справу на ўсе лады. Адны трымалі руку Максіма, шкадавалі яго; другія — наадварот, былі рады, бо зайздросьцілі яму. А наагул нікога блізка не чапала тое, што чалавек страіў кавалак хлеба, і нікога ня цікавіла, як ён страіў яго. Пра гэта ведаў адзін толькі Андрэй. Але ўсё тут абярнулася так, што яму не выпадала падзяліцца з людзьмі сваімі думкамі. Гора ня ў тым, што людзі ня прыймаюць нашых думак, або насьмяхаюцца з іх: тут мы можам хоць цешыць сябе тым, што нашы думкі калі-небудзь знойдуць для сябе лепшы грунт, ці тым, што людзі яшчэ не дарасьлі да іх; усё-ж такі мы можам смела гаварыць іх, крычаць, не саромяючыся паказаць іх прад вачыма ўсяго сьвету. Але таму, хто ня можа смела сказаць аб сваіх думках, хто баіцца вынесьці іх з сваёй душы на людзкі суд і хто мусіць насіць іх, як атруту, на сваім сэрцы?! Такія нядобрыя думкі апзнавалі цяпер Андрэя. Як-ня-як, а ён быў прычынай таго, што чалавека выпіхаюць вон на зіму без кавалка хлеба... Праўда, Андрэю яшчэ ня верылася, што гэта праўда. Яму зрэдка думалася, што ўсё гэта можа яшчэ ўладзіцца, і Максім застанецца. А можа тут хаваецца зусім іншая прычына? Гэтыя думкі на момант супакоівалі Андрэя і ён пытка прыслухіваўся, што гавораць людзі. На другі дзень не заставалася нікага сумляваньня, што Максіма гоняць. Цяпер пачалі гаварыць ясьней і а прычыне, па якой яго выганяюць. Максім, казалі, прадаў дубок у лесе. Моташна было Андрэю слухаць такія гутаркі — проста сьвет здаваўся яму нямілы.

Здаецца, узяў-бы завязаў вочы і ішоў-бы няведама куды, абы знайсьці заспакаеньне, абы ня чуць тэй згрызоты, што была на яго сэрцы.

І чаго яму было лезьці ў гэты лес? Сядзеў-бы сабе спакойна і гора ня знаў-бы. Эх, здаецца, каб нічога гэтага ня было, каб яно толькі прасьнілася яму! Усё-бы было добра, каб ня гэты дубок.

VI.

Як толькі настаў вечар і добра сьцямнелася, а людзі крыху аціхлі, Андрэй ізноў пашоў у хлеў, адгарнуў гной і павыносіў дубкі на дры-вотню.

Відаць, Андрэй нешта надумаўся. Прыхіліўшы дубкі да сьцяны, Андрэй доўга пазіраў на іх. Хвацкія дубкі. Важнецкія вышлі-б сьпіцы для колаў. А паліцы на сохі!.. На момант Андрэй забыўся аб тым, чаго ён прышоў; пасья ўзяў самы таўсты кавалак дубка, палажыў яго на плечы і панёс у Нёман. Гэта была яго ахвяра сумленьню, гэтым хацеў ён выкуіць свой грэх прад Максімам і вярнуць спакой душы. Нясучы дубок, Андрэй раздумываў над тым, ці добра ён робіць, ці ёсьць тут які-небудзь толк. Колькі разоў ногі яго ішлі павальней, ён азіраўся назад — ці ня лепш вярнуцца, ды зноў схваць іх?

— Э! сказаў сам сабе Андрэй: — збуду з галавы гэты клопат, раз пакончу з гэтым ліхам!

І борзда пашоў на бераг Нёмну. Апусьціўшы павольна дубок, Андрэй узяў яго за адзін канец, а другі апусьціў у ваду. Нёман раз-жа падхапіў яго на свае плечы, і Андрэй адразу пачуў, як яму стала лягчэй у руках. Тут ён з усей сілы стаўхануў камлюк на ваду. Дубок стралой панёсься на сярэдзіну, і толькі гладзенькая палоска вады абазначылася яго сьледам і ён прапаў у халодных і чорных ад змроку хвалях Нёмну.

— Якому-ж лысаму чорту гатаваў я гэты дубок?! — крычала нешта ў Андрэю. Для каго я выпакутаваў яго сваёй крывёй? Хто спажыве боль мазалёў маіх? — І Андрэй забегаў па беразе Нёмну. Бягучы, Андрэй папаў у вырытую свіньмі яму і ўпаў, ляпнуўшыся жыватом на халодную і мокрую зямлю. Падняўшыся, ён зноў пабег. Во і гак. а) Але ноч была такая цёмная, што нічагусенька ня было відаць. На другім беразе глуха шарасьцеў вецер у сухіх лозах і чаротах. Халодная, як жалеза, вада плюхала ў пустыя берагі і ўскліпывала, як маці, страціўшы дзяцей сваіх... Пастаяўшы колькі мінуцін, Андрэй пашоў да дому. Раз пачэў, — трэба канчаць. Усё роўна, не на карысь яму выраўнаваў дубок. Андрэй узышоў на свой двор.

— Андрэй: гэта — ты? — аклікнуў яго голас.

— Я! — аказаўся Андрэй.

— Дзе цябе чэрці душаць? — спытала сярдзіта жонка, — вьчэра даўно стыне!

— Чорт яе ня возьме, тваю вьчэру, — адказаў Андрэй і палажыў на плечы два кавалкі дубу.

— Куды ты іх валачэш?

— Не табе ведаць.

Жонка змоўкла, а Андрэй зноў пашоў на бераг. Ён быў злосны і шоў борзда, а жонка назіраў ішла за ім. Яна зацікавілася, куды нясе Андрэй гэтыя дубкі. Спыніўшыся на беразе, Андрэй пакідаў або двы кавалкі ў ваду. Жонку ўзяў нейкі страх. Ні слова не гаворачы, яна пабегла да дому. Ёй здалося, што Андрэй зьвіхнуўся з розуму.

Праз паўгадзіны Андрэй вярнуўся. Моўчкі зьняў ён шапку, расьперазаўся, павесіў сьвітку і сеў за стол.

а) Вучастак зямлі, луг.

Жонка ня ўтрывала і пачала распытываць Андрэя.

— Ат, ня дуры ты мне галавы! — адмахнуўся Андрэй.

— Ну, ці-ж ёсьць у цябе розум? Навошта-ж было іх сеч? Каму з гэтага карысьць?

— Чорту лысаму! — сказаў Андрэй.

— Толькі-ж чорту... Хіба іх агледзеў хто? — не адступалася жонка.

— Во дзе яны ў мяне сталі, дубкі гэтыя—сказаў Андрэй і паказаў рукой на горла. — Чалавека вось выгналі з-за іх, а ты...

— Дык ты вярнуў яго гэтым?

Андрэй не знайшоў, што сказаць, маўчаў.

VII.

Яшчэ больш заблутаўся Андрэй. Толькі цяпер ён праканаўся, што кідаць дубкі ў ваду была дурная выдумка. І праўда: ці вярнуў ён гэтым Максіма на месца? Ці дастаў сабе спакой? І ласьне можна адкупіцца ад сумленьня тым, што ён пакідаў у ваду дубкі?— „Дурань я“, — думаў Андрэй, трасучы карове трасянку.

Ухадзіўшыся, Андрэй вышаў на вуліцу. Во, ужо колькі дзён ён староніцца ад людзей і жыве толькі сам сабой, сваімі думкамі, каторыя так моцна 2) стамілі яго душу. У сяле, у тым яго месцы, дзе вуліца выходзіць к Нёмну, стаяла даўней старая карчма. Гэта карчма, бывала, бітком была набіта людзьмі. Сюды сходзіліся і ў радасьці і ў горы; тут была гарэлка, каторая, як кажуць знайкі па часьці выпіўкі, была і крапчэйшая, і таньнейшая, і шмат прыямнейшая ад цяперашняй манаполькі. Во, па старой памяці, сюды ўсё яшчэ цягнула сялянаў гэта месца, дзе стаяла калісь карчма, ад каторай застаўся адзін толькі падмурак; і тут стаялі яны, усунуўшы ў зубы цыбукі і схваўшы рукі ў рукавы кажухоў, пад адкрытым небам. І гэтым разам былі тут мужчыны, і сярод іх ішла сур'ёзная гутарка. Андрэй стаяў здалёк адзін і не адважываўся падыходзіць бліжэй. Раптоўна ён задрыжэў: у гэтай кучцы сялянаў быў Максім Заруба. Андрэй быў павярнуўся, каб ісьці назад, але яго цягнула нейкая сіла да гэтай кучкі. Патаптаўшыся момант на адным месцы, ён зноў павярнуў назад. Максім стаяў і штось гаварыў. Аб чым ён гаворыць? Андрэй ня мог больш працівіцца жаданьню ведаць, што гаворыць загублены ім чалавек, і ён пашоў. Яму паказалася, што людзі глядзелі на яго так, як-бы ведалі ўсю справу з дубком. Андрэй прывітаўся з сялянамі агульнай „дзень-добры“, а Максіму працягнуў руку і нясьмела сказаў:

— Здароў, Максім!

— Здароў, брат Андрэй! Ну, Андрэй, сказаў Максім: прымай, брат, у падсуселзі.

Сэрца ў Андрэя так і апала: няўжо Максім ведае, што ён, Андрэй, сьсек дубок?—чаму загаварыў аб падсуселстве? Не! каб ведаў, то наўрад-бы падаў яму руку, ня толькі што зьвярнуўся-б да яго з такой мовай.

— За вошта-ж, брат, цябе выдалілі? — спытаў замест адказу, нібы то нічога ня ведаючы, Андрэй.

— Тырчэў на дарозе пень, пакуль за яго не чапляліся, а сталі чапляцца, — пню ня стрымацца.

— Дык не за дубок адказалі ад месца?! — з жарам спытаўся Андрэй і вочы яго прасьвятлеліся.

Максім нахмурыўся, як-бы цень лёг на яго лоб.

— Скуль ты ведаеш аб дубку?

— Каму і ня ведаць, як не Андрэю, — пажартаваў Стаська Гук. Андрэй зьмяшаўся, пабялеў і сказаў:

— Так гавораць.

Андрэй зірнуў на Максіма. За апошнія часы Максім асунуўся, пахудзеў. Вочы яго глыбака запалі ў лоб. Відаць, многа горкіх думак, трывогі і клопату перамятушылася ў яго мазгох. І было з чаго: што злага ён зрабіў? за чью вину паплаціўся? І куды цяпер дзецца? Андрэй, як праступнік, апусьціў галаву. Момент, і ўвесь здрыгануўся, падняў галаву, акінуў усіх поглядам.

— Максім, братка! Гэта за мяне ты пакутуеш: гэта я сьсек дубка! а) Рабі са мной што хочаш. Бі, катуй мяне! Усе змоўклі і пазіралі на Андрэя.

— Няхай будзе пракляты той час, калі я першы раз зірнуў на гэта няшчаснае дрэва. б) За што цярпіш ты?

Максім горка ўсьмяхнуўся.

— Ты сьсек дубок? Ось, ніколі не спадзяваўся!.. Э! цяпер ужо ўсё роўна. Табе можа ад гэтага лягчэй, а мне — адзін чорт. Ды, калі на праўду вышла, то ты не такі ўжо вінаваты, як табе здаецца... О, каб я цябе злавіў у лесе, то быў-бы другі рахунак. А цяпер твая споведзь паможа мне, як мёртваму кадзіла.

— Паможа, паможа! — закрычаў Андрэй: — я пайду ў лясьніцтва і раскажу ўсю праўду. Няхай мяне судзяць, няхай забяруць апошнюю карову, няхай пухнуць з голаду дзеці, — не кажы толькі, што Андрэй цябе згубіў!

Андрэй крута і з сілай павярнуўся.

VI.1.

— Сьмейцеся, добрыя людзі: здурнеў зусім чалавек! — пачакаўшы з паўгадзіны, чуўся жаночы голас каля Андрэевай хаты.

Андрэй, апрануўшы кажух і ўзяўшы палку, в) вышаў з двара на гароды, каб ня ісьці вуліцай, а жонка стаяла каля парогу і адчытывала Андрэя.

Андрэй маўчаў. Твар яго быў сур'ёзны, важны і спакойны.

— Вярніся, вярніся, Андрэй! — ня ўнімалася жонка. Андрэй ня слухаў і сьцігаў далш, не азіраючыся.

— Божа мой! што з ім сталася? пагібелі сабе і дзецям шукае чалавек... Каб ты ногі паламаў, каб ты дарогі ня бачыў! Вярні-і-ся!

Жонка яшчэ доўга плакала і галасіла, а Андрэй тым часам мінуў ужо сяло і вышаў на дарогу. Вокал расьцілглася поле, голае, пустое, абабранае. Збоку цягнуўся луг наабапал Нёмну. Там і сям стаялі парыжэлыя стагі. Далей перад Андрэем пачынаўся лес, праз каторы ішла дарога. А над усім гэтым вісела хмурае неба, як кепска загаранае поле. На ўзгорках падыхаў халодны паўночны вецер, гразь сьціскалася марозікам і пад нагамі цьвярдзела. Гадзіны праз поўтары Андрэй быў у лясьніцтве.

За сталом у канцэлярыі сядзеў стары лясьнічы. Гэта быў няўступчывы чалавек, з каторым было трудна дайсьці да ладу.

а) Правільна — дубок. б) Полён.—дзерава. в) Рус.—кія.

Пераступіўшы парог канцылярыі, Андрэй нізка пакланіўся. Лясьнічы кінуў галавой і зноў стаў пісаць. Потым павярнуў галаву да Андрэя.

Пажваўшы сківіцамі, пан запытаў:

— А што скажаш, чалавеча?

— Панок! — сказаў Андрэй і ўвесь падаўся наперад, — дарэмна пакаралі Максіма Зарубу: я ўкраў дубок! Тут Андрэй злажыў на крыж пальцы і пацалаваў іх.

— Пакарай мяне бог, калі я за згодай Максіма высек гэты дубок.

Лясьнічы, вытрашчыўшы вочы, пазіраў на Андрэя. Пажваўшы сківіцамі — такі быў звычай у старога пана жваць сківіцамі прад тым, як гаварыць, — ён сказаў:

— А заўважай, небарача: ты гаворыш — дуб высек?

— Я, я, паночку!

— Гм! то які-ж бы ты быў гаспадар, каб ня краў у лесе? — спытаў лясьнічы.

— Панок, залаценькі! Даруй, панок, Максіму! Я вінават, — штрафуйце, судзеце мяне. За што-ж будзе нявінны чалавек цярэць?

— Табе Максім не сваяк?

— Не, панок, ня свой.

— То мусі быць, ён цябе падгадзіў?

— Панок, грэх гаварыць гэта! Максім нічога ня ведаў. Толькі сягоньня пры людзях я прызнаўся яму і сам сабой прышоў да пана. Даруй, паночак, Максіму. Няхай лепш мяне пан судзіць. Я вінаваты і я павінен адпакутаваць.

— Ха-ха-ха! А заўважай, небарача: сьмешны ты чалавек. Вось-жа ня буду ні штрафоваць, ні ў суд падаваць, калі ты гэтага просіш. А Максіма ня прыму, бо ён забіяка, разбойнік.

Доўга прасіў Андрэй лясьнічага, але пан быў цьвёрды і збываў жартамі.

...Грудкі хмарак разгладзіліся, неба пабялела і пашоў дробненькі сьняжок, як Андрэй ішоў з лясьніцтва.

Усю дарогу разважаў Андрэй у сваіх думках. На душы яго стала спакойней, як пасля кожнай буры. А сьнег усё падаў гусьцей; зямля забялелася. Лес стаяў спакойны; толькі ўгары шумелі паціхеньку хваёвыя галінкі, як бы віталі першы сьняжок. А можа яны шапталі што Андрэю, як шэпча маці, схіліўшыся над дзіцём, раскажывалі сваёй мовай аб тым, што Андрэй сапраўды не такі вінаваты, як гэта крычыць яму кожную мінуту яго чуткае сумленьне? Эх, лес! колькі чаго давялося бачыць яму на сваім вяку! Многа ён ведае ўсяго! І, каб Андрэй расчытаў яго гутарку, то саўсім-бы інакш пазіраў на сьвет.

І ўспомнілася Андрэю старая казка, каторую даўно-даўно, у шчасьлівых гады яго дзяцінства, раскажывала нябожчыца баба.

Скінула неба на зямлю дзіўны клубочак. Усіх карміў гэты клубок, і карміліся ім людзі, карміліся зьверы і птушкі і розныя маленькія жывёлінкі, бо для ўсіх прадназначыла яго сьвятое неба. І ўсе жывіліся і для ўсіх яго ставала. Пазэйздросьціў гэтаму злыдзень, і няма ведама дзе дзеўся дар неба. І цяжка стала жыць на сьвеце. Зямля пачала бяднець і спустошывацца. Дзе былі даўней шырокія рэкі — там засталіся цяпер чужы значныя палоскі вады, дзе і саўсім яна высахла, парабіліся пустэчы. Лясы сталі зводзіцца, пачаўся голад ся-

род звяроў, многа іх паздыхала. Мошкі накінуліся на людзей, развёўся бруд, каторы накінуўся на чалавека і стаў піць яго кроў. Зямля пачала кепска радзіць; пашлі па сьвеці паморкі, паўстала сварка-калатня, бойка. Людзі сталі трывожныя, неспакойныя, усё чагось спадыяюцца, чагось шукаюць, да чагось прыслуховаюцца. Само неба спамурнела і адварнула ад зямлі свой воблік...

Лес скончыўся. Во бераг Нёмну. Вярсты дзеве адгэтуль угару пакідаў Андрэй дубкі. Ён ішоў берагам, прыглядаўся, як-бы чагось шукаў. Вокал было пуста. А сьнег усё сыпаў і сыпаў...

В ы с т а г н а ў с я .

I.

Іван Кіслы гараваў усё сваё жыццё. Усё гора было ў тым, што ў гэтага гора было яшчэ сваё гора: заўсёды выпадала так, што беднаму Івану ніколі не ўдавалася выплакацца, выгаравацца, выскардзіцца і гэтым самым выліць з душы ўсю гаркату, усю боль пахілага жыцця. І ўсё складалася, як сумыслу ^{а)}, як-бы нейчая злая воля неадступна цягнулася за Іванам і не дала яму здарэньня аблячыць яго душу. Цягнулася яна з даўных-даўных часоў, з тых часоў, калі Івана яшчэ трудна было адлічыць ^{б)} ад Мар'і, іначай сказаўшы, калі Іван яшчэ пехатой хадзіў пад стол. Разравецца, бывала, Іван... ды каб-жа разроўся, як людзі: толькі скрывіць губы, глядзіш — ужо маці зьнімае хвартух і мабілізуе ^{в)} паскі на Іванаву сьпіну — „ня сьмей плакаць“. Дзе тая праўда на сьвеце? Чаму Антось — як пачне плакаць, то кінецца на сьпіну аб зямлю і барабаніць нагамі так, што яму можна пазайдросьціць найпершы барабанчык? Вазьмі-ж ты! Выйдзе Іван на вуліцу, завядзецца з кім біцца — што-ж гэта за чалавек, калі ні разу не пабіўся? — паб'юць, пакрыўдзяць Івана. Што-ж бы вы, добрыя людзі, рабілі, каб вы самі былі Іванамі? Вы-б заплакалі і ўсякі-б заплакаў. А чаму не паплакаць Івану? Але-ж няхай папрабуе заплакаць: засьмяюць, заплююць ды ў прыдачу горш наштурхаюць.

Раз Іван, моцна пакрыўджаны, адважыўся зайсьці ў кусты на бераг рэчкі. Прышоў Іван, азірнуўся, сеў на беражок, прыслухаўся. Тут, думаў ён, ніхто яму не пашкодзіць адплакацца за ўсё. Кругом было так сумна, так ціха. Здавалася, усё журылася і настроілася слухаць плач Івана. І нешта ў сярэдзіне, каля самага сэрца, так завіло, так сьціснула, што Іван раптам нагнуў галаву і мімавольна падняў калошы портак: яму здавалася, што ў яго так многа выцеча сьлёз, што вада ў берагох ня ўтоўпіцца. І толькі Іван завёў: „А-о-о-а—гы!“ — як з таго берага паказалася з кустоў галава рыбака Сёмкі.

— Гэта ты прышоў пужаць мне рыбу, злодзей ты! Я табе пакавычу!

Так і засталіся нявыплаканыя сьлёзы.

II.

Іван асірацеў. Астаўся ён адзін на сьвеце, бы тая калатоўка. Быў ён на плытох і ня бачыў, як хавалі бацькоў, так што і тут Івану

а) Знарок. б) Русіц. — адрозьніць. в) Зьбірае.

не ўдалося паплакаць, як людзі. Сёстры яго павыходзілі замуж, адзін брат выбраўся ў Амэрыку, другі паехаў у сьвет шукаць шчасьця і долі. І Іван астаўся адзін гаспадарыць. Ад бацькоў засталася яму хатка, сякая-таякая будоўля, надоба, худоба і паўчверці зямлі. Была ў Івана на прымеце й дзяўчына. Праз колькі месяцаў пасья сьмерці бацькоў ён зрабіў заручыны, а на Сёмуху было назначана вясельле. За тыдзень перад Сёмухай Іван занядужаў. Доўга ён не паддаваўся, перамагаўся і ўсё-ж такі мусіў, бедны, здацца. У сераду перад Ушэсьцем, так пад вечар, Іван залёг. Сьвяжыць а) Іван, а работа ўся стаіць, рабіць некаму, хата непадмецена, усюды непарадак. А на што ён, парадак гэты?—думае Іван, усё роўна ён памрэ; знайдуча добрыя людзі і пахаваюць яго. Івану стала горка, як ніколі. Усё жыцьцё, шэрае, невясёлае жыцьцё, прайшло яшчэ раз прад яго вачыма. Што-ж? Ён памрэ. Яго закапаюць, і згніе ён, забыты скорна веку, і нічыя вочы не затуманяцца слязьмі, як яго будучы несці на могілкі. І гэта называецца жыцьцё, гэта яго век!.. Адна толькі сьветлая мінуціна міглася яму, як адзінокая зорачка ў бязрадасную восень: цяпер яму ніхто не пашкодзіць усім нутром, усёю сілаю змучанай душы аддацца смутку і жалю; хоць цяпер адплача ён усё гора жыцьця, адстогне ўсю боль: ласьне чалавек ня мае права хоць на адну мінуту, сьветлую мінуту, у жудаснай імгле цёмнага жыцьця?

Іван паправіўся на пасьцелі, зьмяніў палажэньне свайго цела і абвёў поглядам хату. І толькі што ён прыгатаваўся застагнаць, як на парозе паказалася фігура яго маладой. „І хто яе прасіў сюды? Чаго яна тут?“ — падумаў Іван і нахмурыўся.

— Галубок ты мой! Што ты выдумаў хварэць? — жаласьліва спытала яго Магда.

— Нядобра мне, Магда. Мусіць і я пайду за бацькамі,—сказаў Іван. Яму самому так горка стала ад сваіх гэтых слоў, што сьлёзы гатовы былі самі паліцца з вачэй.

— Ну, што ты выдумляеш? Паправіўся Іванка,—і Магда прылажыла руку да лоба Івана. Яшчэ большы жаль падшыб Івана. Хіба ўзяць ды заплакаць? Зараўсьці на ўсю хату? Не! падумае, што ён—нюня, плаксівая баба; яшчэ і замуж не захоца пайсьці. А боль так і ходзіць па ўсім яго целе і яму, Івану, так хочацца застагнаць. «Ці застагну, ці не?»—думае Іван. «Ой, скарэй-бы яна йшла да дому!»

— Мне, Магдачка, ня так ужо і кепска, — пачаў разважаць Іван Магду: — паляжу трохі і ўстану.

— Вось маладзец!— сказала Магда і нагнулася, каб пацалаваць хворага. Дрож б) прабегла па целу Івана, яму стала надта з) прыемна. Ды Іван ахамянуўся: гэтак і ахвота прайдзе стагнаць і аддацца смутку.

— Можаб табе, Іванка, спарыць гарнушчак малака?

Іван заматаў галавою і павярнуўся на другі бок.

Магда колькі мінуцін пасядзела маўчком, як-бы раздумаваючы над тым,—узлавацца, ці не. На ўсякі выпадак яна надзьмула губкі і насупіла крыху бровы. Іван незаметна павярнуў галаву і зірнуў на яе адным вокам; не—не выпадае так рабіць. Не адварочаваючыся, Іван падняў руку і палажыў на плячо Магдзе. Гэтага было даволі, каб Магда зьмякчэла.

а) Ляжыць хворы. б) Рус.; пабелар. лепш было-б—дрыжачка, дрыжкі.

— Паляжы, саколік, а я прыбярэ крыху ў хаце, — і, узяўшы венік, яна стала падмятаць хату, рабіць парадак, стаўляючы кожную рэч на сваё месца, а бедны Іван увесь аж кіпеў. Яму раптам зрабілася так нядобра, так заламала яму косьці, як-бы хто ціснуў яго абцугамі, аж ён скрыгітаў зубамі, каб стрымаць стагнацённе, падкорчваў і выпроставаў ногі, варушыўся і пакутаваў, як пасолены мянёк ^{а)}. А Магда так павольна варушылася, як-бы і ня думала ісьці да дому. Часамі выходзіла яна ў сенцы ды зараз-жа йзноў паказавалася ў хаце. А Іван, чуць толькі яна выйдзе, таропна ўглядаўся і прыслушаўся, як далёка адышлася Магда, каб застагнаць хоць адзін разок, і ніяк не ўдавалася.

— Божа мой! Што яна робіць са мною? Скарэй-бы пайшла ўжо адгэтуль — не цярпелася Івану.

— Ну, Іванка, бывай здаровы...

Іван узрадаваўся на момант, ды зараз-жа яшчэ горш апаў духам, як Магда скончыла гаварыць:

— Ідзе сюды мама.

Сказаўшы гэта, Магда борздынька пацалавала яшчэ раз Івана, прыгнула галаву і ціхачом шмыгнула за парог, на задворкі, каб не спатыкацца з маткай, і пашла дамоў.

— Эй, малады, малады! брыдка! Праз тры дні вясельле, а ён расьцягнуўся, як навой! — громка, на ўсю хату, забарабаніла Настуля, Магдзіна маці.

— Што ў цябе бал'ць, Іванка?

— Нічога, — буркнуў сярдзіта Іван.

— Дык чаго-ж ляжыш?

— А што-ж мне рабіць? скакаць?

— На вясельлі скачы, а цяпер ачунівай. Пакажы, сыноч, свой лоб. — Іван злосна заварушыўся, лёг на сьпіну і выставіў лоб.

Старая Наста прылажыла руку на лоб, потым з боку, потым з другога.

— Трохі ёсьць агонь, але нічагутка, глупства. Гэта табе з ветру пашкодзіла. Ось я зараз напару ліповага цвету з чаборыкам, вып'еш, прапацееш і пройдзе.

— Я і так ужо пацею, — адазваўся хворы.

— Ну, гэтага мала: трэба, каб спацеў ад зёлак, — стаяла на сваім Наста.

Бачыць Іван, што тут нічога ня зробіш.

— Нічога мне ня трэба. Дайце мне паляжаць спакойна і ўсё пройдзе.

— Хто-ж табе не дае ляжаць? Ляжы сабе, а лякарства я табе ўсё-ж такі дам.

— Ведаецца што, — пусьціўся Іванка ў хітрыкі: — Мне так заманулася гарэлкі, што здаецца, каб выпіў чарачку, то зразу ачуняў-бы. Каб яе сказаць Ма гэ, няхай-бы прынесла мне кручок ^{б)}.

— Гарэлкі зажадалася, кажаш?

— Ой, як хочацца!

— Ну, то яна напэўна паможка. Калі хворы чалавек моцна хоча чаго, то тое памагае. Я помню, мой Андрэй хварэў на тыфус. Стаў крыху ачуніваць. Зажадалася яму хлеба, як табе, ось, гарэлкі.

а) Рыба. б) Маленькая мерка ў 1/2 бутэлькі.

А дактары — божа барані есьці чорны хлеб. Я мусіла хаваць ад яго хлеб, хоць ён і стары, мой Андрэй, але хворы горш малога. Раз ён устаў ціханька ўночы, зайшоў у камору і чуць-што ня цэлы бохан вытрубіў, і штож ты думаеш? Як бачыш ачуняў... Ну, я пайду.

Счакаўшы крыху, Іван падняўся, падышоў да вакна — нікога няма. Тагды Іван паваліўся на пасьцель, накрывся коўдраю, потым нагамі сьцягнуў яе з сябе, схапіўся за бакі.

— Ой! ой! ой! о-е-ё-ё-й — заойкаў, застагнаў Іван і сам ня верыў гэтаму шчасьцю. Стагнаў ён доўга, стагнаў на ўсе лады і галасы: то высока і тонка, то нізка і тоўста, то каротка, адрывіста, то працяжна і пывуча; пры гэтым ён варочаўся, корчыўся так, што зубамі мог дастаць свае калені, то выцягаўся, колькі дазвалялі яму скура, жылы і косьці.

А як перастагнаў усё, то пачаў высьпёваваць свае стогны на манер песьні «Сонца ўсходзіць і заходзіць».

— О-о-о-ей! о-ё-й — да!

— Вось табе і хворы: ляжыць сабе ды сьпявае, а) — сказала Настуля, пераступіўшы з Магдай парог хаты. У хвартуху ў яе быў гарачы імбрычак з зёлкамі і паўкварты гарэлкі.

— Выстагнаўся, дык і паправіўся, — сказаў усмяхаючыся Іван.

З зборніка: „Казкі жыцьця“.

Казкі жыцьця

Гэта было самае звычайнае дрэва. А калі яно і зварачала на сябе ўвагу, то хіба толькі тым, што стаяла адзінока. Але той, хто шчыра чытае кнігу прыроды і ўнікнуў у яе жыцьцэ, яшчэ прыкмеціў-бы, што гэтае дрэва, апроч сваей адзіноты, мела нешта чыста свойскае, асобнае, што прыналежала толькі яму аднаму. Нават агульны выгляд яго твару — бо і дрэва мае свой воблік — меў характар цікавай асобнасьці. А як такіх шчырых і ўспагадных знакаў або зусім ня было, або было надта мала, то ніхто не зварачаў на яго ўвагі і яно стаяла тут, закіданае і крыху зьняважанае людзьмі.

Сьпяраша нават здавалася, што гэта закіданае адзінокае дрэва стаяла з боку жыцьця — больш гібела, чым жыло, а на праўду выглядала, што яно жыло шмат паўней і глыбей пачувала жыцьцэ нават тых дрэваў, што расьлі ў лесе. Такі ўжо характар адзіноты, гэта яе ўрода, яе істота. І хто хоча жыць паўнейшым жыцьцём і гастрай б) пранікаць яго цемры-глыбіні, той павінен жыць адзінокім і незалежным. Адзін толькі вецер любіў часта варушыць лісьцэ гэтага дрэва, гойдаць яго галінкі і шаптаць яму хітра-лісьлівыя рэчы. Толькі вецер — хоць і часта ён дзьме ў пустых галовах — умее быць сталым, умее маўчаць.

Праўда, крумкач-гарапашнік не адзін раз чуў тыя размовы — шэпты ветру і дрэва. Але крумкач залішне важны для таго, каб разносіць чужыя гутаркі па сьвеце, хіба так, зьнячэўку прамовіцца калі.

а) Ужываецца больш — цяе. б) Вастрэй.

За тое-ж крумкач, калі што скажа, то скажа праўду. Затым-жа і вароны паважаюць яго, як жыды рабіна.

Была тут яшчэ адна важная асоба, без каторай не адбывалася ніводная тутэйшая справа. Асоба гэта — ручаёк. І часта бывала, шла жывая гутарка між ветрам, дрэвам і ручаём, а крумкач, начуючы тут, любіў паслухаць іх гаворку і сам нават зрэдка ўстаўляў сваё мудрае слова.

А што было найдзіўнейшым, дык гэта тое, як вецер, так і ручаёк крэпка палюбілі адзінокае дрэва; па гэтай прычыне, ніколі ня было згоды між ветрам і ручайком. Кажу „палюбілі“, бо начай а) трудна назваць іх такую шчырую прыхільнасьць. Але трэба памятаваць, што бадай ня кожная рэч мае два бакі — паказныя і супраўдзівыя б). Можна гэта з паказнаго боку здавалася, што ручаёк з ветрам моцна ўкахаліся ў дрэва. Няхай аб гэтым судзяць мудрыя і кемныя людзі, а я толькі раскажу, як усё тут было.

Вясной і ўлетку часта-часта прылятаў вецер да дрэва, абымаў яго і сваімі пацалункамі асушаў роску з зялёнага лісьця яго.

— Як я люблю цябе, маё ты мілае і прыгожае, — гаварыў вецер, — ты слухай толькі мяне і больш нікога, спусьціся на маю сьвядомасьць, на сілу маю, на маё моцнае каханьне. Можна халадно в) табе? я праганю хмары, ачышчу неба і скажу сонцу, каб грэла цябе. Люблю я дзетак тваіх, бо твае дзеткі! — мае дзеткі! І вецер прынікаў г) да яго яшчэ цясьней і абыймаў моцна-моцна.

Дрэва ўсё дрыжэла ня то з радасьці, ня то ад трывогі і асыпала сваё насеньне. Вецер падхопліваў яго і нёс далёка-далёка. За доўгія часы ён многа занёс сюды насеньня гэтага. З насеньня таго вырас цэлы лес, у каторым і спачываў, як было горача, гэты хітры і злы вецер. Як толькі ён вывіхровываўся ў сьвет, пачынаў балбатаць ручаёк, цякучы каля самага карэньня.

— Ведаеш, рыбка, — журчэў ручаёк: — мне здаецца, што гэты вецер — фальшывы твой прыцель. Языком ён намеле няма ведама што: ён табе і хмары разгоніць, і сонцу прыкажа, — слухай яго толькі! А ўвосень уньякія штуки выкідае! А зімой што робіць? Ты заміраеш на ўсю зіму, нічога ня чуеш, што ён тут вытварае. А я хоць праз лёд, ды чую! Сьвістун! Ня слухай ты яго! Дзе твае дзеткі? Усіх разгнаў ён, а ты адно стаіш тут, як сірата, і твае дзеці сьмяюцца з цябе, бо так панавучаў іх вецер. Іншая справа — я. Перш на перш мы — суседзі, і ў нас так многа супольнага, што нам трэба моцна трымацца адно другога, бо мы — дзеці зямлі...

Ня скончыў ручаёк гаварыць, бо наляцеў вецер і сыпнуў ад злосьці ў ручаёк цэлае воблака пылу.

— Высушу, як шкурат у Пятроўку, — пагразіў сярдзіта вецер.

— Уй, батрак д) сусьветны! — сказаў ручаёк, пацямнеўшы ад пылу.

— Што?

— Батрак! батрак! батрак! грымеў ручаёк.

— Я цар усяго сьвету!

— Кажы гэта дурнейшым за самога, а ня мне, валацуга. Ці-ж можна верыць табе, калі ў цябе сем пятніц на тыдні?! — Адным словам угнявіўся ручаёк, ды і цярпеньня ня стала, і ён пабег далей, бу-

а) Ужываецца яшчэ — іначай, інакш. б) Запраўдныя. в) Ужываецца яшчэ — сьподзена. г) Лепш — туліўся, прытуляўся. д) Ужываецца больш — парабак.

бнячы ўсю дарогу на вецер; яму было крыху крыўдна, бо дрэва больш хілілася да ветру, чым да яго.

Чаму?

Ручаёк ніяк ня мог узяць гэтага на розум. Праўда, урэшце ён застанавіўся на думцы, што вецер больш мае ўвагі ад дрэва затым, што ён языком меньціць і туды і сюды; не гаворыць праўды, а замазвае вочы рознымі байкамі. Як-бы там ні было, а гэта ніколечкі ня цешыла ручайка і яму ад гэтага ня было лягчэй.

— А што думала само дрэва?

Яно часта нудзілася тут адно. Яму хацелася пабачыць сваіх дзетак, пагутарыць са сваімі роднымі, затым і выглядала яно такім задумленым і сумным. За доўгія часы яно прывыкла да сваёй адзіноты і страх, як любіла азіраць гэта жыццё, што кіпела ўвокал, і ўсе зьявы, якія вынікалі і на небе і на зямлі. І бывалі ў яго такія маэнтаы, калі нічога ня думалася, было так лёгка і добра, і самі лісьця яго ціха сьпявалі. Любіла яно пэслухаць, што гаманіў непасіда вецер і ручаёк любіла яно, толькі ня ўмела сказаць яму, як яно любіць яго. А ручаёк палічыў гэта за поўную няўвагу к сваёй асобе.

Толькі-ж раз паднялася навалыніца. Хмары, як мухі над гаршком куцыі, віліся чорным роём над зямлёй, апяразваючыся агнявістымі стружкамі. Страшна было. Але трэба было ўмяшацца тут ветру і цяпер ён зьявіўся такім, якім ён і ёсьць па сваёй натуре: буянам і забіякай. Чуць-чуць стрывала беднае дрэва — рваў і крышыў яго вецер. Нават крумкач павінен быў моцна ўшчаміць капцюрамі галіну, каб ня скінуцца.

— Здаецца, я табе не насеньне з гэтага дрэва, што хочаш сарваць і мяне для сваёй забаўкі — сярдзіта сказаў крумкач.

Тут у дрэва разьвязаліся вочы; пазнала яно, які хітры і злы яго прыяцель.

Угнявіўся і ручаёк. Ён надзьмуўся, насупіўся і выкаціўся з берагоў, запенены ўвесь. Зьняважаны на яго погляд дрэвам, ён адышоўся далей. Ubачыла дрэва, што сьбры яго пакінулі.

— Што рабіць?

Пусьці глыбей караньні ў зямлю, — сказаў крумкач, мудрая птушка, ляцючы на раздабыткі.

У Палескай глушы ^{а)}.

(Повесьць).

З ПРАДМОВЫ АЎТАРА.

Апавяданьне „У палескай глушы“ ёсьць нязначны адбітак жыцця вясковае інтэлігэнцыі і галоўным чынам вясковага настаўніцтва.

Жыццё гэта адносіцца к самаму пачатку 20-га веку, да часоў першае рэвалюцыі 1905 году. Выхаваная пры чыста казармавых абставінах, узгадованая па катэхізісу Філарэта і нашпігованая начынкаю ў духу «веры, царя і отечества», гэта інтэлігэнцыя, штучна адарваная ад жы-

а) Лепей — глушыні.

вых крыніц жыцця, часткаю аставалася вернаю казённым прынцыпам, часткаю, ня бачучы прасветліны, апускалася на дно і зацягалася балотам. Болей-жа дзейная і жывая частка яе імкнулася зліцца з гэтымі крыніцамі і вобмацкам шукала дарог, каб пазнаць „корань рэчаў“.

СЬЦЯПАН РЫЛКА.

У глухую вёску Палесься, Цельшына, наяжджае новы, малгды, толькі-што скончыўшы настаўніцкую сэмінарыю вучыцель Лабановіч. Ад школьнай старажыхі з тыпічнымі рысамі сялянкі старога складу, ён даведваецца аб вакалічнай інтэлігэнцы і паненках. Пастанаўляе рабіць адведзіны.

У нядзельку раненька, чуць толькі заграла чырвань на ўсходзе, Лабановіч сядзеў ужо на сене ў драбінах і выяжджаў з вёскі. Невялічкая вёска ў адну вуліцу выглядала няпрыветна й няпрытульна. На ўсім ляжала пячаць нядбаласьці й нейкай недаробленасьці, як-бы тутэйшыя гаспадары будавалі яе на скорую руку і ўсё рабілі да часу і яшчэ ня ўправіліся даць ёй той лад і парадак, якімі наагул адзначаецца беларуская вёска. Вуліца была роўная й шырокая. Амаль што не каля кожнай хаты ляжалі кучы бяровенняў і гнілі, але нікому ня прыходзіла ў галаву палажыць кладачку хоць проціў свае хаты, каб льга было прайці праз балота, у якім тапілася гэта вуліца. А гразь была густая, чорная, як дзёгаць, разьмешаная паляшукімі лапцямі, быдлярчымі 7) й конскімі нагамі. Але паляшукі звыкліся й зжыліся з гэтай гразьцю й не звярчалі на яе ўвагі. Хаты былі больш новыя, пабудованыя з тоўстага й гладкага лесу. У раскладзе гаспадарскіх будынін на дварэ таксама ня было пэўнага парадку й сыстэмы, а ўсё было навалена, як папала.

Адным словам, жыхарства гэтай вёскі выяўляла сабою праўдзівых дзяцей лесу, якія як-бы зусім яшчэ нядаўна асталяваліся тут і толькі-што пераходзілі ад аднае формы жыцця да другога. Усе яны былі заўзятыя паляўнічыя, захопліваліся адным толькі відам стрэльбы й былі адлічымі а) стральцамі. Сялян другіх вёсак, якія жылі больш пры палёх, яны называлі палянамі й гэтым самым як-бы адрознівалі іх ад сябе, жыхароў лесу. А лесу й балот тут быў непачаты край. Сама вёска стаяла на невяліччай палянцы сярод лесу й хмызьнякоў і Лабановіч усе гэтыя дні чуў сябе як-бы чымся звязаным, як-бы на ім была надзета цесная адзежына, бо густыя сьвязны лесу адуюль націскаліся на гэту вёску, насядалі з пагрозаю, як-бы яна намервалася на парушэньне яго законных правоў. Край гэтай палянкі прарэзваўся злезнаю дарогаю. Дарога йшла каля самай вёскі, захватваючы нават адзін канец вуліцы. Зараз-жа за пераездам пачынаўся лес.

Нізкае сонца пачынала праразацца скрозь макушы б) лесу. Неба праясьнялася, падыхаў усходні вецер; лёгкі марозік чуць-чуць зацягаў лужынкі тонкаю пялёнкаю лёду. Вісеўшы ўсе гэтыя дні туман разьвееўся, усюды пасьвятлела й павеслела. Нават гэты пануры лес крыху праясьніўся й меў больш прыветны выгляд.

а) Русіц. — адборнымі, першараднымі; б) Вяршкі.

— Го, падмарожваць пачало! — весела прамовіў паляшук, Сьцяпан Рылка, які саскочыў з драбінак, выламаў лазіну й хвасянуў ёю свайго худога, але даволі шпаркага коніка.

— Эх, і лесу-ж у вас многа! — сказаў настаўнік, каб разгаварыцца з паляшуком і пазнаёміцца з ім бліжэй.

— О, лесу ў нас многа! — падцьвядзіў паляшук і павярнуў твар да настаўніка.

— Гэта вось цяпер, як правялі тут чыгунку, яго пачалі звадзіць, а даўней лес зусім не такі быў. І зьвір'я было многа. Каля нашае вёскі мядзьведзі вадзіліся. Яшчэ бацька нашага старасты, ведаеш можа? — стары Грыгор, даўнейшага закалу чалавек! — жывога медзьвядзёнка з лесу прынёс, ад мядзьведзіцы адабраў!

— Як-жа гэта ён?

— А бог яго ведае. Сьмелы. Ды й здаровы, як дуб. Дарма, што яму цяпер семдзесят гадоў, а як забушуе часам у хаце Раман, яго сын, стараста наш, то стары, бывае, ня вытрывае, возьме яго на рукі, як хлапчанё, і зараз-жа ўціхамірыць, хоць Раман і ня ўломак. Вось як!

І адвезьлі таго медзьвядзёнка грапу ^{а)} Патоцкаму. Пазваленьне далі Грыгору паляваць у грапскіх лясах, яшчэ й пораху й шроту выдалі.

— А цяпер мядзьведзяў тут няма?

— Не, няма: перавяліся. Туды далей, пад Татарку, сышлі, дзе месца глушэй і лесу болей і дзе меней заглядае вока людзкое... Забараняць пачалі па лесе з стрэльбаю хадзіць, ляснікоў паставілі, законы строгія пашлі. Але й лес нішчыцца й зьвер зводзіцца.

— А я чуў, што тут яшчэ многа зьявярыны?

— Ёсьць, праўда, але хіба столькі, як даўней? Бабры тут калісь вадзіліся.

Яшчэ й цяпер дзе-ня-дзе можна бачыць сьляды іх будынін.. На ўсё пашоў звод, — з нейкаю маркотаю заключыў паляшук і змоўк, аб чымся задумаўшыся.

— Так, дзядзька Сьцяпан: жыцьцё не стаіць на месцы і ўсё на сьвеце мяняецца. Вось у вас зьлезную дарогу правялі, заробаткаў прыбавілася, гандаль шпарчэй пашоў, новыя людзі зьявіліся. Яшчэ тры гады таму назад у вас і школка ня было, цяпер пабудавалі школу, вашы дзеці вучыцца будуць, граматымі стануць, будуць кнігі, журналы чытаць, навучацца, як лепей каля зямлі хадзіць, каб карысьці з яе болей было, бо ўсё-ж палешаньне ў жыцьці ад навукі йдзе. Нябось і вы, дзядзька Сьцяпан, маеце дзетак, якіх трэба ў школцы вучыць?

— Ёсьць Іван і Пятрук, самыя шкаляры, — уздыхнуў паляшук. У яго адказе настаўнік пачуў нотку незадаваленьня, што яго хлопцам прыходзіцца ў школу йці.

Настаўнік з цікавасьцю пазіраў за паляшуком. Яму падабалася яго паляшучкая вопратка: чорная выцьвеўшая суконная сьвітка, пашытая да стану, шырокі ў чырвоныя палоскі даматканы пояс і шапка-кучомка свайго вырабу. Доўгія, як у папа, цёмна-русыя валасы, сьветла-шэрыя вочы, сярэдні рост, шырокія плечы, павольнасьць руху й нейкая сур'ёзнасьць выразу твару — як ня трэба лепей стасаваліся з агульным выглядам малюнкаў палескай прыроды.

а) Графу.

САХАНЮК.

Пад'ехаўшы да школы, Лабановіч выскачыў з драбінак і ўзышоў на ганак. Дзьверы былі замкнуты. Лабановіч пастукаў. У глыбіні кватэры зараз-жа грукнула крэсла й пачуліся крокі. Дзьверы адчыніліся.

— Выбачайце. Дома настаўнік?

— Вот я. Заходзьце, калі ласка.

Лабановіч пашоў за гаспадаром, нязграбна ступаючы занямеўшымі нагамі.

— Пазвольце пазнаёміцца: ваш калега й сусед — Лабановіч, — назваў сябе госьць.

— Саханюк, тутэйшы пэдагог а). Будзьце ласкавы, зьнімайце паліто, сядайце.

Госьць і гаспадар селі каля стала.

— Вы — новы і ў нашых краёх першы раз?

— Новасьпечаны і ў вашых трушчобах маю гонар быць першы раз, — сказаў з усмехам Лабановіч.

— Ну, як падабаецца вам ваша месца?

— Лепшага месца я й не чакаў: ціхае, глухое. Нішто не паškodзіць вясці працу, — прамовіў Лабановіч.

Саханюк звонка засьмяяўся.

— Ах вы, ідэалісты, ідэалісты! б) Ці на доўга хваціць вам гэтага ідэалізму? І тым ня меней першы раз бачу чалавека, што так высока ставіць глуш ды яшчэ такую, як ваша.

— У вас тут, выбачайце, большая глуш.

— Як так? — здзівіўся Саханюк. У нас — воласьць, грамадзянства: бацюшка, пісар, фэльчар, вураднік, псаломшчык і так збоку людзі часцей даведваюцца...

— І пэўне з Завітанак сюды хтось завітае, — жартліва ў тон гаспадару прамовіў Лабановіч і кінуў на яго бачлівы погляд.

Гаспадар крыху зьмяшаўся в), бо і ён таксама меў ласае вока на дачку пана каморніка, адразу сьцяміўшы, куды цалёе яго сусед.

— А вы хіба былі ў Завітанках? — спытаў Саханюк.

— О, не, — прамовіў Лабановіч — я лічу, што ў завітанскай чараўніцы і так вялікі штат кавалераў, і мая там прысутнасьць ніколедчкі не павялічыць яе вагі.

— Калі ў вас, калега, такі погляд на рэчы, — сказаў павесялеўшы Саханюк, — то скажу вам: ня будзеце й вы мець вагі ў тутэйшых паненак.

— А мне ўсё роўна... Урэшце-ж, ці не памыляецеся вы тут, калега? Але гэта — між іншым. Я хацеў-бы прасіць вас, калега, пазнаёміць мяне з вашым грамадзянствам, бо трэба-ж, як кажучь, аддаць кесарава кесараві, г) калі-б вы былі ласкавы пайці са мною да пісара, таксама і да бацюшкі, а можа і яшчэ да каго, калі ўжо гэтага вы-

а) Тое-ж, што і вучыцель, чалавек які займаецца па адукацыйнаму навучаньні другіх, наагул — навукай і практыкай вучэньня. б) Ідэалісты — чалавек, які думае, што дух, словы важней у жыцьці, вышэй за абставіны. Тут ужыта слова ідэалісты ў іншым, жыцьцёвым сэнсе; гэта чалавек, які жыве ідэямі, думкамі, не зважае на жорсткасьць жыцьця. в) Русіц. — засароміўся. г) Словы Хрыста, калі ў яго спыталі, ці патрэбна даваць кесару (цару) падатак, значыць — аддаць кожнаму сваё.

магае падатак вашага грамадзянства, то я быў-бы вам вельмі ўдзячны. Гэта было-б і скарэй і прасьцей, бо мне яшчэ ніколі не даводзілася выступаць у ролі візытанта а).

— А вы чаго-ж так сьпяшаецеся? Разумеецца, я з вамі пайду, тым болей, што й мне трэба зайці да таго, другога, але адаслалі-б вы сваю падводу дамоў, а самі тут паначавалі-б.

— Не, калега. Я яшчэ да работы не прыступаў у школе. Вы, нябось, многа ўжо пасьпелі і я не даганю вас за ўсю зіму. Мне хацелася-б і павучыцца ў вас сямую-таму, бо вы ўжо набілі, як кажучь, руку й маеце практыку.

Дзьверы з другога пакоіку адчыніліся, і на парозе паказалася ўжо немалая кабеціна. Гэта была старожка. Яна перш уважліва паглядзела на незнаёмага настаўніка, а потым сказала свайму настаўніку паляшущкаю гаворкаю.

— Да вас, панычу, там маладыцы прышлы — лыст напысаць хочучь.

— А сала прынясьлі?

— Ні відаю, панычыку.

— Выбачайце, — сказаў Саханюк да госьця: — я пайду адпраўлю гэтых маладзіц.

І Саханюк пакіраваўся ў кухню, а старожка Матрона, яшчэ раз аглядзеўшы госьця, таксама пашла да кухні. Ясна, хтось даў ёй наказ, як можна лепей разглядзець Лабановіча, каб навясці аб ім стлыя спраўкі і, як відаць, наказ гэты быў дан ня так здалёку, бо, скажышы мінуты дзьве, Матрона матнулася праз вуліцу, маючы кірунак да кватэры пісара.

Астаўшыся адзін, Лабановіч акінуў вокам пакоік свайго калегі. Кватэра гэта была многа лепшая ад яго кватэры. б) Было відаць, што Саханюк жыў някэпска, прасядзеўшы ў гэтай школе гадоў пяць. І наагул, Саханюк быў больш практык, чалавек матэрыялістычнага в) складу. Нейкім чынам умудрыўся ён за гэтыя пяць гадоў, адтрымліваючы дваццаць рублёў пэнсіі на месяц, сабраць капітал у пяць-шэсьць соцэн і меў сваю гаспадарку. „Жылаваты чалавек ты, браце!“ — падумаў Лабановіч: „нават за напісаньне лісту не саромяешся браць дала“. На століку ляжалі школьныя журналы. Разгледзеўшы іх, Лабановіч прышоў да заключэньня, што яго калега ня так далёка адшоўся з вучнямі і праканаўся, што ў асобе Саханюка ён ня будзе мець для сябе настаўніка і тут-жа зазначыў, што супольнага між імі вельмі мала і што блізкімі сябрамі яны ніколі ня будуць.

— Ну, цяпер я вольны, можамісьці, — сказаў увашоўшы Саханюк і падышоў да люстэрка, паглядзеўшы, падправіў рыжаватыя вусы, правёў рукою па шчоках, ці добра пабрыты, в) і прычапіў больш

а) Франц.—наведчык, адведчык, той, хто адведвае кагосьці.

б) Пабелар. лепш — за яго кватэру. в) Матэрыялістычны сьветапагляд ў соцыялёгічным сэнсе гэта такі, які уважае абставіны, наагул матэрыю за галоўны чыньнік грамадзкага жыцьця. Дух, вытвар духа ёсьць другарадная зьява, злучыць адбіткам закладу матэрыяльнага. Гаспадарчыя абставіны, а ня дух — ёсьць галоўны заклад гістарычнага разьвіцьця. Тут ужыта слова ў звычайным, жыцьцёвым сэнсе, азначае чалавека, які кладзе найбольшую вагу ў асабістым жыцьці на грошы, дабрабыт, на матэрыю, чалавек, які ня цікавіцца пытаньнямі вышэйшага парадку. Гэта трэба вельмі разрозьніваць: матэрыялісты ў соцыялёгічным і ў жыцьцёвым сэнсе. Ёсьць і другія роды матэрыялізму. Усуды ўжываецца, як праціўнасьць ідэалізму. г) Русіц. — паголены.

франтавы галстук. Саханюк быў хлопец сухарлявы, досць высокага росту, меў даволі прыгожы твар, але мала выразныя, жаўтавата-карыя вочы яго крыху псавалі. Таксама была ў яго яшчэ адна загана, загана вымаўляння: ён ня мог сказаць чыста „р“, а нейк скрадаваў яго й казаў „й“.

— Ты, Мат’ёна, калі я ня п’іду, то астаў абед на вячэю.

Настаўнікі вышлі.

— Куды-ж наўперад пойдзем?

— А давайце пачнём па парадку, каб нікому ня было крыўдна, — адказаў Лабановіч.

Зрабіўшы колькі крокаў, а) Лабановіч і Саханюк узашлі на ганак валаснога праўленьня.

— Зойдзем да канцэлярыі, — сказаў Лабановіч: — за адно трэба ўзяць паперы і ўсе вучэбныя прылады.

Настаўнікі пераступілі парог і апыніліся на зборнай. Зборная была прасторна, як абора б). На працілежным яе канцы, на ўзвышшы, адгароджаным балясамі в), стаяў вялізны стол, абіты зялёным сукном, а за сталом на шырокім крэсьле засядаў сам пісар. Гэта быў ужо стары чалавек, з шырокаю барадою, напалавіну сіваю. Міна яго была нязвычайна важная. Пазіраў ён крыху прыжмурыўшыся, як-бы ён толькі-што занюхаў табакі й збіраўся чхнуць. Ня глядзячы на тое, што ў канцэлярыі было цёпла, пісар сядзеў у валенках, бо меў у нагах раматус, і на твары яго адбіваліся ад’знакі хваравітасці й сьляды калісь вяцэлага жыцця й п’янства, у якім пісар ня меў сабе роўных у воласьці. З гарэлкаю ён ніколі не разлучаўся. Сядзіць у канцэлярыі, а ў шафе сярод „гражданских и уголовных дел“ в) стаяла бутэлька з „царскімі сьлязьмі“, як называлі тагды гарэлку, да каторай часта прыкладаўся Пятро Восіпавіч і ў часы сваіх заняткаў у воласьці. Праўда, такіх часаў у яго было ня так-то многа і ён прыходзіў сюды ў выпадках рэдкіх і важных; усю-ж работу па воласьці вёў яго памочнік, Дубейка, які ўжо лічыўся кандыдатам в) на пісарскую пасаду. З гэтай прычыны Дубейка нёс сябе высока, насіў манішку й манкеты й лічыў сябе найпершым кавалерам; старанна прычэсаныя валасы й частае зазіраньне ў люстэрку сьведчылі аб тым, што і ў яго сэрцы засела завітанская паненка.

МАРЫНА І ЯДЗЬВІСЯ.

Лабановіч адведаў сям’ю пісара, дочкі якога цягнуліся на паненка, постым зайшоў да сьвяшчэньніка. Усё гэтае грамадзянства, замкнёнае ў рамкі свайго „балота“, будзённых інтарэсаў—мясцовых плётак—ня вельмі падабалася Лабановічу. Вярнуўшыся дамоў, на адным з сваіх спацыраў ён спаткаў вельмі прыгожую паненку і адведаў свайго суседа, у якога былі дзьве дочкі: малодшая, гадоў 14—Габрыня і старшая, панна Ядзьвіся ды хлопец-вучань—Чэсь. Тут-жа ён даведаўся, што паненка, якую ён сустрэў на спацыры—была дочка будачніка—Бабініча — Марына. У хуткім часе Лабановіч адведвае і дом будачніка, дзе знаёміцца з ніжэйшымі служачымі чугункі, якія стаялі ў сваім разьвішчы зусім нізка. Тут-жа пазнаёміўся ён бліжэй і з Марынай.

а) Полён.—шагоў. б) Будоўля для скаціны, вялікі хлёў. в) Перагародкаю. г) Грамадзкіх і крымінальных спраў; в) Чалавек, які мге заняць якоесь месца, пасаду.

І само сабою напрашалася параўнаньне гэтых дзвюх дзяўчын. Панна Марына, бяз спрэчкі, мела перавагу над Ядзьвісяю ў харакстве, але разам з гэтым Марына ўступала Ядзьвісе ў разнастайнасьці праяўленьня жыцьця. Марына была ціхая, сталая дзяўчына й напэўна вельмі добрая душа, але гэта была простая дзяўчына і, адлучыўшы ад яе характаво, гэту дзявочую вывеску, ад яе засталася б мала, тагды як Ядвіся была натура больш многогалучная, больш жывая, якая яшчэ ня выявілася й не сфармавалася ў пэўны характар.

Лабановіч усміхнуўся сам сабе: яму прыпомнілася казка пра асла. Галодны асёл папаў між двух стагоў. Ён спыніўся й пачаў разважаць, да якога стага яму пакіравацца. Разважаў да таго часу, покі ня выпрастаў ногі.

А ўканцы Лабановіч вывеў такое заключэньне, што гэтыя дзве дзяўчыны захаваюць яго ад таго, каб закахацца ў каго з іх, і яму стала весела.

ЛАБАНОВІЧ І ТУРСЭВІЧ.

Жывучы ў вёсцы Лабановіч знаёміўся з сялянамі, хацеў падыйсьці да іх бліжэй, мірыў іх у сварцы, пробаваў збіраць іх да школы, чытаць ім, заахвочваць да вучэньня і г. д. Але з гэтага нічога ня выходзіла. Жыцьцё селяніна, яго думкі былі далёка ад усяго таго, што гаварыў ім вучыцель. Ды і Лабановіч ня мог зусім зліцца з гэтай гушчай, што асабліва выявілася ў спатканьні з вясковаю красуняй, якую ён абразіў. Лабановіч усе думкі скіраваў да таго, каб найлепш паставіць школу. Але яму ўсё здавалася, што яму гэта не ўдаецца і ён рашыў паехаць параіцца да свайго старэйшага сябра Турсэвіча.

— Скажы ты мне, братка Алесь, — пытаў сябра Лабановіч, ужо лежачы з ім у пасьцелі: — для чаго чалавек на сьвеце жыве? З некаторага часу мяне цікавіць гэта пытаньне. Аб гэтым пытаў я нават і сваю бабу.

— Ну, для чаго-ж ён жыве, — прамовіў Турсэвіч.

Сябры громка засьмяяліся.

— Тут ужо, брат, нейкая філэзофія а). І я думаю, што для немца, напрыклад, такое запытаньне і ў галаву ня прыдзе.

— Чаму?

— А таму, што немец — чалавек практычны. Разрашэньне-ж гэтага пытаньня не дае ніякага практычнага рэзультату.

— Значыцца, немец ня ведае, чаго ён на сьвеце жыве? — запытаў Лабановіч.

— Ну, каб такі кілбасьнік ды ня ведаў, чаго ён жыве!

Сябры зноў засьмяяліся.

— Чалавек жыве дзеля добра, для служэньня праўдзе, каб ствараць нейкія вартасьці жыцьця й каб быць карысным для другіх, — сказаў Турсэвіч.

— Гэта, брат, ён так павінен жыць. Але мы бачым, што жывуць людзі зусім не па гэтаму правілу і пляваць яны хочуць на дабро або на нейкую там карыснасьць. А справа тут стаіць зусім проста і ў гэтым сэнсе ёсьць толькі адна мерка, якая падыдзе да кож-

а) Грэцкае—у розныя часы разумелася інакш; пяпер — навука аб закладах пазнаваньня і быцьця.

нага: жыве чалавек для таго, каб у гэтым жыцці як можна болей вывудзіць карыснага й прыемнага для сябе.

— Пастой, брат: ты, здаецца, нясеш нейкую „ерась“ ^{а)}. Што-ж па тваему вывуджае які-небудзь праўдзівы хрысьціянін, адрокшыся ад зямлі з усімі яе дарамі й дабротамі й ідзе ад людзей, каб заставацца на адзіноце з богам? Як прыложыш ты да яго сваю мерку?

— О, гэтыя хрысьціяне — народ вельмі змыслы, і да іх яшчэ дакладней прыстае гэта мерка. Яны, бачыш, мзюць вельмі шпаркі разгон і шырока расчыненую губу. Іх не здавальняе зямля й наагул гэты сьвет (хоць і зямлёю яны таксама ня грэбаюць). Ім давай рай, вечнае збаўленьне й бясконцае ўжываньне радасьці й дабрабыту. А на сваё жыццё на зямлі яны пазіраюць, як на спосаб латвей ^{б)} даставаецца да гэтага банкету на тым сьвеце.

— Ты занадта ^{в)} агаліў гэты сэнс жыцця, — сказаў Турсэвіч — і тым самым зьневажаеш і чалавека. Ёсьць людзі, што жывуць ідэямі ^{г)} агульнага добра. За свае ідэі яны йдуць у вастрогі, на высылкі; за гэтыя ідэі іх крыжавалі, давалі атруту, палілі на кастрох. Тут ёсьць нешта большае, чым асабістая выгада й вывуджваньне карысьці для сябе. І ня можна выводзіць з аднаго прынцыпу дзейнайсьць якога-небудзь жуліка й дзейнасьць чалавека, працуючага ўсё жыццё для другіх.

— Гэта толькі здаецца так на першы погляд, — стаяў на сваім Лабановіч: — а гэты прынцып адзін для ўсіх. Справа толькі ў тым, якія ўжываць спосабы, якімі дарогамі йсьці й як разумець гэты прынцып. Але каго ты ня возьмеш: ці то будзе вучоны, вышукваючы новыя законы жыцця й пракладаючы да яго новыя дарогі, ці то будзе які-небудзь выдумшчык-Эдысон, ^{з)} ці паэта, ці мастак-маляр, ці прапаведнік новага вучэньня, ці самазрокшыіся дзеяч, вечны служка выключна для другіх, — усе яны выходзяць з таго-ж самага прынцыпу. Ня трэба толькі зьмешваць мэту з тымі дарогамі, якімі гэтыя мэты дасягаюцца.

— А ўсё-ж так і з табою не згаджаюся, — адказаў Турсэвіч.

— А калі-ж у спрэчках згаджаюцца? Згодзішся, калі аб гэтым добра падумаеш. А цяпер давай хіба спаць, бо, здаецца, ужо пачало разьвідняцца.

Шырокі гасьцінец з двама радамі старых бяроз зьбягаў з горкі раўнюсенечкаю сыценкаю кудысь на захад і, чым далей, тым гусьцей здаваліся гэтыя разьвіслыя тоўстыя бярозы, усё болей і болей зьніжаліся яны, а потым зьліваліся ў адзін шнур і замыкаліся сабою самымі, як-бы яны ўпіраліся ў лес і хаваліся за лінію небасхілу.

Ёсьць штось нязвычайна прыгожае ў гэтых прывольных старасьвецкіх шляхох Беларусі. Шырока й размашыста пралагаюць яны ад вёскі да вёскі, ад мястэчак да гарадоў, злучаючы паветы, губэрні й цэлыя краіны. Колькі хараства й чароўнага прывабу ў сніх іх далях! Колькі новых малюнкаў, сьвежых матываў і таемных здарэньняў абяцаюць яны вачом і сэрцу падарожнага! З якою нязвычайнаю сілаю

а) Ерась, гэрась — грэцкае — адхілка ад якогось закону. б) Пол. — лепш.
в) Ідэя — у розных філэзафаў тлумачыцца па рознаму; наагул думка, якая кіруе чалавекам у яго жыцці. з) Эдысон Тамаш — амэрык. фізык. Вынайшаў і ўдасканаліў шмат рэчаў у тэхніцы.

парываюць яны да сябе і як моцна дакранаюцца да струн твае душы! Якая-ж сіла заложана ў гэтых прасторах неабнімных родных шляхоў і якую ўладу маюць яны над табою, неспакойны, вечна заклапочаны падарожны? Ці ня гэта, нікім неказаная казка іх, якая складалася доўгімі вякамі й запісвалася агнявымі літарамі людзкае крыўды ў сэрцах мільёнаў падарожных, што йшлі й ехалі па гэтых шляхох і думалі свае думкі? Ці не яна, гэта летапісь часоў, так глыбока западае ў тваю душу, каб адбіцца ў ёй, знайсці свой пэўны вобраз і форму й грозную маланкаю жاخнуць гэту цёмную ноч няволі, што звівісла над краем? А можа гэта таемная й страшная бясконцасць блукання па сьвеце, дзе трудна вызначыць пачатак і канец, сымбаламі ^{а)} якіх зьяўляюцца гэтыя шляхі, авялае душу тваю нявыразным хваляваньнем і кліча яе зьліцца з бяскрайнасцю зямлі? Ці то — няясны адбітак вечнага незадаваленьня людзкага, таемны покліч да шукання другіх формаў жыцця, несьвядомае імкненьне да лепшае долі? Ці то — парываньне душы разьбіць нейкія граніцы й вырвацца на бязмежныя прасторы яшчэ нідзе няіснуючай волі?

Эх, шляхі, родныя шляхі! Хто перакажа нам вашы казкі, разгадае думкі, назьбіраныя й напісаныя часамі на гэтых камлэх тваіх прысадаў?

— Зірні, ты зірні: якое гэта прыгоства! — казаў Турсэвіч сябру, паказваючы з ганку свае кватэры на роўны шлях і на ўвесь малюнак, што раскрываўся перад імі: — які разгон, які прастор! Які вяселы тон малюнку й колькі ў ім рознастайнасьці! А вось гэтыя бярозы каля мае хаты: паглядзі, якія яны слаўныя!

— Я аднаго не разумею, — сказаў Лабановіч, любоўна агледзеўшы ўвесь краявід: — у нас столькі прыгоства, столькі багацьця формаў і фарбаў, і край наш вялікі й рознастайны, а мы ня бачым, ня хочам гэтага бачыць. Аб нашым краю зляжыўся погляд, як аб краю бедным, заняпалым. І нідзе ты ў падручніках па географіі ня знайдзеш больш-менш сталага апісаньня Беларусі. Што такое наша Беларусь? А гэта, бачыш, заходняя акраіна Расеі. Чым яна слаўна? Нічым. Вось балоты там ёсьць, ды яшчэ на ўвесь сьвет вядомая хвароба — каўтун. І мы з гэтым лёгкадумна згаджаемся, мы ўсё гэта прыймаем на веру, бо, як ты сказаў праўду, над намі пануе шаблён ^{б)}, шаблён пустых слоў, пустыя выразы, чужыя формы думак і чужы зьмест іх. Выходзячы з гэтага, мы адварочваемся ад свайго роднага, не шануем яго, мы стыдаемся яго! — Слова „стыдаемся“ Лабановіч прамовіў з націскам, пры гэтым выраз яго твару змяніўся, а ў вачох загарэўся агоньчык нейкай злосьці. У ім абудзіўся цяпер, скарэй інстыктыўна, ^{в)} чым сьвядома, пратэст проціў зьяважаньня й прыгнячэньня нацыянальных правоў народу, і ён, як сын гэтага народу, з якім ён чуў цесную сувязь, стаў на абарону гэтых правоў.

— Кожны народ мае свой гонар. Ангелец перад усім сьветам горда зазначае: я — ангелец! Тое самае скажа француз, немец, аўстрыйяк, расеец і іншы прадстаўнік другое нацыі. А мы, беларусы, не адважваемся прызнацца ў тым, што мы — беларусы. Бо на галаву бе-

а) Сымбаль — грэцкае — знак прадмст, ці вобраз, замяняючы агульнае паняцьце, напр. леў — сымбаль сілы і г. д. б) Літэральна — выразка з дэрава, ці бляхі для робленьня аднолькавых украсаў на сьцяне; наагуд — нейкая сталая форма, не дазваляючае адхілак. в) Падсьведама, само сабой.

ларускага народу, як нацыі, многа выліта памыяў, уся істота яго прыніжана і мова яго асьмеена, у яго няма імя, няма твару. А з гэтага вынікае тое, што беларус-інтэлігент адмяжоўваецца ня толькі ад свайго народу, але й ад бацькоў сваіх. Мы ведаем такое здарэньне з адным нашым знаёмым настаўнікам, да якога прыехала з дому матка. У яго былі госьці. Ён пры госьцях не пасьмеў прызнаць свае мацеры.

— Ідзі ты, кажа, кабетка, на кухню: там цябе накормяць.

КАНЕЦ ЗАНЯТКАЎ.

Лабановіча што раз усё больш пачала цікавіць Ядзьвіся. Ад старажыхі ён даведаўся аб трагедыі ў сям'і падлоўчага і аб прычынах смутку Ядзьвісі.

Да яго заехаў Саханюк. Сказаў што ім цікавіцца дочка каморніка—Людміла з Завітанак, якая празывалася Завітанскаю чараўніцаю. Пазнаёміцца з паннай Людмілай радзіў Лабановічу і пан падлоўчы. Яшчэ раньней ён чуў аб ёй у пісара і сьвяшчэньніка. Пры новых адвезінах у бацюшкі зноў гаварылася аб ёй. Адночы Лабановіч сустрэўся з п. Людмілай па дарозе ў лесе і ў карчме. Урэшце дастаў запрашэньне на вечарынку да пісара, дзе і пазнаёміўся з ёю.

Тым часам ён думаў больш аб Ядзьвісі, якая сама што раз больш цікавілася Лабановічам. Жывучы ў суседзтве, яны мелі не адзін выпадак бачыцца і сьйсцься бліжэй. Адносіны іх ставаліся падобнымі да любоўных.

З вясёлым шумам ішлі дзеці ў лес са сваім настаўнікам, зьбіўшыя вакол яго цеснаю грамадкаю.

Дзень быў ясны, цёплы. Нават на цельшынскай вуліцы падсохла. Сяляне з сохамі, каробкамі і мяшкамі з аўсом выяжджалі на поле. Жалобна крычэлі кнігаўкі, снуючыся над балотамі, над вадою, як-бы яны шукалі вельмі дарагую страту і ніяк не знаходзілі. У зацішку па лужынах тужліва кумкалі зялёныя жабы, а далей у балотах, між лесу, пераклікаліся бугаі, бухаючы, як у пустыя кадушкі. Гэта буханьне на далёкай адлегласьці будзіла лясы, прыдаючы агульнаму настрою Палесься асаблівыя тоны. Сталыя і важныя буслы з нязвычайнаю сур'эзнасьцю хадзілі па краёх балот або ляталі да сваіх гнёзд на старых хвоях і папраўлялі свае апушчаныя за зіму палацы. Там і сям на акраінах лясоў распускаліся маладыя лісточкі бярэзінак. Жоўтыя пухаўныя каткі зьвісалі на вербалозінах, купаючыся на сонцы і склікаючы пчолак і чмелікаў. Зялёныя кветачкі ўжо павыбіваліся на сьвет скрозь сухія выцьвіўшыя лісьці, і прынадныя пахі разлівала ў паветры маладая чаромха. Адны толькі паважныя дубы, узбагачаныя спробамі жыцьця за свой доўгі век, ня вельмі сьпяшаліся расчыняць свае покаўкі і выпускаць адтуль сьвежую зелень маладых лісточкаў, бо дуб—мудрае дрэва, і не паддаецца ён на зман няпэўнай у пачатку вясны.

Настаўнік спыніўся з вучнямі на сухім месце ў лесе і вёў з імі размову аб тым, што бачылі перад сабою і а значэньні тае справы, дзеля якое яны прышлі.

Дзеці рассыпаліся па лесе і агаласілі яго сваім крыкам і шчэбетам. Лабановіч доўга шукаў маладую грушку. Ён хацеў найсьці прыгожанькую грушку і пасадзіць яе на памяць а сваёй каханай.

І калі ён нашоў маладое, крэпенькае і стройнае дрэва ^{а)}, доўга і асьцярожна капаўся каля яго, покi акуратненька ня было яно выкапана разам з зямлёю. Сам нёс яго да дому і пасадзіў яго ў куточку на школьным двары, дзе найболей с зяціла сонца, і два разы паліў яго вадою ў гэты дзень. І агарадзіў гэту грушку высокімі кольямі, каб не патаптала і не паламала яе жывёла.

На кожнае дрэва назначыў ён уласьнікаў і налажыў на іх дагляд за іх выхаванцамі.

— Ну, а цяпер, дзеткі, ідзеце абедаць. Па абедзе збярэцеся і прынясеце свае кнігі, бо пасля Вялікадня парасыпаецца вы па лясох і палёх. А хто захоча хадзіць у школу і па Вялікадні, той потым і адтрымае ¹⁾ кнігу.

Прыняўшы па абедзе кнігі ад вучняў і пусьціўшы іх на сьвяты, Лабановіч пачуў, як-бы яму стала чагось шкода, хоць, праўду сказаць, яму крыху і дакучыла за зіму гэта работа па восем і па дзесяць гадзін у дзень.

Ён вышаў на двор, абыйшоў пасаджачыя маладыя дрэвы; над некаторымі затрымліваўся даўжэй. Ён часта паглядаў на двор пана падлоўчага. Яму вельмі хацелася пабачыць Ядзьвісію і паказаць ёй гэту слаўную грушку, якую пасадзіў ён на памяць аб ёй. Але Ядзьвіся доўга не паказвалася на двары. Ён падкаравульваў ^{б)} яе з гадзіну. І калі заўважыў яе, аклікнуў і папрасіў яе падыйсьці.

Яна, радасная і вясёлая, падбегла.

— Я хачу паказаць вам грушку.

— А вы ня будзеце лавіць мяне? — з мілаю і хітраю ўсьмешкаю спытала яна.

Ён памог ёй пералезьці плот і павёў да грушы.

— Гэту грушку я пасадзіў на памяць аб вас.

Яна разглядала яе доўга. Потым засьмяялася і сказала.

— Я вырву яе і выкіну.

— Чаму?

— Бо яна такая-ж калючая і дзікая, як і я.

— Пойдзем гуляць сёньня? — спытаў ён.

— А вы памятаеце, што я вам учора на гэта сказала?

— Зрабеце вы тое самае, што зрабілі ўчора, і тады скажэце мне хоць дзесяць разоў тое, што казалі адзін раз.

В Е Ч А Р Я Д З Ь В І С І .

У падлоўчага быў баль, на які запрошана была і панна Людміла з братам, таксама і Лабановіч. Ён мусіў быў выбраць адну з дзьвёх. Але, ня хочучы пакрыўдзіць ні тае ні другое, Лабановіч даў магчымасьць думаць аб прадпашане да п. Людмілы.

Ядзьвіся йзноў на двары.

Яна падышла да дзікае грушкі. Пазірае на яе, штось разважаючы. Але грушка моцна бароніць сябе і, коле Ядзьвісе руку. „Гэта-ж я такая калючая, — думае Ядзьвіся: — бо я — дзікая!“

Яна зноў падымае руку і асьцярожненька бярэ за самы вяршок і ломіць яго. На што яна гэта зрабіла? Яна проста хоча сказаць гэтым, што яна злая і нядобрая. Няхай ён ведае гэта. Яна ідзе на

а) Палён. — дзерава. б) Русіц. — падсьцерагаў, вартаваў, сачыў.

свой двор. Зноў пазірае на гэтыя цёмныя вокны. І мясячык адышоўся ад іх, бо яны мёртвы і іх не ажывіш. Не ажывіш, бо душа вышла з гэтага дому. Ядзьвіся глядзіць на іх і ня верыць сабе, што яна была там. Гэта проста ёй прысьнілася... Няхай-бы ўжо і не прыяжджаў сюды і не даваў-бы жыцьця гэтым вокнам. А яны ажывуць. Яны зноў ажывуць! Але жыцьця яна ўжо ня ўбачыць, бо гэта апошні яе тут вечар: яна сама так захацела. Чаму? Яна проста спыніла сваё шчасьце і сказала: „Даволі!“ Але хто-ж вырве з яе сэрца гэта шчасьце цяпер? Ніхто. Яна будзе з ім жыць, будзе жыць і з тым, хто сядзеў унь там і праводзіў рукою па сваіх цёмных, маладых вусіках.

Але сэрца ёй кажа: „Я хачу яшчэ болей гэтага шчасьця! Я хачу выпіць яго ўсё, усё да самага дна!“ „Не! няхай яно будзе лепш недапітым, бо можа на дне яго наліта атрута. Так лепей!“ Гаворыць Ядзьвіся да свайго сэрца, ды яно ніяк ня хоча згадзіцца з ёю. Яна хоча думаць аб другім: аб дарозе, аб тым невядомым, што на гэтай дарозе яе напаткае. Але гэтыя ўдумныя добрыя вочы пазіраюць на яе, як-бы яны просяць, каб аб іх, толькі аб іх думала яна. І сэрца ёй зноў кажа:

— „На што ты лгала яму?..

Малады мясячык схіліўся над ветракамі. Яго ўжо ня цікавіць гэта дзяўчына і гэтыя вокны, якія імкнуўся ён ажывіць. Ён яшчэ не акрэп. Яго цягне край зямлі, няясны і мілы. Ідзе ён туды апачыць, каб набрацца новых сілаў на заўтрашнюю ноч. І ён ажывіць гэтыя вокны.

Нявідная рука поўначы ціха праводзіць граніцы між ноччу і днём, і ў вечнасьць адходзіць гэты вечар Ядзьвісі.

Калі Лабановіч прыехаў з экзамінаў, Ядзьвісі ўжо ня было. Ён здае школу вясковаму старасьце і падае просьбу аб пераводзе яго ў другое месца. Нішто болей яго ня цікавіць.

Садзючыся на хурманку з двама чамаданчыкамі, настаўнік сказаў у сваіх думках:

— Адзін разьдзел кнігі прачытаны і загортаецца!..

Ну, што-ж? Гайда далей!—

УВАГІ:

Ніжэй паданыя словы, будучы вельмі папулярнымі ў беларускай мове, з боку фонэтычнага і морфалёгічнага аднак выклікаюць спрэчку што да прыналежнасці іх да мовы, а таму патрабуюць асаблівага аб'яснення. Аб'ясненні гэтыя, пэўна-ж, ня вырашаць лёсу паданых слоў у мове, бо жыццё сільнейшае за стаўленія яму правілы і па свайму вырашыць гэты лёс. Словы і аб'ясненні падаюцца, як дыскусійны матар'ял для знаўцаў беларускае мовы, бо дасюль гэтыя словы ўжываліся ў беларускай літаратурнай мове бяз ніякіх засцярожванняў. Некаторыя з паданых слоў уведзены тут з іншых прычын.

Словы паданы ў парадку, у якім яны ўжыты ў папярэднім тэксце. З увагі на брак пад рукой падхадзячых матэрыялаў для азначэння крыніц справак, аб'ясненні падаюцца ў форме папулярнай. Усе гэтыя аб'ясненні будуць прыложаны і да наступных выпускаў з далучэннем, пэўна-ж, новых слоў.

1) **трымаць і дзяржаць** — ужываюцца поруч. Добра было-б прыняць якоесь адно. Лепей было-б — апошняе, ад караня якога можна ўтварыць болей тэрмінаў, напр., дзяржава. Дзяржаць — ужываецца значна большасцю славянскіх народаў.

2) **моц, мацней і г. д.** — з фонэтычнага боку не беларускае, заходняславянскае. Утварылася з праславянскага — $mojt + j$. Праславянскія злучэнні — $mt + j$, $gt + j$, $kt + j$ — у беларускай мове далі — *ч*. У слове з даным каранём маем — немач. Іншыя словы — *ноч* (*нокт + j), *печ* (*пект + j), *свечка* (*свѣт + j + ка) і г. д. Слова — *моц* — не знаходзіць сталага сямізначнага ў беларускай мове. У паасобных выпадках з ім сходзіцца — *сіла*, *дуж(ы)*, *магутнасць*, *крэпкасць* (у Насовіча) і інш.

3) **надта, натта** — выглядае на полонізм — *na'd to*. Пры другой ступені прыраўнання — беларусы ўжываюць „над“ таксама, але больш усяго — „за“. Слова — *надта* — лёгка замяняецца ў беларускай мове словам — *вельмі*.

4) **жагнаць і благаслаўляць** — абодва чужыя. Першае — ад нямецкага — *Segnen*, другое — старабаўгарскае. З увагі на тое, што першы складнік другога слова — *блага* — мае ў беларускай мове зусім працілежнае значэнне, чым у баўгарскай (таксама ў іншых паўднёваславянскіх і чэскай), беларусы ўжываюць — *багаславіць*, якое фактычна замяняе свой арыгінал толькі з неабходнасці і ўжываецца хіба толькі з чуцьця славянскай солідарнасці.

5) **енк** — фактычна, польскае — *jęk*; немагчымае ў беларускай мове, якая юсаў (насовак) ня мае. Мела-б быць — *юк*, як... У беларускай мове амаль з тым-жа значэннем ужываецца — *стогн*, але з адценкам — жалобны стогн (Насовіч). *Енк*, аднак, вельмі папулярнае ў народзе, як нападабляючае гукі.

6) **слуп, аслупець і г. д.** — фонэтычна заходняславянскізм. Паходзіць ад праслав. — *стълб(п)ъ. Прасл. *ъл + зычны — у беларускай мове даюць — *оў*, напр. — *доўгі*, *коўтаць* і г. д. Тады данае слова пабеларуску правільна мусіць быць — *стоўб(п)*. Так у многіх мясцовасцях і ўжываецца; маем мястэчка — *Стоўпцы*. Тады — *стоўп*, *стаўпа*...

7) **быдла** — трэба лічыць за полёнізм з увагі на канчатковае злучэнне — дл, як падобна-ж у—widłem, szedłem і г. д. У беларускай мове тут—чыстае л. Калі глядзець, што карань слова—быт—(да-быт-ак), то пераход глухага—т—у звонкае—д—перад звонкім—л—мог стацца і ў беларускай мове, але маем вельмі шмат слоў з роўным значэннем, што бяз спорнага слова (быдла) можна зусім абыйсціся. Маем—дабытак, статак, жывела, гаўяда, скаціна і інш.

8) **тлумачыць** — падобнага паходжаньня, як і слуп. У старых беларускіх актах—толмачить, толмачъ, тады правільна было-б—таўмачыць, таўмач, але апошнія ў беларускай мове мала ўжываюцца.

9) **Владзімі(е)р** — трэба ўважаць за старабаўгарызм, перайшоўшы праз царкву, як і адведзеныя адсюль — Ладзімер, Ладымер, Ладзік і інш. Пабеларуску трэба было-б — Валадзімі(е)р, (поўнагалосьсе), як ужываецца і ў украінскай мове (Володимир)

10) **натхненне** — з каранём — тх,— фактычна—д(о)ы х. — Першы — польскі. У апошні час дзе хто ў беларускай мове пачаў ужываць —надыхненне, якое зусім выходзіць з духу беларускае мовы.

11) **скарга** — з увагі на злучэнне — ар — трэба ўважаць за полёнізм, як — tag, gardy. У беларускай мове тут—ор. Слова—скарга—лёгка замяняецца іншым — жальба

12) **пагарда**—таксама. Хіба лепей ўжываць — пагорда, пагордлівы? У Насовіча — погоржэніе, тады — пагорджаньне, пагарджэньне; блізкае сюды слова — грэблівасьць

13) **чуд, чудны і інш.** — заходняславянizm, полёнізм. Паходзіць ад праславянскага — *tjud — Так славяне называлі суседні, усходні ад сябе народ, найхутчэй фінаў (у великарусаў—„чюдь белоглазая“). Адсюль утворана — а) штюдь (старабаўгарскае — вялікан, асілак); б) чуда (у палякоў — cud); в) чужы, чюдь (фінскае плямя). Цяпер у беларускай мове маем, апроч слоў ад караня—чуж—: чудны, чудзіць, чудацк... Тады правільна — чуда. Ужываецца яшчэ — дзіва.

14) **апovesць**, апавядаць — выглядае на полёнізм з лексычнага боку: powiadać і г. д. У беларусаў адназначныя словы творацца з каранём — ка з. — Тады лепш — расказ, расказваць.

15) **пяшчотны** — замяняе прывіванае аднойчы слова з гэтым значэннем — кволы (рас. — нежный). Трэба прызнаць, што другое слова (кволы) ня зусім замяняе рас. — нежный; яно мае асаблівы адцэнак — слабы, ломкі, вялы... Першае — адказвае больш. Тут маем і — пястун (неженка), пясыць і г. д.

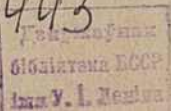
16) **абяцаць** —Заходняславянizm, полёнізм; Праслав.—*obъt+і+ать(и) У нас мела-б быць — абячаць. Але так зусім ня ўжываецца. Ёсьць — дакляраваць, прыракаць.

17) **упарты** — полёнізм, падобна, як пагарда і інш. Лепей—упорны, упорлівы.

18) **воблака** — у некаторых мясцовасяцях мае форму — вобалака, што зусім згаджаецца з законамі мовы.

19) **Вільготны** — фонэт. польскае. У некаторых мясцовасяцях ужываюць — волгкі, воўгкі; у Насовіча — волкі(й), волко, волковатый, волкость. Усё — згодна з законамі беларускае мовы, мусіла-б толькі— л — перайсці ў —ў—. Ужыванае ў расейскай літэратуры — влажны — пэўна старабаўгарызм.

226443

60к

Ба 226443

Бел. 2005

800000002 1 1896

Бел. 2005

→ ЦАНА — 2 зл. 50 гр. ←

Галоўны склад: Кнігарня Беларускага Выдавецкага Т-ва
(Вострабрамская вуліца, № 1).